

АЛЬМАНАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Випуск 10

Одеса
2015

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1279 від 06.11.2014 р.

Засновник видання – Міжнародний гуманітарний університет

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету (протокол № 3 від 13.11.2015 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор

Ківалова Т.С. – професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор

Заступник редактора

Анцупова Т.О. – завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор

Члени редакційної колегії

Антипенко В.Ф. – завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, доктор юридичних наук, професор;

Бабін Б.В. – завідувач кафедри кримінального та адміністративного права Одеської національної морської академії, доктор юридичних наук, професор;

Батлер Вільям Елліот – заслужений професор права імені Джона Едварда Фоулера (Університет штату Пенсільванія); професор Emeritus порівняльного правознавства (Лондонський університет); іноземний член Національної академії наук України;

Берназ В.Д. – завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Бехруз Х.Н. – професор кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Зелінська Н.А. – професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Кізова О.С. – завідувач кафедри цивільного та господарського права і процесу Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Короткий Т.Р. – доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Крижановський А.Ф. – завідувач кафедри теорії та історії держави і права Міжнародного гуманітарного університету, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Орловська Н.А. – професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Пашковський М.І. – завідувач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Репецький В.М. – завідувач кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор;

Чаба Варга – почесний професор Католицького університету Угорського інституту правової філософії, почесний професор-дослідник Інституту права Угорської академії наук;

Чубік Павел – доктор хабілітований, Європейський інститут Ягелонського університету.

Свідоцтво про державну реєстрацію ЗМІ: серія КВ № 16816-5488 Р від 25.05.2010 р.

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога, 33, каб. 402, м. Одеса, 65009, Україна
www.intlawalmanac.net
Тел. +38 048 719-88-48, +38 099 269-70-67

РЕДАКЦІЙНА КОЛОНКА

*Шановні автори і читачі журналу «Альманах міжнародного права»!
Дякуємо, що ви з нами!*

У 2016 р. ми започатковуємо редакційну колонку, у формуванні якої кожен із шановних членів редакційної колегії має нагоду взяти участь й висловити свої думки і побажання читачам, анонсувати важливі події у міжнародно-правовому науковому житті, інформувати про яскраві наукові дослідження або запропонувати дискусію з актуальних проблем міжнародного права.

Впродовж нового календарного року у нас буде багато приводів для дискусії. У грудні 2016 р. міжнародно-правова спільнота святкує 50-річчя Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

Набувають особливої актуальності порівняльно-правові дослідження, формування концепції інтеграційного права, поширення ідеї порівняльного міжнародного права.

Особливо гострі і цікаві експертні оцінки отримують питання участі України у міжнародно-правових інституційних механізмах: ратифікація Римського Статуту, правові аспекти здійснення дипломатії в рамках співробітництва з Європейським Союзом і Радою Європи, зокрема з питань українсько-російського конфлікту.

Пропоную звернути особливу увагу на поширену останнім часом критику міжнародного права та його інструментів, через нібито неефективність яких, суб'єкти міжнародного права порушують норми і вчиняють міжнародні злочини. У якості контраргументу цієї критики доцільно згадати про ідеологію сучасного міжнародного права, основу якої складають горизонтальні відносини координації, а не субординації та норми *jus cogens*. Чи необхідний перегляд принципів міжнародного права? Чи вистачило «рішучості» державам-засновницям ООН «створити умови, при яких можуть дотримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права», як наголошується у преамбулі Статуту ООН?

Запрошую всіх, хто цікавиться питаннями ефективності сучасних міжнародно-правових механізмів, дослідженням нових підходів до розуміння міжнародно-правової системи, надсилати статті до наступного випуску нашого журналу.

Бажаю успіхів і творчої наснаги!

З повагою,
заступник головного редактору
Т. О. Анцупова

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.176

АНЦУПОВА Т. О.,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА РАДИ ЄВРОПИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу стану наукової розробки теоретичних і практичних проблем міжнародного процесуального права. Як модель для подальшого розвитку концепції міжнародного процесуального права в широкому розумінні запропоновано використання концепції процесуального права Ради Європи.

Ключові слова: міжнародне процесуальне право, міжнародний юридичний процес, правові процедури, процесуальне право Ради Європи, правотворчість, правореалізація.

Постановка проблеми. Проблематика міжнародного процесуального права належить до кола найменш досліджених в українській правовій науці. Єдиним системним комплексним дослідженням теоретичних засад міжнародного процесу на всьому пострадянському просторі є монографія Е.А. Пушміна «Міжнародний юридичний процес і міжнародне право» [1]. Е.А. Пушмін зробив неоцінний внесок у розвиток науки міжнародного процесуального права. На відміну від багатьох попередників і послідовників у вказаній праці він здійснив перехід від переважно статичного структурного бачення міжнародно-правових явищ до їх процесуального розгляду, обґрунтувавши теоретичну доцільність і практичну значущість нового напрямку в міжнародній правовій науці – теорії міжнародного юридичного процесу.

У другій половині ХХ ст. дослідженням міжнародного правового процесу найбільш активно займалися представники американської міжнародно-правової науки, зокрема Г. Кох [2], Р. Хіггінс [3], А. Чаєс [4]. Варто виділити також дослідження канадських учених Р. Макдоналда та Д. Джонстона [5].

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоч початок розробки проблематики міжнародного юридичного процесу був покладений ще наприкінці ХІХ ст. [6, с. 203; 7, с. 103; 123], через більш ніж століття не сформувалася єдиної наукової позиції щодо співвідношення та змісту понять «міжнародне процесуальне право», «міжнародний правовий (юридичний) процес», «міжнародний судовий процес», «міжнародне правосуддя», «міжнародне судочинство». Наукова дискусія щодо ролі й місця міжнародного процесуального права в міжнародній правовій системі є відкритою дотепер і на початку ХХІ ст. отримала новий виток розвитку. У сучасних україно- і російськомовних міжнародно-правових дослідженнях по-різному визначається місце міжнародного процесуального права в міжнародній правовій системі. Часом це місце дуже скромне.

Наприклад, у дисертації І.М. Махнібороди на тему «Міжнародне процесуальне право і міжнародне судочинство: особливості взаємодії» під міжнародним процесуальним правом пропонується розуміти «самостійну галузь міжнародного права, яка складається з принципів і норм, що комплексно регулюють міжнародні відносини, які складаються в процесі організації та проведення міжнародного судочинства, а також забезпечення його ефективності» [8, с. 188]. Також автором висловлюються сумніви з приводу «необхідності відокремлення підсистем матеріального і процесуального права, тому що вони являють собою штучне згрупування норм різних галузей права відповідно до характеру їх правового впливу на відносини, що регулюються» [8, с. 187]. Ця думка суперечить концепції, запропонованій Е.А. Пушміним, та, очевидно, свідчить про штучне звуження предмета міжнародного процесуального права.

Дослідженню питань становлення й розвитку міжнародної правової системи, зокрема проблем міжнародної правотворчості й правореалізації та окремих їх аспектів присвятили свої праці як вітчизняні науковці (М.М. Антонович, Б.В. Бабін, М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, О.В. Буткевич, В.Н. Денисов, А.І. Дмитрієв, В.І. Євінтов, О.В. Задорожній, Л.А. Луць, О.О. Мережко, В.В. Мицик, Л.Д. Тимченко), так і зарубіжні учені (В. Батлер, А. Бойл, Я. Броунлі, П.М. Бірюков, М.Л. Ентін, Г.В. Ігнатенко, А.Я. Капустін, Ю.М. Колосов, І.І. Лукашук, Р. Мюллерсон, О.І. Тіунов, Г.І. Тункін, Н.А. Ушаков, Д.І. Фельдман, В. Фрідманн, Р. Хіггінс, С.В. Черниченко, О.О. Шибаєва та інші).

Необхідно констатувати, що фрагментарний підхід до дослідження окремих видів міжнародного правотворчого та правореалізаційного процесів домінує в міжнародно-правовій доктрині. Так, окремо досліджуються правові проблеми міжнародного договірного процесу, правил процедури

міжнародних міжурядових організацій, міжнародного судового процесу, міжнародного контролю за дотриманням державами своїх зобов'язань та інші міжнародні правові процеси й процедури.

Обмежена кількість і суперечливість доктринальних досліджень щодо системи та структури міжнародного процесуального права спонукають до звернення до процесуальних термінів і понять загальнотеоретичної юриспруденції. Питання теоретичного аналізу понять «процесуальне право», «правовий (юридичний) процес» і «правова процедура» були предметом дослідження таких учених: С.С. Алексєєва, В.М. Горшеньова, Ю.В. Крилова, К.Г. Лук'янової, Ю.І. Мельникова, П.О. Недбайла, Ю.М. Оборотова, М.П. Орзіха, А.О. Павлушиної, А.С. Піголкіна, В.М. Протасова, П.М. Рабиновича та інших. Проте їх дослідження були присвячені теорії національного (державного) процесу.

На рівні міжнародної правової системи визначення основних понять процесуального права, його системи, структури та періодизації й досі не стало предметом окремого монографічного дослідження, напевно, тому, що майже до кінця ХХ століття міжнародне процесуальне право не розглядалося як окрема правова цілісність.

Наукові праці таких західних учених і практиків, як Г. де Беко, Г. де Вель, Ф. Бенуа-Ромер, Б. Гроновська, А. Држемчевський, П. Еванс, К. Карстенс, Г. Клебес, Х. О'Бойл, Й. Полакевич, П. Сілка, А. Синклейр, Д. Юбер та інші, присвячені дослідженню діяльності та права Ради Європи.

Особливо необхідно виділити першу монографію, присвячену праву Ради Європи, яка була видана в 1956 р. німецькою мовою одним із перших постійних представників Федеративної Республіки Німеччина в Раді Європи К. Карстенсом [9]. Вона була присвячена тлумаченню статутних норм Ради Європи з урахуванням підготовчої роботи над Статутом, прийнятим у 1949 р. На жаль, ця монографія не була переведена на інші мови, на відміну від монографії Ф. Бенуа-Ромер та Г. Клебеса «Право Ради Європи: на шляху до загальноєвропейського правового простору», яка в 2005 р. була видана англійською мовою та згодом перекладена на російську й українську.

У європейському вимірі дослідженню питань правотворчості та правореалізації присвячено праці О.К. Вишнякова, М.М. Гнатівського, М.М. Микієвича, В.І. Муравйова, Р.А. Петрова, О.В. Святун, К.В. Смирнової та інших. На окрему увагу заслуговують монографічні дослідження В.Є. Мармазова, І.С. Піляєва, Л.Г. Заблоцької, А.Л. Федорової, І.С. Чижа, Т.І. Шинкаренка. Дослідження цих учених заслуговують на більш детальну характеристику, оскільки були першими комплексними вітчизняними працями щодо політико-правового механізму інтеграції Ради Європи й участі України в цьому процесі.

У 1999 р. була видана монографія В.Є. Мармазова та І.С. Піляєва «Україна в політико-правовому просторі Рани Європи: досвід і проблеми» [10]. Ця праця присвячена питанням інтеграції України до Ради Європи. У ній були окреслені основні проблеми співробітництва та розглянуто де-

кілька договорів у сфері захисту прав людини. Питанням участі України в Раді Європи присвячена й монографія І.С. Чижа [11], що була видана в 2001 р.; у ній знайшли відображення правові й політичні аспекти співпраці України з Радою Європи, детально розглядається процес приєднання України до Ради Європи, прийняття Україною комплексу зобов'язань і проблеми їх виконання. Декілька робіт українських учених присвячені питанням імплементації норм права Ради Європи в Україні [12].

У 2000 р. В.Є. Мармазов та І.С. Піляєв опублікували перший навчальний посібник «Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції» [13], що вийшов за редакцією академіка Ю.С. Шемшученка. У посібнику вперше в українській правовій науці надавалось уявлення про історію заснування Ради Європи, її інституційну систему й основні механізми Ради Європи щодо захисту прав та основоположних свобод людини. У 2003 р. І.С. Піляєвим було опубліковано самостійну монографічну працю «Рада Європи в сучасному Євроінтеграційному процесі», у якій автор аналізує історичні витоки й теоретичні засади сучасного євроінтеграційного процесу, характеризує Раду Європи як політико-правовий інститут загальноєвропейської інтеграції, досліджує відносини Ради Європи з Європейським Союзом, Західноєвропейським Союзом та ОБСЄ, визначає перспективи загальноєвропейської інтеграції.

У 2007 р. в Україні було видано ще два навчальних посібника з права Ради Європи: «Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи» в співавторстві Л.Г. Заблоцької, А.Л. Федорової та Т.І. Шинкаренка [14] та «Право Ради Європи: схеми, таблиці, визначення, коментарі» в співавторстві М.О. Дамірлі та Т.О. Анцупової [15].

У рамках дисертаційних досліджень здійснювалися дослідження окремих аспектів права Ради Європи. Найбільша увага дослідників, серед яких є вчені та практики, зосереджена на проблемних аспектах реалізації положень Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та функціонуванні її контрольного механізму (А.Х. Абашидзе, Є.С. Алісєвич, М. де Сальвіа, Д.В. Афанасьєв, Д. Гом'єн, Л. Зваак, Ж.-П. Коста, Ф. Ліч, К. Параскева, М.І. Пашковський, П.В. Пушкар, М.О. Рожкова, Н.І. Севостьянова, Н.Б. Сонькін, В.О. Туманов, Г.Ю. Юдківська, Д. Харріс).

У декількох україно- та російськомовних монографічних дослідженнях, авторами яких є В.П. Кононенко [16], М.М. Марченко [17], А.С. Смбалян [18], С.В. Шевчук [19], Європейський суд із прав людини розглядається в системі інших органів міжнародного правосуддя, у контексті міжнародної судової правотворчості.

Суттєвою допомогою в емпіричному пізнанні права Ради Європи є зібрання документів Ради Європи та збірники судової практики Європейського суду з прав людини. Як зазначають О.В. Святун та А.Л. Федорова, у період із 1995 по 2000 рр. було надруковано декілька зібрань документів Ради Європи, зокрема «Права людини в документах Ради Європи», «Стислий виклад договорів Ради Європи», «Збірка договорів Ради Європи». Важ-

ливе значення для поширення інформації про Раду Європи мали бюлетені Центру інформації та документації Ради Європи в Україні, присвячені різноманітним аспектам діяльності організації [20, с. 198].

З 1997 р. Львівська лабораторія прав людини та громадянина на чолі з П.М. Рабіновичем почала публікувати окремі зібрання «Практика Європейського суду з прав людини», «Вибрані рішення Європейського суду з прав людини» тощо. З 1999 р. Українська правнича фундація під керівництвом С.С. Головатого заснувала журнал «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі», у якому публікувалися рішення та документи Європейського суду з коментарями відомих фахівців. Цілком поділяємо думку О.В. Святун та А.Л. Федорової, що такі видання мали надзвичайно важливе значення для розвитку української науки права Ради Європи, враховуючи публікацію всіх документів Ради Європи англійською або французькою мовами [20, с. 198].

Вважаю незамінним керівництвом у дослідженні судового процесу Європейського суду з прав людини видання «Європейський суд з прав людини. Судова практика», започатковане на виконання Постанови Верховної Ради України від 23 вересня 2010 р. Цінність видання полягає в тому, що кожен випуск збірника містить переклад рішень, що стосуються безпосередньо України, а також рішень щодо інших держав – сторін Конвенції, проте які є актуальними й для України, а також містить теоретичне роз'яснення найбільш складних положень Конвенції та стандартів Страсбурзького суду провідними вітчизняними й зарубіжними вченими-правознавцями і юристами-практиками.

Існує думка, що «в науці права Ради Європи в Україні, як і в науці європейського права, нині спостерігається тенденція до звуження предмета дослідження, вивчення окремих галузей, складових права Ради Європи, окремих аспектів системи захисту прав людини в Раді Європи. Звужування предмета дослідження в межах Європейської конвенції стало характерним із 2005–2006 рр. та сприяло появі серії дисертаційних робіт у сфері кримінального та кримінально-процесуального права. Водночас теоретичні комплексні роботи з питань права Ради Європи та, зокрема, правової природи рішень Європейського суду з прав людини залишаються актуальними для українських дослідників. Загалом окремі права, елементи системи захисту прав людини Ради Європи та проблеми цієї сфери неодноразово ставали та продовжують бути предметом досліджень українських науковців, що свідчить про становлення української науки права Ради Європи та продовження її розвитку в Україні» [20, с. 203].

Аналізуючи комплекс проблемних питань із права Ради Європи, що ставали предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів, треба зауважити, що поза межами їх уваги лишалося комплексне дослідження системи та структури процесуального права Ради Європи. Незважаючи на зростаючий інтерес до системи права Ради Європи, більшість наукових праць присвячується дослідженню матеріально-правових аспектів, а також імплементації

стандартів Ради Європи у сфері захисту прав людини й основоположних свобод до правової системи України, зокрема функціонуванню контрольного механізму Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

Відсутність комплексного підходу в дослідженні процесуальної складової права Ради Європи та намагання заповнити цю прогалину склали основу мотивації авторки цієї статті розпочати роботу над монографією «Процесуальне право Ради Європи: питання теорії і практики» [21]. Монографія присвячена розробці концепції процесуального права Ради Європи. У роботі досліджено історію розвитку концепту й сучасну доктрину міжнародного процесуального права, яка характеризується розумінням міжнародного процесу в широкому й вузькому сенсах. На основі філософського, широкого розуміння процесуального права визначено, що процесуальне право Ради Європи – це правова цілісність, що ґрунтується на системі правових цінностей і складається з упорядкованих процесуальних норм і принципів, які регулюють процесуальні правовідносини в межах правотворчого та правореалізаційного процесів у Раді Європи. У роботі визначено співвідношення понять «правовий процес» і «правові процедури», систематизовано принципи й норми процесуального права Ради Європи. Виявлено функціональну структуру процесуального права Ради Європи. Виділено типи й види правового процесу в Раді Європи. Визначено та надано функціональну характеристику зовнішньої та внутрішньої правотворчості Ради Європи, а також установчого процесу, судового процесу, процесу моніторингу та процесу міжнародно-правової імплементації.

Висновки. Зважаючи, що право Ради Європи є підсистемою міжнародної правової системи, сподіваємось, що запропонована концепція процесуального права Ради Європи може слугувати моделлю для подальших досліджень і розвитку концепції міжнародного процесуального права в його широкому розумінні.

Література:

1. Пушмин Э.А. Международный юридический процесс и международное право / Э.А. Пушмин. – Кемерово : Изд-во Кемеров. гос. ун-та, 1990. – 83 с.
2. Koh H. Transnational Legal Process/ H. Koh // Nebraska Law Review. – 1996. – Vol. 75:181. – P. 181–207.
3. Higgins R. Problems and Process: International Law and How We Use It / R. Higgins. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 274 p.
4. Chayes A. The International Legal Process / A. Chayes, T. Ehrlich, A. Lowenfeld. – Little, Brown, 1968. – 1402 p.
5. The Structure and Process of International Law: Essays in Legal Philosophy Doctrine And Theory / ed. R.S. Macdonald, D.M. Johnston. – The Hague ; Boston ; Lancaster : Martinus Nijhoff Publishers, 1983. – 1234 p.
6. Гефтер А.В. Европейское международное право / А.В. Гефтер ; пер. К. Таубе ; предисл. Ф.Ф. Мартенс. – СПб. : Тип. В. Безобразова и Комп., 1880. – 619 с.
7. Даневский В.П. Пособие к изучению истории и системы международного права / В.П. Даневский. – Х., 1892. – Ч. 1. – Вып. 2. – 238 с.

8. Махниборода И.М. Международное процессуальное право и международное судопроизводство: особенности взаимодействия : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / И.М. Махниборода. – М., 2011. – 238 с.
9. Carstens K. Das Recht des Europarates / K. Carstens. – Berlin, 1956.
10. Мармазов В.Є. Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми : [монографія] / В.Є. Мармазов, І.С. Піляєв. – К. : Вентурі, 1999. – 399 с.
11. Чиж І.С. Україна в Раді Європи / І.С. Чиж. – К. : Парламент. вид-во, 2001. – 384 с.
12. Анисімова М.Ф. Зобов'язання України щодо прав людини у зв'язку зі вступом до Ради Європи : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / М.Ф. Анисімова. – К., 2001. – 308 с. ; Раданович Н.М. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження Конвенції про захист прав і основних свобод людини) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Н.М. Раданович. – Л., 2000. – 23 с. ; Гіждіван Л.Ю. Становлення та розвиток співробітництва України з Радою Європи у сфері прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Л.Ю. Гіждіван. – К., 2001. – 203 с.
13. Мармазов В.Є. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції : [навчальний посібник] / В.Є. Мармазов, І.С. Піляєв. – К. : Юрид. кн., 2000. – 472 с.
14. Заблоцька Л.Г. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи : [навчальний посібник] / Л.Г. Заблоцька, А.Л. Федорова, Т.І. Шинкаренко. – К. : К.І.С., 2007. – 224 с.
15. Дамирли М.А. Право Совета Европы: схемы, таблицы, определения и комментарии : [учебное пособие] / М.А. Дамирли, Т.А. Анцупова ; ОНЮА. – О. : Фенікс, 2007. – 284 с.
16. Кононенко В.П. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод / В.П. Кононенко // Право України. – 2008. – № 3. – С. 131–134; Кононенко В.П. Судебний прецедент в міжнародному і національному праві: [монографія] / В.П. Кононенко ; под. ред. Л.Д. Тимченко. – О. : Фенікс, 2013. – 512 с.
17. Марченко М.Н. Судебное правотворчество и судебное право / М.Н. Марченко. – М. : Проспект, 2011. – 512 с.
18. Смбалян А.С. Решения органов международного правосудия в системе международного публичного права / А.С. Смбалян. – М. : Статут, 2012. – 270 с.
19. Шевчук С.В. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С.В. Шевчук. – 2-е вид., випр., доп. – К. : Реферат, 2007. – 848 с. ; Шевчук С.В. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С.В. Шевчук. – 2-е вид., випр., доп. – К. : Реферат, 2007. – 848 с. ; Шевчук С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С.В. Шевчук. – 2-е вид. – К. : Реферат, 2010. – 640 с.
20. Святун О.В. Історія становлення і розвитку науки права Ради Європи в Україні / О.В. Святун, А.Л. Федорова // Європейське право, 2012. – № 1–2. – С. 196–216.
21. Анцупова Т.О. Процесуальне право Ради Європи: питання теорії і практики : [монографія] / Т.О. Анцупова. – О. : Фенікс, 2013. – 384 с.

Анцупова Т. А. Состояние научной разработки теоретических и практических проблем международного процессуального права и процессуального права Совета Европы

Аннотация. Статья посвящена анализу состояния научной разработки теоретических и практических проблем международного процессуального права. В качестве модели для дальнейшего развития концепции международного процессуального права в широком смысле предложено использование концепции процессуального права Совета Европы.

Ключевые слова: международное процессуальное право, международный юридический процесс, правовые процедуры, процессуальное право Совета Европы, правотворчество, правореализации.

Antsupova T. The state of researches of theoretical and practical problems of the International Procedural Law and the Procedural Law of the Council of Europe

Summary. The author analyzes the state of researches of theoretical and practical problems of the International Procedural Law. As a model for the further development of the concept of international procedural law in the broad sense, it is proposed to use the concept of the Procedural Law of the Council of Europe.

On the basis of philosophical, broad understanding of procedural law, it has been determined that the Council of Europe procedural law – is the legal integrity, based on a system of legal values and consisting of ordered procedural legal norms and principles governing legal proceedings under the law-making process and realization of Council of Europe law.

Key words: International Procedural Law, International Legal Process, legal proceedings, Procedural Law of the Council of Europe, law-making, enforcement of law.

УДК 340.01

ЖАЛІЙ Т. В.,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри правознавства, докторант
Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка

МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТА НЕПОРУШНОСТІ КОРДОНІВ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ НЕОБХІДНОСТІ ЇХНЬОГО ВИВЧЕННЯ В ПРАВознавчих КУРСАХ ВНЗ УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлюється зміст міжнародних принципів територіальної цілісності й непорушності кордонів через призму міжнародних договорів другої половини ХХ ст. та їх закріплення в національному законодавстві. У зв'язку із сучасними подіями суспільно-політичного життя держави вказується на необхідність включення матеріалу до навчальних програм правознавчих дисциплін вищої школи.

Ключові слова: державний кордон, непорушність, суверенітет, територія, цілісність.

Постановка проблеми. Сучасні події суспільно-політичного життя нашої держави закономірно сприяють посиленню уваги до теоретичних питань поняття, закріплення, реалізації й забезпечення територіальної цілісності України. Ідеться не лише про науковців, фахівців із міжнародного права й конституційного законодавства, а й громадськості, представників четвертої влади, активістів, викладачів і вчителів правознавчих курсів та ін.

Проблема закріплення й реалізації міжнародних принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів держави із суто теоретичної площини в Україні перейшла в практичну. Закріплені в міжнародних договорах і продубльовані в національному законодавстві ці ключові положення є головними для забезпечення суверенітету кожного суб'єкта міжнародного права. Висловлений Цицероном вислів про те, що безкарність породжує злочини, досить актуальним видається й сьогодні, зважаючи на грубе порушення суверенітету України, ігнорування принципів територіальної цілісності й непорушності кордонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідник В. Антонов висвітлює необхідність захисту державного суверенітету та територіальної цілісності Української держави як стратегічну мету політики національної

безпеки [1]. У своїй розвідці І. Долматов розглядає особливості сучасних кордонів у контексті виникнення й еволюції територіальних ідентичностей, характеризуючи їх соціальне значення [3]. У статті М. Іжі вивчається територія як важливий елемент процесу державотворення, А. Матвієнко з'ясовує специфіку території як ознаки держави в руслі суспільствознавчих наукових досліджень [6; 10]. Предметом вивчення В. Макаренка стала теорія сецесії в напрямі висвітлення реалізації національного суверенітету та проявів сепаратистських рухів у державах [9]. Увагу С. Панасюк привертають територіальні межі адміністративно-територіальних одиниць у межах одного державного утворення через призму реалізації норм Європейської хартії місцевого самоврядування [11]. Дослідниця Л. Тварковська порушує актуальні проблеми конституційно-правового регулювання територіального устрою України та деяких європейських країн [13].

Джерельну базу нашої статті склали нормативно-правові акти національного законодавства та міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. До першої групи джерел відносимо Основний Закон України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. [5; 7; 8]. Міжнародні договори, норми яких передбачають закріплення й механізм реалізації окреслених принципів, становлять Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р., Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р., Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. [2; 4; 12].

Метою статті є висвітлення суті, закріплення й захисту міжнародних принципів територіальної недоторканності й непорушності кордонів держави відповідно до норм національного законодавства та міжнародних договорів. Звернемо увагу на необхідність включення такого матеріалу в навчальні програми правознавчих дисциплін ВНЗ України¹.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння змісту принципів територіальної цілісності й непорушності кордонів держав і їх закріплення в міжнародних договорах доречно проілюструвати їхні елементи у фундаментальних принципах, встановлених міжнародною спільнотою. Ключовим принципом у міжнародному публічному праві вважаємо принцип суверенітету, зміст якого полягає в закріпленні права кожної держави на самостійне вирішення питань внутрішнього життя країни та незалежність у здійсненні внутрішньої політики. Це пов'язано із забезпеченням окремого розвитку для держав, їх невтручання в справи одна одної, а також невтручання в справи внутрішньої компетенції інших суб'єктів міжнародного права – міжнародних організацій (наприклад, п. 7 ст. 2 Статуту ООН передбачає, що ООН не має прав втручатися в справи, які належать до внутрішньої компетенції держави). Вважаємо взаємо-

¹ Ми наполягаємо на вивченні цього матеріалу майбутніми бакалаврами неюридичних напрямів підготовки, оскільки майбутні фахівці в галузі юриспруденції вивчають низку навчальних дисциплін, програмами яких передбачено вивчення таких і дотичних аспектів.

обумовленими принципами суверенітету й суверенної рівності, основними положеннями останнього є такі: юридична рівність держав, реалізація прав повного суверенітету, повага та взаємовизнання правосуб'єктності держав, територіальна цілісність і політична незалежність країн, вільний вибір і розвиток політичних, соціальних, економічних, культурних систем, необхідність виконання міжнародних зобов'язань і «жити в мирі з іншими» [12].

Деталізуємо нормами міжнародних договорів. Так, у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, містяться обов'язкові норми про неможливість прямого й непрямого втручання у внутрішні й зовнішні справи держави. Криміналізація таких діянь у міжнародному праві надає підвищеного захисту таким суспільним відносинам. Забороняються збройні та інші форми такого втручання, заохочення й застосування економічних, політичних та інших засобів із метою підпорядкування собі іншої держави чи отримання певних переваг [2]. Заборонні норми міжнародного законодавства стосуються організації, фінансування, підбурювання, терористичної, збройної, підривної діяльності, спрямованої на насильницьке повалення конституційного ладу іншої країни, сприяння такій діяльності чи втручання у внутрішню боротьбу в іншій державі.

Ми проілюстрували елементи аналізованих міжнародних принципів у міжнародних нормах. Розкриємо особливості змісту й нормативного закріплення цих принципів.

Принцип територіальної цілісності як окремий у системі міжнародних принципів забезпечення закріплений у «Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі» від 1 серпня 1975 р. Глава IV цього документу має назву «Територіальна цілісність держави». Вона передбачає такі норми. По-перше, держави-учасниці будуть поважати територіальну цілісність кожної з держав-учасниць. По-друге, вони зобов'язуються утримуватися від будь-яких дій, несумісних зі Статутом ООН, проти територіальної цілісності, політичної незалежності та єдності держав, зокрема від таких дій, які передбачають застосування сили чи погрозу її застосування [4]. Норми цього документу передбачають, що держави-учасниці будуть утримуватися від того, щоб перетворювати територію країн в об'єкт воєнної операції чи інших прямих і непрямих заходів застосування сили для порушення міжнародного права. Жодна окупація не буде визнаватися законною.

Отже, *принцип територіальної цілісності*, згідно з нормами міжнародного публічного права, полягає в закріпленні й гарантуванні в міжнародних договорах таких правил міждержавного діалогу, які виключають можливість вчинення будь-яких дій, які прямо чи непрямо можуть порушити територіальну цілісність держави, у розумінні неподільності суші й державних кордонів, надр, повітряного простору, континентального шельфу тощо в межах державного кордону та за його межами в передбачених законом випадках (полярні станції, судна, кораблі, консульства, посольства).

Глава III Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. називається «Непорушність кордонів». По-перше, держави-учасниці вважають непорушними всі кордони держав-учасниць, а також кордони всіх держав Європи, а тому вони будуть утримуватися від будь-яких посягань на ці кордони. По-друге, держави-учасниці будуть утримуватися від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на узурпацію частини чи всієї території будь-якої держави-учасниці [4].

У межах дотримання цього міжнародного принципу дозволяється зміна територій країн у разі їхніх домовленостей та в межах, передбачених низкою міжнародних договорів.

Отже, *принцип непорушності кордонів* за міжнародним законодавством полягає в неможливості зміни державного кордону країни інакше, ніж у встановлених законодавством випадках. Роль і значення території для функціонування будь-якої держави має вирішальне значення. Її охорона передбачає неподільність території, її соборність у межах державного кордону. Саме тому міжнародне право містить багато норм, які чітко визначають поняття, види території, кордону в межах суші, водних ресурсів, надр, повітряного простору, континентального шельфу тощо.

Дотримання таких міжнародних принципів сьогодні є надзвичайно актуальним для українського суспільства. Тому нормативно-правові акти вищої юридичної сили закріплюють охорону правових відносин, пов'язаних із забезпеченням територіальної цілісності й непорушності кордонів України.

Конституція України закріплює принцип поширення дії суверенітету на всю територію України, форму територіального устрою (унітарна держава) та цілісність і недоторканність території в межах існуючого кордону (ст. 2). У науково-практичному коментарі до Основного Закону знаходимо положення про те, що цілісність і недоторканність території означають заборону її насильницького розчленування або захоплення та відторгнення будь-якої її частини. Подібні акти, від кого б вони не походили, кваліфікуються як акти прямої агресії. У кожній державі є право й обов'язок на захист своєї території та своїх громадян, що мешкають на цій території [7].

Конституційно-правові відносини, закріплені в ст. 2 Конституції України, знаходяться під охороною держави, тому за їх порушення передбачається кримінально-правова відповідальність. Стаття 110 Кримінального кодексу України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» містить ознаки об'єктивної сторони злочину: «Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років із конфіскацією майна або без такої» [8].

У червні 2014 р. до цього кодифікованого акта були внесені зміни, які передбачили подальшу криміналізацію діянь. Так, ст. 1102 «Фінансування

дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» містить ознаки об'єктивної сторони нового злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України. У примітці законодавець дає пояснення, що фінансуванням дій, передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення. Крім того, фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [8].

Підтвердженням нашої тези про охорону таких відносин є норми нового Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. У ст. 1 вказаного нормативно-правового акта міститься визначення: «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії й забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Важливість принципів територіальної цілісності й недоторканності кордонів держави полягає не лише в їхньому декларативному закріпленні та гарантуванні на рівні міжнародних договорів і національного законодавства, а й у можливості практичної їх реалізації, охорони, забезпечення. На жаль, сьогодні і міжнародна спільнота, і українська влада, і громадськість не доклали належних зусиль для врегулювання тієї ситуації між нашими країнами, ускладнення яких уже давно переросло у відкриту агресію та військові дії.

У цій складній ситуації важливими, на нашу думку, є основні напрями правоосвітньої та правовиховної діяльності для підвищення рівня правової культури підростаючого покоління. Тому ми пропонуємо обов'язкове включення окреслених теоретичних питань до змісту навчальних програм правознавчих курсів вищої школи. Положення галузевих стандартів вищої освіти містять переліки дисциплін правознавчого спрямування. Тому

вважаємо вкрай необхідним посилити такий напрям роботи колективів викладачів профільних кафедр правознавства та знайти можливості розглядати окреслені питання в межах вивчення дисциплін «Правознавство», «Конституційне право» та інших курсів, які пропонуються для вивчення майбутнім фахівцям неюридичних напрямів підготовки.

Для більш ефективного засвоєння навчального матеріалу доцільно використовувати різні форми активізації пізнавальної діяльності студентів з урахуванням їхнього подальшого професійного спрямування. Також виокремлюємо такі форми організації правової освіти й правового виховання як круглі столи, кейс-технології, застосування методу дилем. Окремо вкажемо на необхідність аналізу правових ситуацій і розв'язання юридичних завдань, роботи з термінологічним апаратом через використання юридичних анаграм чи закріплення матеріалу шляхом виконання юридичних рівнянь.

Сьогодні методичний арсенал засобів, методів і прийомів у викладацькій діяльності великий. Для вивчення окресленої теми доречно запропонувати студентам віднайти приклади в історії новітнього часу, які засвідчували порушення таких міжнародних принципів, доречно запропонувати роботу з джерельною базою проблеми (усі документи в доступному режимі містяться на офіційному сайті Верховної Ради України), організувати роботу з електронними ресурсами.

Такі напрями діяльності будуть привертати увагу молодих людей до тих нагальних проблем сьогодення, які вже торкнулися європейської спільноти, виховувати почуття патріотизму, небайдужості до долі своєї батьківщини.

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумки проведеного дослідження, вкажемо на закріплення в міжнародних договорах другої половини ХХ ст. принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів держави як ключових для збереження суверенітету кожної країни. Ратифікувавши свого часу проаналізовані міжнародні договори, Україна приєдналася до низки конвенцій, взявши на себе зобов'язання не вчиняти будь-яких дій, спрямованих на втручання у внутрішні справи держав-учасниць таких договорів. До сьогодні наша країна успішно дотримувалася таких правил, однак сама стала об'єктом військових посягань із боку північних сусідів. В умовах військової агресії, відкритої російсько-української війни, зважаючи на рекомендації профільного Міністерства освіти і науки України й дотримуючись положень Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (червень 2015 р.), вважаємо доцільним розгляд окреслених аспектів і розширення таким матеріалом навчальних програм із правознавчих курсів у сучасних ВНЗ України.

Перспективи подальших наукових пошуків. Вивчення цієї проблеми було б більш повним за умов висвітлення низки важливих тем, зокрема:

– детального теоретичного дослідження механізмів накладення міжнародних санкцій на країн-порушників міжнародних договорів;

- простеження діяльності Європейського комісару з питань розширення й політики добросусідства;
- розгляд оптимальних форм та інтерактивних методів і вироблення конкретних методичних рекомендацій щодо вивчення окреслених проблем у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах.

Література:

1. Антонов В. Захист державного суверенітету та територіальної цілісності Української держави як стратегічна мета політики національної безпеки / В. Антонов // Держава і право : збірник наукових праць / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2011. – Вип. 52 : Юридичні і політичні науки. – С. 159–163.
2. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами у відповідності до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_569.
3. Долматов І. Сучасні кордони як соціальні конструктори у контексті виникнення й еволюції територіальних ідентичностей / І. Долматов // Держава і право : збірник наукових праць / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2011. – Вип. 52 : Юридичні і політичні науки. – С. 163–168.
4. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
6. Іжа М. Територія як важливий елемент процесу державотворення // Держава і право : збірник наукових праць / М. Іжа ; Ін-т держави і права імені В.М.Корецького НАН України. – К., 2011. – Вип. 51 : Юридичні і політичні науки. – С. 673–678.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Макаренко В. Теория сецессии: посылки, аргументы и следствия / В. Макаренко // Вестник Московского университета. Серия 18 «Социология и политология». – 2006. – № 2. – С. 17–41.
10. Матвієнко А. Територія як предмет дослідження суспільствознавчих наук / А. Матвієнко // Держава і право : зб. наук. праць / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2012. – Вип. 55 : Юридичні і політичні науки. – С. 562–567.
11. Панасюк С. Захист територіальних кордонів місцевих співтовариств: реалії та перспективи імплементації принципу Європейської хартії місцевого самоврядування в законодавство України / С. Панасюк // Держава і право : зб. наук. праць / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2013. – Вип. 62 : Юридичні і політичні науки. – С. 459–466.
12. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

13. Тварковська Л. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання територіального устрою України та деяких європейських країн / Л. Тварковська // Держава і право : збірник наукових праць / Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2010. – Вип. 50 : Юридичні і політичні науки. – С. 202–207.

Жалий Т. В. Международные принципы территориальной целостности и нерушимости границ государства в контексте необходимости их изучения в правовых курсах вузов Украины

Аннотация. В статье освещается содержание международных принципов территориальной целостности и нерушимости границ через призму международных договоров второй половины XX в. и их закрепление в национальном законодательстве. В связи с современными событиями общественно-политической жизни государства указывается на необходимость включения материала в учебные программы правовых дисциплин высшей школы.

Ключевые слова: государственная граница, незыблемость, суверенитет, территория, целостность.

Zalij T. International principles of territorial integrity and inviolability of state borders in the context of the need to study in their university courses jurisprudential Ukraine

Summary. The article content of international principles of territorial integrity and inviolability of borders in the light of international treaties second half of the twentieth century and their consolidation in national legislation. Determine their importance towards ensuring the development of each sovereign country, free choice of political, economic and cultural systems of society. The author insists on the need to strengthen the right educational work with young people in the context of the events of the Russian-Ukrainian war, acquiring the younger generation not only theoretical legal knowledge but also the right to education of responsible citizens. The importance of the principles of territorial integrity and inviolability of state borders is not only in their declarative securing and guaranteeing to international treaties and national legislation, but also the possibility of practical implementation, security, security. Due to the current events of social and political life of the state highlights the need to include in the curricula of material jurisprudential disciplines of higher education.

Key words: frontier, sanctity, sovereignty, territory, integrity.

УДК [616.98:578.828ВІЛ]:341.231.14

ТАРАС М. В.,

аспірант кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРАВО НА НАЙВИЩИЙ ДОСЯЖНИЙ РІВЕНЬ ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ ІЗ ВІЛ/СНІДОМ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті проаналізовано особливості забезпечення права людей, які живуть із ВІЛ/СНІДОМ, на здоров'я. Зроблено висновок про формування одного з міжнародних стандартів поводження з людьми, які живуть із ВІЛ/СНІДОМ, заснованого на існуючих нормах міжнародного права прав людини та практиці міжнародних органів та організацій, який полягає в забезпеченні державами права людей, які живуть із ВІЛ/СНІДОМ, на найвищий досяжний рівень фізичного й психічного здоров'я, у тому числі права на недискримінаційний доступ до медичних послуг у сфері охорони здоров'я, загальний і рівний доступ до лікування, догляду й підтримки у зв'язку з ВІЛ/СНІДОМ, а також профілактики інших супутніх захворювань.

Ключові слова: міжнародне право прав людини, права людей, які живуть із ВІЛ/СНІДОМ, право на здоров'я.

Постановка проблеми. Міжнародне право гарантує кожному, у тому числі й особам, хворим на ВІЛ/СНІД, право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я. Ефективна антиретровірусна терапія (далі – АРТ) вважається одним із найдієвіших засобів, доступних сьогодні для боротьби з дискримінацією людей, які живуть із ВІЛ/СНІДОМ (далі – ЛЖВС), та членів їхніх сімей, оскільки допомагає вести здоровий і продуктивний спосіб життя, а тому дестигматизує ВІЛ як смертельний вірус.

У період з 2002 р. по 2012 р. кількість людей, які отримують АРТ, збільшилась у 40 разів, досягнувши в державах із низьким і середнім рівнем доходів 9,7 млн людей. Незважаючи на такі досягнення, послуги з лікування в цих державах у 2013 р. надавались у середньому лише 34% (32–37%) осіб, які потребували лікування (а це 28,6 млн хворих) [1, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняних і зарубіжних учених та практиків, як правило, спрямовуються на запобігання інфікуванню ВІЛ. Права людей, які живуть із ВІЛ/СНІДОМ, у тому числі право на найвищий досяжний рівень фізичного й психічного здоров'я, є щонайкраще другорядними. Проблемні питання щодо забезпечення права ЛЖВС на здоров'я розкрито в працях Л. Гостіна, С. Граскін, Дж. Джоні,

Е. Джордж, Дж. Манна, Б. Мейера, І. Павоне, Н. Новгородські, М. Торрес, Х. Хогерзейла, М. Буроменського та інших науковців.

Мета статті полягає в аналізі особливостей забезпечення права людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом, на найвищий досяжний рівень фізичного й психічного здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права 1966 р. в ст. 6 закріплює *невід'ємне право кожної людини на життя, яке охороняється законом* [2]. Комітет ООН із прав людини в п. 15 Заключних зауважень щодо другого періодичного звіту по Кенії 2005 р. зазначив, що велика кількість смертей у зв'язку з ВІЛ у результаті нерівного доступу до відповідного лікування порушує право на життя, закріплене в ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права [3]. Відповідно до п. 10 Заключних зауважень Комітету ООН із прав людини щодо першого періодичного звіту по Намібії 2004 р. право людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом, на антиретровірусну терапію є елементом права на життя [4].

Відповідно до ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. держави, які беруть участь у цьому документі, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного й психічного здоров'я. Заходи, які повинні здійснювати держави для забезпечення цього права, включають запобігання й лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб, а також створення умов, які забезпечували б усім медичну допомогу та медичний догляд у разі хвороби [5].

Алма-Атинська декларація з первинної медико-санітарної допомоги 1978 р. підтверджує: «Здоров'я, будучи станом повного фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не лише відсутністю хвороб чи фізичних вад, є основним правом людини» [6].

Також у низці міжнародних договорів наголошується на важливій ролі принципу недискримінації у сфері заохочення й захисту права на здоров'я. Так, відповідно до ст. 12 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. держави вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі охорони здоров'я, щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок доступ до медичного обслуговування, зокрема в тому, що стосується планування розміру сім'ї [7]. Аналогічне положення закріплено в п. «е» ст. 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. [8].

Право на здоров'я закріплюється також у низці регіональних договорів із прав людини: Американській конвенції про права людини 1969 р. (ст. 11) [9], Африканській хартії прав людини й народів 1981 р. (ст. 16) [10], Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 р. (ст. 11) [11] тощо.

У п. 8 Зауваження загального порядку № 14 Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав зазначено, що право на здоров'я включає як свободи, так і суміжні права. Свободи охоплюють *право на контроль за своїм здоров'ям і тілом*, у тому числі сексуальне й репродуктивне здоров'я, а також *право на свободу від медичного втручання*, зокрема ме-

дичних, наукових та інших дослідів без інформованої й вільної на те згоди. До прав належить, зокрема, *право на таку систему охорони здоров'я, що забезпечує всім рівні можливості в прагненні до найвищого досяжного рівня здоров'я* [12].

Важливо зазначити, що нестача ресурсів не звільняє держави від зобов'язання вживати заходи щодо забезпечення права на здоров'я [13]. Так, відповідно до п. 43 Зауваження загального порядку № 14 держави мають основне зобов'язання щодо забезпечення принаймні мінімального рівня права на здоров'я, основними складовими змісту якого є такі дії:

- 1) забезпечення рівного доступу до об'єктів, товарів і послуг охорони здоров'я, особливо для уразливих груп населення;
- 2) забезпечення основними лікарськими засобами й виробами медичного призначення;
- 3) забезпечення справедливого розподілу всіх об'єктів, товарів і послуг охорони здоров'я;
- 4) розробка на основі епідеміологічних даних і реалізація загальнонаціональної державної стратегії з охорони здоров'я та плану дій, що враховують потреби у сфері охорони здоров'я всього населення, тощо.

Відповідно до пп. «b» п. 12 Зауваження загального порядку № 14 Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав доступ до послуг з охорони здоров'я означає, що медичні послуги мають бути *наявними, фізично й економічно доступними, прийнятними з наукової та медичної позицій, а також характеризуватися високою якістю*. Окрім цього, вимога доступності включає принцип *недискримінації*: послуги з охорони здоров'я мають бути доступними для всіх, особливо найбільш уразливих груп населення, без дискримінації за будь-якою ознакою, у тому числі через ВІЛ/СНІД. Із цією метою держави повинні забезпечити належну підготовку медичних працівників, у тому числі надавати їм інформацію з питань, що стосуються здоров'я та прав людини, спрямовану на викорінення свідомого й несвідомого упередження проти ЛЖВС. Вважається, що загальний доступ до медичних послуг забезпечено, коли 80% людей, які терміново потребують лікування, отримують його [14, с. 114].

АРТ є невід'ємною частиною комплексної медичної допомоги, а отже, і частиною основного зобов'язання держав щодо забезпечення принаймні мінімального рівня права на здоров'я [15; 16]. Так, відповідно до п. 12 Політичної декларації з ВІЛ/СНІДу 2006 р. [17] та п. 15 Декларації про прихильність справі боротьби з ВІЛ/СНІДом 2001 р. [18] доступ до медикаментів у контексті пандемій, подібних ВІЛ/СНІДу, є одним з основних елементів поступового досягнення повної реалізації права кожного на максимально високий рівень охорони фізичного й психічного здоров'я. Міжнародні керівні принципи з ВІЛ/СНІДу та прав людини містять положення про те, що держави мають забезпечити наявність і доступність на постійній і рівноправній основі якісних, безпечних та ефективних лікарських засобів, діагностичних засобів тощо, які використовуються для профілактики, лі-

кування, догляду й підтримки у зв'язку з ВІЛ, а також опортуністичними й супутніми захворюваннями, зокрема туберкульозом, малярією та гепатитом (Керівний принцип № 4) [19].

У справі «Mendoza & Ors v Minister of Public Health and the Director of the National AIDS-HIV-STI Program» [31] Конституційний суд Еквадору дійшов висновку, що Міністерство охорони здоров'я Еквадору не виконало свої зобов'язання щодо забезпечення поставок антиретровірусних препаратів і тим самим порушило права ЛЖВС, гарантовані конституцією й міжнародними договорами, ратифікованими Еквадором, зокрема право на життя та здоров'я.

Одним з актуальних питань у сфері захисту прав ЛЖВС залишається досягнення належного балансу між забезпеченням доступу до недорогих і якісних лікарських препаратів та захистом прав інтелектуальної власності, оскільки відсутність доступних лікарських засобів, а також неналежне забезпечення їх виробництва й поставок заважають ефективній реалізації заходів із протидії ВІЛ/СНІДу [20, с. 103].

Регулярна АРТ на ранніх стадіях захворювання знижує вірусне навантаження, захворюваність і смертність у зв'язку з ВІЛ, а також зменшує ризик подальшої передачі ВІЛ. Вартість АРТ першого ряду в деяких державах скоротилась приблизно до 140 доларів США на одну людину на рік. Для порівняння: у середині 1990-х рр. такі витрати становили близько 10 тис. доларів США на одну людину на рік [1, с. 3]. І хоча 140 доларів порівняно небагато, такі витрати мають місце за умови, якщо особі вчасно поставлено діагноз та призначено АРТ. Якщо лікарські препарати приймаються нерегулярно, ВІЛ може мутувати й стати стійким до цих препаратів. У цьому разі ЛЖВС повинні перейти на інший режим лікування, яке буде в декілька разів дорожчим.

На думку деяких дослідників, елементом права кожного на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, яке закріплене в п. «б» ст. 15(1) Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, є обов'язок розвинених держав зробити антиретровірусні препарати доступними для населення держав із низьким і середнім рівнем доходів, які найбільше постраждали від пандемії ВІЛ/СНІДу [21, с. 135].

На Конференції міністрів Світової організації торгівлі, яка відбулась у листопаді 2001 р. в Досі, держави-учасниці заявили, що положення Угоди про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність 1994 р. варто інтерпретувати у світлі забезпечення охорони суспільного здоров'я, а уряди можуть не брати до уваги патентні права за умови, що це необхідно для вжиття надзвичайних заходів у відповідь, наприклад, під час боротьби з епідемією ВІЛ/СНІДу [22].

Політична декларація з ВІЛ/СНІДу 2006 р. підтверджує, що Угода ТРІПС не повинна перешкоджати державам вживати заходів для захисту здоров'я населення: «Держави зобов'язані знайти належні рішення для подолання перешкод, які містяться в договорах про ціноутворення, тарифних

і торговельних угодах, та вдосконалювати законодавство, регуляторну діяльність, управління процесом закупівель і поставок із метою прискорення й активізації отримання доступних високоякісних продуктів, діагностики, лікарських препаратів і лікувальних засобів для профілактики ВІЛ/СНІДу» (п. п. 42–44). Зокрема, держави повинні імплементувати гнучкі положення Угоди ТРІПС; узгодити патентне законодавство з Угодою ТРІПС та Декларацією Доха; сприяти регіональній торгівлі генеричними лікарськими засобами; створити реєстр лікарських засобів, щоб забезпечити збут високоякісних медичних препаратів; інвестувати у фармацевтичне виробництво; звільнити від оподаткування основні лікарські засоби й медичні вироби, призначені для лікування та профілактики ВІЛ/СНІДу, тощо [14, с. 123].

У справі «Cruz Bermudez et al v Ministerio de Sanidad y Asistencia Social» [30] Верховний суд Венесуели дійшов висновку, що право на здоров'я та право на життя заявників є тісно пов'язаними з правом на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, а тому зобов'язав Міністерство охорони здоров'я Венесуели забезпечити доступ усім жителям країни до основних лікарських засобів і виробів медичного призначення у зв'язку з ВІЛ/СНІДом на безкоштовній основі. Із цією метою Міністерству охорони здоров'я Венесуели було доручено розробити відповідну концепцію й програму забезпечення лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, а також здійснити перерозподіл бюджету, необхідний для виконання рішення суду.

У ч. 1 ст. 49 Конституції України проголошено: «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування». Держава створює умови для ефективного й доступного для всіх громадян медичного обслуговування, при цьому в державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно (ч. 3 ст. 49 Конституції України) [23].

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 р. у словосполученні «медична допомога надається безоплатно» останнє слово в контексті всієї ст. 49 Конституції України означає, що індивід, який отримує таку допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, не повинен відшкодовувати її вартість ні у вигляді будь-яких платежів, ні в будь-якій формі незалежно від часу надання медичної допомоги. Суд зазначив: «Безоплатна медична допомога, передбачена Конституцією України, повинна надаватись усім громадянам у повному обсязі, тобто задовольняти потреби людини в збереженні або відновленні здоров'я» [24].

Відповідно до ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я 1992 р. кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає такі дії:

а) кваліфіковану медичну допомогу, у тому числі вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я;

б) достовірне та своєчасне інформування про стан свого здоров'я та здоров'я населення, у тому числі існуючі й можливі фактори ризику та їх ступінь;

в) правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я, і відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди [25].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» 1991 р. ЛЖВС мають право на безоплатне забезпечення антиретровірусними препаратами й лікарськими засобами для лікування опортуністичних інфекцій у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я. Законом забороняється відмова в прийманні до лікувальних закладів і наданні медичної допомоги, ущемлення інших прав на підставі того, що особа є ВІЛ-інфікованою чи хворою на СНІД, а також ущемлення на цій підставі прав рідних і близьких такої особи (ст. 16 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ») [26].

Незважаючи на те, що національне законодавство у сфері охорони здоров'я відповідає міжнародним стандартам поведінки з особами, хворими на ВІЛ/СНІД, аналіз судової практики свідчить про систематичне порушення права ЛЖВС на здоров'я. Так, кількість осіб, які потребували АРТ, в Україні в 2013 р. становила 117 тис. [29], проте станом на 1 січня 2015 р. у закладах Міністерства охорони здоров'я України, Національної академії медичних наук України та Державної пенітенціарної служби України її отримали лише 66 409 осіб [28].

Особливу увагу необхідно звернути на систематичні порушення права на здоров'я ВІЛ-інфікованих осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. Зокрема, Європейський суд із прав людини в справі «Salakhov and Islyamova v. Ukraine» [27] визнав, що ненадання й неналежне надання медичної допомоги ВІЛ-інфікованій особі в місці позбавлення волі, яке призвело до її смерті, є порушенням права на життя, закріпленого в ст. 2 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р.

Висновки. Таким чином, епідемія ВІЛ/СНІДу піднімає чимало проблемних питань у сфері захисту прав людини щодо його лікування. Ці питання, як правило, стосуються неправомірно обмеженого доступу до послуг охорони здоров'я, зокрема й лікарських засобів, призначених для лікування ВІЛ/СНІДу.

У цілому можна говорити про формування одного з міжнародних стандартів поведінки з людьми, які живуть із ВІЛ/СНІДом, що засновується на існуючих нормах міжнародного права прав людини та практиці

міжнародних органів та організацій. Він полягає в забезпеченні державами права людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом, на найвищий досяжний рівень фізичного й психічного здоров'я, у тому числі права на недискримінаційний доступ до медичних послуг, на загальний і рівний доступ до лікування, догляду й підтримки у зв'язку з ВІЛ/СНІДом (зокрема, до недорогих лікарських препаратів і паліативної допомоги), а також забезпеченні профілактики інших супутніх захворювань.

З огляду на еволюцію змісту й обсягу права на здоров'я, яка є результатом зміни наукового підходу в поясненні терміна «найвищий досяжний рівень здоров'я», забезпечення доступу до ранньої антиретровірусної терапії є частиною міжнародних зобов'язань держави у сфері захисту прав людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом.

Література:

1. СПИД в цифрах / ЮНЭЙДС. – К., 2013. – 12 с.
2. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Concluding Observations regarding Kenya / UN Human Rights Committee (April 29, 2005). – U.N. Doc. CCPR/CO/83/KEN. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=326&Lang=en.
4. Concluding Observations regarding Namibia / UN Human Rights Committee (August 12, 2004). – U.N. Doc. CCPR/CO/81/NAM. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/CO/81/NAM&Lang=En.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
6. Declaration of Alma-Ata // International Conference on Primary Health Care (Alma-Ata, USSR, 6–12 September 1978) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.who.int/publications/almaata_declaration_en.pdf.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
8. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
9. American Convention on Human Rights (“Pact of San José, Costa Rica”), adopted November 22, 1969 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm.
10. African Charter on Human and Peoples’ Rights, adopted June 27, 1981 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.achpr.org/instruments/achpr>.
11. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. № 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

12. Право на наивысший достижимый уровень здоровья (статья 12) : Замечание общего порядка № 14 // Замечания общего порядка, принятые Комитетом по экономическим, социальным и культурным правам: подборка замечаний общего порядка и общих рекомендаций, принятых договорными органами по правам человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www2.ohchr.org/english/bodies/icm-mc/docs/8th/HRI.GEN.1.Rev9_ru.pdf.
13. Right to Health: Fact Sheet № 31 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, World Health Organization [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet31.pdf>.
14. Handbook for legislators on HIV/AIDS, law and human rights / UNAIDS and Inter-Parliamentary Union. – Geneva : UNAIDS, 1999. – 152 p.
15. Hogerzeil H. Is access to essential medicines as part of the fulfilment of the right to health enforceable through the courts? / H. Hogerzeil, M. Samson, J. Vidal Casanovas, L. Rahmani-Ocora // *Lancet*. – 2006. – Vol. 368. – P. 305–311.
16. Laing R. 25 years of the WHO essential medicines lists / R. Laing, B. Waning, A. Gray, N. Ford, E. 't Hoen // *Lancet*. – 2003. – Vol. 361. – № 9370. – P. 1723–1729.
17. Политическая декларация по ВИЧ/СПИДу : принята Резолюцией № 60/262 Генеральной Ассамблеи ООН от 2 июня 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/aidsdecl.shtml.
18. Декларация о приверженности делу борьбы с ВИЧ/СПИДом : принята Резолюцией № A/RES/S-26/2 Генеральной Ассамблеей ООН от 27 июня 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/434/86/PDF/N0143486.pdf?OpenElement>.
19. Международные руководящие принципы по ВИЧ/СПИДу и правам человека (Объединенный вариант 2006 г.) / ЮНЭЙДС [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HIVAIDSGuidelinesru.pdf>.
20. Pavone I. HIV/AIDS Pandemic and International Human Rights Law / I. Pavone // *Lawasia Journal*. – 2009. – P. 96–111.
21. Gostin L. Human Rights and Public Health in the AIDS Pandemic / L. Gostin, Z. Lazzarini. – Oxford : Oxford University Press, 1997. – 240 p.
22. Declaration on the TRIPS agreement and public health : Declaration of the Fourth Ministerial Conference in Doha, Qatar, adopted November 14, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm.
23. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини 3 статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02/para54#n54>.
25. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
26. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ : Закон

- України від 12 грудня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1972-12>.
27. Salakhov and Islyamova v. Ukraine : Judgment of the European Court of Human Rights of March 14, 2013 № 28005/08.
28. ДУ «Український центр контролю за соцхворобами МОЗ України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucdc.gov.ua>.
29. Об'єднана Програма ООН із ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС) в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unaids.org.ua>.
30. Cruz Bermudez et al. v Ministerio de Sanidad y Asistencia Social : Supreme Court of Justice of Venezuela. – Case № 15.789. – Decision № 916(1999).
31. Mendoza & Ors v Minister of Public Health and the Director of the National AIDS-HIV-STI Program. – № 0749-2003-RA. – January 28, 2004.

Тарас М. В. Право на найвищий досяжний рівень здоров'я людей, живущих с ВІЧ/СПИДом: міжнародно-правові аспекти

Анотація. В статті проаналізовані міжнародно-правові основи реалізації права людей, живущих с ВІЧ/СПИДом, на здоров'я. Сделан вывод о формировании одного из международных стандартов обращения с людьми, живущими с ВІЧ/СПИДом, основанного на существующих нормах международного права прав человека и практике международных органов и организаций, который заключается в обеспечении государствами права людей, живущих с ВІЧ/СПИДом, на самый высокий достижимый уровень физического и психического здоровья, в том числе недискриминационный доступ к медицинским услугам в сфере здравоохранения, общий и равный доступ к лечению, уходу и поддержке в связи с ВІЧ/СПИДом, а также профилактике других сопутствующих заболеваний.

Ключевые слова: международное право прав человека, права людей, живущих с ВІЧ/СПИДом, право на здоров'я.

Taras M. The right to the highest attainable standard of health for people living with HIV/AIDS: international legal aspects

Summary. The article offers a general analysis of the protection of the right of people living with HIV/AIDS to health by international law. The author comes to a conclusion that one of the international standards for the protection of PLWHA rights based on the existing international human rights law and practice of international organizations is formed. According to this standard the states should ensure the protection and fulfillment of the right of PLWHA to the highest attainable standard of physical and mental health, including non-discriminatory access to health care services, universal and equitable access of PLWHA to treatment, care and support, and also prevent, treat, and control coexisting epidemics. The author underlines the importance of effective use of quality-controlled antiretroviral therapy. It is also argued there is a need for countries to review their laws and practice in order to eliminate bias against PLWHA and prohibit discrimination on the ground of actual or perceived HIV status in all spheres of life, including access of PLWHA to health facilities, goods and services.

Key words: international human rights law, rights of people living with HIV/AIDS, right to the highest attainable standard of physical and mental health.

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.2/7

БОРОВИК А. В.,

аспірант

Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

СПІВВІДНОШЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ З МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМИ СТАНДАРТАМИ

Анотація. У статті досліджено міжнародні конвенції Ради Європи, ООН, ОЕСР із питань протидії корупції, які містять положення щодо звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Автор розглядає співвідношення між нормами національного законодавства та зазначеними стандартами. Розкрито перспективу подальшої імплементації цих міжнародних приписів у законах України.

Ключові слова: міжнародні конвенції, корупція, хабар, злочин, звільнення від відповідальності, каяття.

Постановка проблеми. Актуальність питання про співвідношення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини в Україні з міжнародно-правовими стандартами обумовлена тими реформами, які тривають у нашій державі. Саме розробка ефективного національного законодавства, спрямованого на виконання міжнародних правил, зокрема щодо протидії корупції, є вимогою сьогодення для законодавців. У свою чергу необхідність чіткого та загального розуміння встановлених відповідними конвенціями норм потребує наукових розробок і пошуків у зазначеній сфері. Проведення порівняльного аналізу відповідності чинного антикорупційного законодавства України зазначеним стандартам ґрунтується на дослідженні

положень таких міжнародних конвенцій проти корупції, як Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію 1999 р. (далі – Конвенція Ради Європи; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 р. (далі – Конвенція ООН); Конвенція Організації економічного співробітництва та розвитку щодо боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час проведення міжнародних ділових операцій 1997 р. (далі – Конвенція ОЕСР) [1; 2; 3], а також кримінально-правових норм, які регулюють питання звільнення від відповідальності за корупційні злочини в деяких інших країнах. Згідно з рекомендаціями в галузі кримінального законодавства та криміналізації корупції, усім країнам рекомендовано внести зміни в національне законодавство для виконання міжнародних стандартів, встановлених Конвенцією ОЕСР, Конвенцією Ради Європи та Конвенцією ООН.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Законодавчо Україна як держава-учасниця указаних конвенцій означила намір приведення у відповідність до міжнародних стандартів здійснення протидії корупції, що визначено в Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14 жовтня 2014 р. [4]. Аналіз антикорупційних реформ у Східній Європі та Центральній Азії з визначенням досягнень і проблеми за 2008–2013 рр. за Стамбульським планом дій щодо боротьби з корупцією висвітлено в доповіді ОЕСР від 23 вересня 2013 р. [5]. Залучення до зазначеної сфери представників громадськості мало прояв у підготовці групою незалежних експертів у 2015 р. «Альтернативного звіту щодо оцінки ефективності державної антикорупційної політики» [6].

Метою статті є дослідження міжнародних стандартів щодо звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини та визначення їх співвідношення з нормами національного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для міжнародної спільноти проблема протидії корупції продовжує залишатися однією з найактуальніших. Україна не залишається осторонь у зазначеній сфері, і для її вирішення обрала складний шлях кардинальних реформ. За останні декілька років прийнято низку законодавчих актів, які визначили докорінні перетворення, зокрема у кримінальних нормах. З огляду на тему дослідження відмітимо, що значимими насамперед є зміни підстав та обставин звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини (ст. ст. 45–48 Кримінального кодексу України (далі – КК України)) [7]. Тобто значна кількість зазначених обставин перестала застосовуватися щодо осіб, які вчинили корупційні злочини (у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, із передачею особи на поруки, зі зміною обстановки). Безпосередньо змінено підстави спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини, а саме за ст. ст. 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України [7]. Фактично відбулося скорочення переліку зазначених ре-

білітуючих підстав та умов. Такий підхід вітчизняного законодавця загалом відповідає приписам досліджених фундаментальних конвенцій із питань протидії корупції. Оскільки положення про звільнення від відповідальності розглядаються в цих актах дуже стисло, Конвенція Ради Європи щодо звільнення від кримінальної відповідальності конкретних положень взагалі не має [1]. Конвенція ОЕСР у коментарях 8 і 9 визнає обґрунтованість деяких обставин, які звільняють від кримінальної відповідальності [3]. Звільнення від кримінальної відповідальності в Конвенції ООН 2003 р. регулюється положенням ст. 30(9), у якій обумовлено: ніщо не зачіпає принципу, згідно з яким визначення злочинів відповідно до цієї Конвенції, і застосування юридичних заперечень або інших правових принципів, що визначають правомірність діянь, входить до сфери внутрішнього права кожної держави-учасниці, а кримінальне переслідування й покарання за такі злочини здійснюються згідно із цим законодавством [2].

Тобто прийнятність юридичних обставин (заперечень захисту), які звільняють від кримінальної відповідальності, по-різному трактується міжнародними конвенціями, проте саме Конвенція ООН надає державам-учасницям найбільшу свободу. Вона дає державам можливість самим визначати, які підстави (заперечення) можуть бути прийнятні під час кваліфікації корупційних злочинів. Власне з огляду на такий міжнародний стандарт вітчизняний законодавець суттєво зменшив перелік заохочувальних норм у Загальній частині КК України щодо корупційних злочинів.

З іншого боку, Конвенція ОЕСР допускає тільки дві обставини, які звільняють від кримінальної відповідальності за підкуп іноземної посадової особи, які визначаються в коментарях. Одне з них застосовується в тих випадках, коли перевага допускається або вимагається відповідно до чинного закону або нормативних положень, включаючи прецедентне право, у країні іноземної посадової особи (коментар 8). Інша обставина застосовується до «невеликих заохочувальних виплат із метою одержання або збереження можливості вести діяльність, наприклад, видачі ліцензій або дозволів» [3].

Треба зазначити, що план дій щодо боротьби з корупцією для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Казахстану, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Таджикистану та України був прийнятий у вересні 2003 р. в Стамбулі під егідою Мережі ОЕСР щодо боротьби з корупцією для країн Східної Європи та Центральної Азії. Конвенції Ради Європи та ООН проти корупції актуальні для всіх зазначених країн Стамбульського плану дій.

Особливо придатною для цих країн є умова (у Конвенції позначається терміном «захист») ефективного каяття, тобто особа, яка вчинила злочин, звільняється від відповідальності, якщо вона добровільно повідомила про це владі. Ця умова (захист) застосовується щодо особи

(зазвичай хабародавця), яка зізналася владі в корупційному злочині фактично одразу після його скоєння [2].

Таке раннє зізнання повністю реабілітує таку особу. Мета такого підходу полягає в тому, щоб заохотити повідомлення про корупційні злочини. Оскільки корупцію дуже складно виявити, така міра сприяє тому, щоб хабародавці повідомляли про скоєні ними злочини. Хабародавцю надається можливість уникнути покарання ціною розкриття особистості корумпованого посадовця, який у результаті притягується до відповідальності. Проте в деяких юрисдикціях вважається, що це занадто висока ціна. Таким захистом можуть зловжити ті, хто пред'являє помилкові звинувачення в надії, що подальше за цим розслідування завдасть шкоди репутації посадової особи. Тому деякі країни беруть до уваги дійове каяття не як остаточну підставу для звільнення від покарання, а тільки як фактор, який пом'якшує провину під час визначення покарання. У конвенціях країнам Стамбульського плану дій пропонується розглянути можливість прийняття аналогічного підходу із застосування умови «ефективного розкаяння» [4].

Україна таку умову закріпила в п. 5 примітки до ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації»: якщо до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого, згідно із законом, наділена правом повідомляти про підозру, добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину – особа звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. ст. 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України [7].

Варто зазначити, що останні зміни в КК України щодо підстав звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила активний підкуп (запропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду спеціальному суб'єкту) свідчать про використання законодавцем такого незвичного прийому, як об'єднання їх усіх у п. 5 примітки ст. 354 КК України. Донедавна кожна стаття про підкуп та ст. 369 КК України містили частини, у яких були передбачені заохочувальні норми про звільнення надавача неправомірної вигоди від відповідальності за наявності певних умов. Сталися такі зміни: 1) часові рамки добровільної заяви – від моменту повідомлення про підозру до моменту отримання інформації про цей злочин, а отже, ці межі істотно зменшилися; 2) з'явився обов'язок особи активно сприяти розкриттю злочину; 3) зникла підстава наявності вимагання щодо відповідної особи неправомірної вигоди. Ці зміни, на нашу думку, саме й відповідають міжнародному стандарту розуміння «ефективного розкаяння», яке передбачає Конвенція ООН 2003 р. [3].

Робоча група ОЕСР щодо боротьби з хабарництвом поставила під сумнів обґрунтованість використання ефективного розкаяння стосовно такого складу злочину, як підкуп іноземної державної посадо-

вої особи [2]. Пояснюється це тим, що, крім країни самого посадовця, жодна інша країна не матиме юрисдикції для притягнення цієї особи до відповідальності. Власне цей міжнародний стандарт відображено в національному законодавстві – п. 5 примітки ст. 354 КК України, де зазначено, що звільнення не застосовується в разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені стосовно осіб, визначених у ч. 4 ст. 18 КК України. Такими суб'єктами якраз є посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді й посадові особи міжнародних судів [7].

Окремо треба сказати про міжнародні стандарти щодо провокації давання хабара (неправомірної вигоди), які різняться від положень, закріплених у національному законодавстві. Представники групи ГРЕКО зауважували, що аналогічних норм немає в Західній, Південній і Північній Європі. Ключовим у цьому питанні є розсуд суду, наскільки така провокація відповідає дачі хабара. Наприклад, у Німеччині якщо поліцейський пропонує хабар, а колега для отримання доказів веде зйомку, то цього недостатньо. У розумінні суду підкуп включає намір посадової особи виконати за хабар якісь дії. Інші ситуації без доказування такого наміру не вважаються дачею хабара. Отримані під час провокації хабара докази виключаються з розгляду [5].

Розглянемо положення, які містять згадувані раніше конвенції щодо необхідності розмежування шантажу (вимагання) хабара. У Німеччині посадову особу, яка вимагала хабар, використовуючи тиск або примус, буде покарано за шантаж і за вимогу хабара. Це два окремі злочини. Щодо дій хабародавця, то об'єкт шантажу не завжди звільняється від покарання, оскільки все залежить від того, якого роду примус мав місце. Наприклад, якщо посадова особа вимагає хабар за продовження ліцензії – це не виправдання для хабара, і хабародавець може бути покараний. Інша справа, якщо вимагання супроводжується погрозами. У Німеччині звільнення від покарання передбачається тільки тоді, якщо можливо довести, що особа опинилась у загрозливій ситуації [5]. Питання про кримінальну відповідальність потерпілого від вимагання неправомірної вигоди треба вирішувати з використанням положень ст. 40 КК України щодо психічного примусу [7]. Зокрема, не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюва-

ним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, унаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, унаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, а також психічного примусу, вирішується відповідно до положень ст. 39 «Крайня необхідність» КК України [7].

Висновки. Проведений аналіз положень вищезазначених міжнародно-правових документів дозволяє зробити такі висновки. Питанню звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини приділено зовсім небагато уваги. Конвенція Ради Європи 1999 р. конкретних заохочувальних положень взагалі не має. Конвенція ОЕСР 1997 р. допускає тільки дві обставини, які звільняють від кримінальної відповідальності за підкуп іноземної посадової особи. Конвенція ООН 2003 р. надає державам-учасницям найбільшу свободу щодо визначення в національному законодавстві держав-учасниць підстав, умов звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини.

Таким чином, визначаючи співвідношення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини в Україні з міжнародно-правовими стандартами, доходимо висновку, що норми українського законодавства частково відповідають указаним критеріям, оскільки фактично держави-учасниці (насамперед країни Стамбульського плану дій) на свій розсуд закріплюють норми, які реабілітують винну в корупційному злочині особу. Україна, проводячи реформування чинної кримінально-правової бази, зменшила перелік обставин, за якими особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності за корупційні злочини в Загальній частині КК України (ст. ст. 45–48). Крім того, було об'єднано обставини спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за такі корупційні злочини, як передбачені ст. ст. 354, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України. Ці обставини відповідають змісту та значенню міжнародному стандарту «ефективне каяття», передбаченому Конвенцією ООН 2003 р.

Крім того, наявність ознак вимагання неправомірної вигоди посадовцем уже не є для українського законодавства заохочувальною нормою під час звільнення від відповідальності особи, яка пропонує (обіцяє або надає) таку вигоду. Такий підхід притаманний судово-слідчій практиці деяких європейських країн, зокрема Німеччині, де обов'язковою вимогою для кваліфікації є розрізнення шантажу від провокації неправомірної вигоди.

Насамкінець варто зауважити, що наявність положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини в міжнародних конвенціях пояснюється прагненням влади до максимального виявлення зазначених суспільно-небезпечних діянь, які мають високу латентність у будь-якій державі. Для України означений напрям є так

само пріоритетним. Забезпечення його реалізації також полягає у виявленні пасивного підкупу посадової особи через зізнання особи, яка вчинила активний підкуп.

Література:

1. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р., ратифікована із заявою Законом від 18 жовтня 2006 р. № 252-XVI // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 497. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р., ратифікованої Законом від 18 жовтня 2006 р. № 252-XVI // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 496. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
3. Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій : Конвенція від 21 листопада 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_154.
4. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46. – Ст. 2047. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.
5. Борьба с коррупцией в Восточной Европе и Центральной Азии. Стамбульский план действий по борьбе с коррупцией: достижения и проблемы. – 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/corruption/acn/library/41603502.pdf>.
6. Альтернативний звіт щодо оцінки ефективності державної антикорупційної політики: Розділ I. Антикорупційна політика / підг. гр. експертів : Р.Г. Рябошапка, О.С. Хмара. – 2015. – 30 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : chrome-extension://oemmndcbldboiebfnladdacbdfmadadm/http://ti-ukraine.org/sites/default/files/u124/shadow_report_chapter_i.pdf.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Боровик А. В. Соотношение специальных видов освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления в Украине с международно-правовыми стандартами

Аннотация. В статье исследуются положения международных конвенций Совета Европы, ООН, ОЭСР по вопросам противодействия коррупции, которые определяют порядок освобождения от уголовной ответственности за коррупционные преступления. Автор рассматривает соотношение между нормами национального законодательства и указанными стандартами. Раскрыта перспектива дальнейшей имплементации данных международных предписаний в законы Украины.

Ключевые слова: международные конвенции, коррупция, взятка, преступление, освобождение от ответственности, раскаяние.

Borovik A. Ratio of special types of exemption from criminal responsibility for corruption in Ukraine with international legal standards

Summary. The article examines the provisions of the international conventions of the Council of Europe, the United Nations, the Organization for Economic Cooperation and Development on combating corruption. The subject of research is the order of exemption from criminal liability for corruption offenses. The author examines the relationship between national law and these international standards. Studied in detail grounds for exemption from criminal liability as set forth in the Convention as to the provisions enshrined in national law. A comparative analysis of the terms rehabilitating the person guilty of corruption crimes. As a result, it found that international conventions define such grounds as legal protection. First of all analyze the effectiveness of repentance person giving a bribe, which is the basis for exemption from criminal liability for it. It was established that a prerequisite for effective repentance is the message the authorities guilty of bribery (corruption offenses) immediately after the commission of the offense. This approach is consistent criminal policy to combat corruption in the state. Because It reduces the latency of corruption crimes. Studied the interpretation of “to extort a bribe (undue consideration)” in accordance with these international legal instruments. Extortion can not be grounds for exemption from criminal liability. It is in the rules of national law to distinguish extortion by blackmail. The article deals with the prospect of further implementation of these international standards in the laws of Ukraine.

Key words: international convention, corruption, bribery, crime, exemption from responsibility, remorse.

УДК 341.645.5.16

НОВІКОВА Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

КОНОНЕНКО В. П.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ПРАКТИКА МІЖНАРОДНИХ СУДІВ ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІЗ ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

Анотація. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин проблеми тероризму й протидії йому стали одними з найважливіших як для окремих держав, так і для світового співтовариства в цілому. У сучасних умовах протидія фінансуванню тероризму стає вкрай актуальною, вимагає уніфікованого підходу та стандартизації заходів, що вживаються на національному й міжнародному рівнях. У статті розглядається діяльність міжнародних судів і міжнародних організацій із вирішення питань, пов'язаних із протидією фінансуванню тероризму.

Ключові слова: фінансування тероризму, судова практика, обмежувальні заходи, Суд першої інстанції, Суд ЄС.

Постановка проблеми. Сучасне міжнародне право виробило низку міжнародно-правових актів універсального й регіонального характеру, які на підставі чітких критеріїв встановлюють як предмет свого правового регулювання взаємну співпрацю держав у боротьбі з фінансуванням тероризму. Наприкінці 1990-х рр. у міжнародному праві починає формуватися система міжнародно-правових норм, спрямованих на боротьбу з фінансуванням тероризму. Питання боротьби з фінансуванням тероризму потрапило у фокус уваги міжнародних організацій, насамперед Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), у результаті різкого сплеску терористичної активності наприкінці ХХ ст. [1, с. 129].

Головними джерелами міжнародного права у сфері боротьби з фінансуванням тероризму є Конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р., Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів

боротьби з відмиванням грошей та Дев'ять спеціальних рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей щодо боротьби з фінансуванням тероризму. Велике значення мають також резолюції Ради Безпеки ООН. Однак міжнародну судову практику не можна назвати однозначною й послідовною, що ускладнює вирішення проблем щодо протидії фінансуванню тероризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей співпраці держав у боротьбі з фінансуванням тероризму приділяли увагу Д. Амінов, Р. Вакульчук, Ю. Горбунов, В. Зубков, Т. Мельник, В. Петрищев, Є. Степанова, Я. Хамінський, У. Гілмор, Н. Пассас, Л. Наполеоні, Р. Баррет та інші вчені. Так, Д. Амінов розкриває питання оцінки кримінально-політичної ситуації у сфері забезпечення захисту суспільства від релігійного екстремізму й тероризму. Особливу увагу науковець приділяє питанням механізму колективного несвідомого та свідомості, які уміло використовуються ідеологами екстремізму. Д. Амінов доводить, що лише по-справжньому комплексний системний аналіз, який проливає світло на кримінальну реальність, дозволяє з'ясувати, чи всі допустимі заходи застосовуються органами влади, наскільки активно й уміло вони використовуються, а також якою мірою заходи, що застосовуються, відповідають основним цілям захисту суспільства від названих загроз та умов, що склалися.

Необхідно зауважити, що дослідження із зазначеної проблематики носять не лише суто науковий, а й практичний характер. Так, Р. Баррет, экс-начальник відділу щодо боротьби з тероризмом служби МІ-6, відслідковує переміщення бойовиків ІГ в Європі, зокрема Великій Британії. Л. Наполеоні вивчає фінансові аспекти тероризму, його зв'язок із тіньовою економікою.

А. Стаценко та А. Просняк, розглядаючи шляхи підвищення ефективності захисту населення України від проявів тероризму й сепаратизму, виділяють особливості роботи правоохоронних органів у сучасних умовах та їх відмінності від повсякденної діяльності. На їх думку, визначальними є такі риси:

– організація й координація сепаратистської та терористичної діяльності проти України з-за кордону. Цей чинник є головним фактором, який ускладнює роботу правоохоронних органів сьогодні. Задokumentовано непоодинокі випадки, коли терористів, які діють на неокупованій частині України, координують представники іноземних спеціальних служб, добре обізнані з формами й методами роботи правоохоронних органів України, що дозволяє добре координувати антиукраїнську діяльність окремих осіб та їх груп із метою зосередження їхніх зусиль на найбільш вразливих ділянках;

– можливість відносно вільного й безперешкодного постачання зловмисникам зброї та засобів ураження з окупованих територій. Нині терористи мають доступ до військової зброї (у тому числі спеціальної), вибухових речовин і боєприпасів;

- наявність розгалуженої мережі посібників та інформаторів, у тому числі серед державних службовців і правоохоронців;
- велика кількість протиправних проявів, які перевантажують відповідні правоохоронні органи;
- можливість для злочинців переховуватись на території сусідніх країн без перспективи їх подальшої екстрадиції;
- практика «обміну полонених» у межах Мінських угод, коли до списків обміну потрапляють не лише особи, які брали безпосередню участь у бойових діях, а й особи, причетні до терористичних проявів на території мирних областей [2, с. 112–113].

З метою вдосконалення діяльності правоохоронних органів у наведених умовах А. Стаценко та А. Просняк виокремлюють декілька напрямів такої роботи. Першим із них є усунення загальних недоліків, притаманних новому Кримінальному процесуальному кодексу України, що не мали суттєвого значення в мирний час, проте сьогодні серйозно ускладнюють роботу. Другим напрямом удосконалення кримінального процесуального законодавства в умовах антитерористичної операції, на думку вчених, є напрацювання низки спеціальних норм, які діють лише за певних умов [2, с. 113–115].

Мета статті – розглянути міжнародну правову базу та практику міжнародних судів і міжнародних організацій із протидії фінансуванню тероризму, захисту прав людини в контексті зазначеної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія з питань боротьби з тероризмом здійснюється державами як безпосередньо, так і в межах створюваних ними спеціалізованих міжнародних та регіональних організацій. Серія терактів, здійснених 15 листопада 2015 р. в Парижі, знову підтвердила, що жертвами стають ні в чому не винні люди, які просто опинились у невідповідному місці в невідповідний час. Лідери країн Великої двадцятки на саміті в Анталії підтвердили, що тероризм не може та не повинен асоціюватись із жодною релігією, національністю, цивілізацією чи етнічною групою. Вони заявили про необхідність перекриття каналів фінансування тероризму та зміцнення співробітництва у сфері обміну інформацією. Крім цього, було відзначено важливу роль Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (далі – ФАТФ) у сфері протидії фінансуванню тероризму. У заяві лідерів країн Великої двадцятки підкреслено: «Ми також залишаємось прихильні завданням перекриття каналів фінансування тероризму, зокрема шляхом зміцнення співпраці у сфері обміну інформацією та заморожування активів терористів, криміналізації фінансування тероризму й застосування жорстких цільових режимів фінансових санкцій у питаннях протидії тероризму та фінансуванню тероризму, у тому числі шляхом негайної імплементації стандартів ФАТФ» [3]. Проте ще в 1996 р. Генеральна Асамблея ООН закликала всі країни зробити кроки, щоб здійснити спротив та протидіяти за допомогою відповідних внутрішніх механізмів фінансуванню терористів і терористичних організацій незалежно

від того, здійснюється таке фінансування прямо чи опосередковано через організації, які також переслідують або стверджують, що переслідують, благодійні, громадські чи культурні цілі, є втягнутими в заборонені види діяльності, такі як незаконні поставки зброї, незаконний обіг наркотиків і вимагання, у тому числі використання осіб із метою фінансування терористичної діяльності [4].

Безпосередньо питанням протидії фінансуванню тероризму присвячено Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму, яку прийнято Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 54/109 від 9 грудня 1999 р. [5]. Ця конвенція наполегливо рекомендує всім державам-учасницям встановити у власному національному законодавстві кримінальну відповідальність за фінансування тероризму. Зокрема, у ст. 4 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму йдеться: «Кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними: а) для визнання кримінальними злочинами згідно з її внутрішнім законодавством злочинів, зазначених у ст. 2; б) для встановлення за ці злочини відповідних покарань з урахуванням тяжкості цих злочинів» [5].

У ст. 2 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму називаються ознаки фінансування тероризму як злочину, які повинні враховуватися під час встановлення кримінальної відповідальності за це діяння в національних законодавствах.

Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму вимагає, щоб учасники робили кроки з метою перешкоджання та протидії фінансуванню терористів незалежно від того, чи здійснюється таке фінансування прямо або опосередковано через організації, які стверджують, що переслідують благодійні, громадські чи культурні цілі, або також залучені в заборонені види діяльності, такі як незаконний обіг наркотиків, поставки зброї, контрабанда нафтопродуктів. Також Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму зобов'язує держави залучати тих, хто фінансує тероризм, до кримінальної, цивільної або адміністративної відповідальності за такі діяння. Вона передбачає виявлення, блокування та арешт фондів, призначених для терористичної діяльності, а також розділ з іншими державами конфіскованих коштів у кожному випадку окремо. Банківська таємниця вже не є достатньою підставою для відмови в співпраці.

У Резолюції № 1373/2001 Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 р. [6] визнано необхідність того, щоб країни на додаток до міжнародного співробітництва вживали додаткових заходів із метою запобігання й попередження на своїй території фінансування та підготовки будь-яких актів тероризму (з використанням усіх законних засобів).

З метою зміцнення й посилення діяльності з протидії тероризму держави-члени у вересні 2006 р. почали новий етап боротьби з ним та прийняли Глобальну контртерористичну стратегію [7] (далі – Стратегія). Стратегія являє собою перший випадок досягнення всіма державами-членами ООН згоди щодо загальних стратегічних та оперативних заходів для боротьби з

тероризмом, зокрема, його фінансуванням. У зв'язку із цим у межах діяльності ООН Генеральним секретарем у 2005 р. було створено та схвалено Генеральною Асамблеєю ООН у Глобальній контртерористичній стратегії ООН створення Цільової групи щодо здійснення контртерористичних заходів (далі – ЦГЗКЗ). Основним завданням ЦГЗКЗ є об'єднання й координація зусиль усіх структур ООН у сфері протидії тероризму.

ЦГЗКЗ сформувала Робочу групу з боротьби з фінансуванням тероризму (далі – Робоча група) для надання державам допомоги в цій галузі. Керують діяльністю Робочої групи Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та Управління ООН із наркотиків і злочинності, а сприяння в її роботі надають Група зі спостереження Комітету-1267, Виконавчий директорат Контртерористичного комітету Ради Безпеки ООН і Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).

Робоча група вивчає різні компоненти дій, що вживаються для боротьби з фінансуванням тероризму, і висуває пропозиції, націлені на підвищення ефективності виконання міжнародних стандартів, у тому числі спеціальних рекомендацій ФАТФ.

Пропонуємо розглянути деякі практичні особливості застосування заходів із протидії тероризму та його фінансуванню. Так, 15 жовтня 1999 р. Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію № 1267 щодо Афганістану, що містила вимогу до Талібану видати Усаму бен Ладена країні, у якій його буде заарештовано та притягнуто до відповідальності. З метою забезпечення дотримання цієї вимоги встановлювалось, що всі держави повинні заморозити кошти й інші фінансові ресурси, що належать чи контролюються безпосередньо або опосередковано Талібаном чи будь-якими організаціями, які належать і контролюються Талібаном. Було засновано Комітет із санкцій, до складу якого увійшли всі члени Ради Безпеки ООН. У зв'язку із цим Рада ЄС ухвалила Спільну позицію № 1999/727/CFSP від 15 листопада 1999 р. щодо обмежувальних заходів стосовно Талібану.

На підставі ст. ст. 60, 301 Договору про заснування ЄС Рада ЄС прийняла Регламент № 337/2000 від 14 лютого 2000 р. про заборону польотів і заморожування коштів та інших фінансових ресурсів Талібану в Афганістані. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1333 від 19 грудня 2000 р. поклала на Комітет із санкцій обов'язок сформувати список фізичних і юридичних осіб, пов'язаних з Усамою бен Ладеном, у тому числі з організацією Аль-Каїда. Згодом було прийнято Регламент № 467/2001 від 6 березня 2001 р. про заборону експорту певних товарів і послуг до Афганістану, посилення заборони щодо перельотів та продовження строку заморожування коштів та інших фінансових ресурсів, пов'язаних із Талібаном, в Афганістані. Додаток до цього документа містив перелік осіб та організацій, на яких поширювались обмеження у вигляді «заморожування» коштів.

Після того, як Комітет із санкцій опублікував два доповнення до складеного ним списку від 17 жовтня 2001 р. та 9 листопада 2001 р., які містили імена заявників Ясин Абдулла Каді та Міжнародного фонду АльБаракат,

Ясин Абдулла Каді звернувся до Суду першої інстанції з вимогою скасування регламентів ЄС № 2062/2001 та № 467/2001 у частині, що їх стосувалась, а також ухваленого рішення, що покладає на відповідачів виплату витрат. Суд першої інстанції ухвалив, що ЄС був пов'язаний положеннями чинного Договору про заснування ЄС щодо дотримання державами-членами зобов'язань на рівні ООН, тому був зобов'язаний імплементувати резолюції Ради Безпеки ООН (п. п. 192 і 207). Тому суд відкинув аргумент, що правопорядок ЄС існує незалежно від ООН і керується власними нормами права (п. 208). Таким чином, межі розгляду таких резолюцій Судом першої інстанції було обмежено до порушення положень *jus cogens*. Застосовуючи цей критерій, Суд першої інстанції виявив, що жодне з можливих порушень прав людини не становить порушення положень *jus cogens* [8, с. 146–148].

Зазначене рішення було оскаржено до Суду ЄС, який 3 вересня 2008 р. ухвалив рішення. Цим рішенням було скасовано рішення Суду першої інстанції від 21 вересня 2005 р. (Т-315/01 і Т-306/01); визнано таким, що втратив чинність, Регламент Ради № 881/2002 від 27 травня 2002 р. в частині, що стосується Ясина Абдулли Каді й Міжнародного фонду Аль-Баракат; встановлено, що дія Регламенту № 881/2002 в частині, що стосується Ясина Абдулли Каді й Міжнародного фонду Аль-Баракат, продовжується на період, який не має перевищувати трьох місяців поспіль із дати ухвалення рішення.

Суд підтвердив, що Рада мала повноваження прийняти регламент на підставі норм Договору про заснування ЄС. У цьому контексті Суд ЄС відхилив доводи комісії щодо того, що ст. ст. 60 і 301 Договору про ЄС будуть належною правовою підставою; зокрема, він вказав, що ці положення згідно з їх формулюванням стосуються винятково вжиття заходів щодо третіх країн (п. п. 165–178). Звернення до ст. 308 Договору про заснування ЄС було можливим, оскільки Договір про заснування ЄС не надавав необхідних повноважень для прийняття оспорюваного регламенту. Однак ст. 308 Договору про заснування ЄС не може бути використана як єдина правова підстава, і Суд першої інстанції допустив помилку, коли ухвалив, що боротьба з тероризмом була однією із цілей Співтовариства у світлі ст. 308 Договору про заснування ЄС. Скоріше можна говорити про неявну мету ст. ст. 60 і 301 Договору про заснування ЄС, яка полягала в тому, щоб уможливити прийняття зазначених обмежувальних заходів за допомогою інструменту Співтовариства для обґрунтування застосування ст. 308 Договору про заснування ЄС [8, с. 150].

Суд ЄС звернув увагу, що Рада не повідомила Ясину Абдулли Каді та Міжнародному фонду Аль-Баракат підстави прийняття рішення про внесення їхніх імен до списку. Порушення прав Ясина Абдулли Каді та Міжнародного фонду Аль-Баракат на захист, зокрема їхнього права бути заслуханим, також спричинило порушення права на правовий захист, оскільки заявники не мали можливості захистити свої права в належних умовах,

перш ніж суди Співтовариства мали можливість здійснити перегляд, оскільки Рада не надала жодних доказів. Крім того, Суд ЄС дійшов висновку, що заморожування коштів було необґрунтованим обмеженням майнового права Ясина Абдулли Каді. Суд визнав, що обмежувальні заходи, запроваджені регламентом, обмежували вказане право. Суд також зазначив, що важливість цілей, поставлених регламентом, виправдовує негативні наслідки, навіть істотного характеру, і підкреслив, що компетентні національні органи можуть «розморозити» кошти, необхідні для покриття основних витрат (оплати оренди, витрат на медичне обслуговування тощо). Суд визнав, що оспорюваний регламент було прийнято без надання будь-яких гарантій, які дозволяли б Ясину Абдуллі Каді передати свою справу на розгляд компетентних органів. Проте вказані гарантії були необхідними для забезпечення дотримання майнових прав. У результаті Суд ЄС скасував регламент Ради в частині, у якій він стосується Ясина Абдулли Каді й Міжнародного фонду Аль-Баракат [8, с. 152–153].

Висновки. Таким чином, Суд ЄС підтвердив пріоритет прав людини навіть у таких важливих питаннях, як боротьба з тероризмом, і наголосив на необхідності забезпечення відповідних гарантій.

Література:

1. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства : [монографія] / [В. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. В. Ємельянова. – Х. : Кроссрод, 2007. – 216 с.
2. Стаценко А. Боротьба з міжнародним тероризмом: український досвід на прикладі АТО. Пропозиції змін до кримінального процесуального законодавства / А. Стаценко, А. Просняк // Актуальні проблеми міжнародного права : матер. наук.-практ. круглого столу (17 квітня 2015 р.). – Х., 2015. – № 1. – С. 111–117.
3. Проявления терроризма не могут ассоциироваться ни с какой религией или национальностью, – заявляют лидеры «большой двадцатки» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://telegraf.com.ua/mir/europa/2165171-g20-terrorizm-ne-dolzhen-assotsiirovatsya-ni-s-kakoy-religiey.html>.
4. Резолюция 27-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН (1972 г.) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/ga/27/docs/27res.shtml>.
5. Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма : принята Резолюцией № 54/109 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1999 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/dokumen/gadocs/54sess>.
6. Резолюция № 1373(2001), принятая Советом Безопасности ООН 28 сентября 2001 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://civilg8.ru/6393.php>.
7. Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций : Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 60/288 от 8 сентября 2006 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/504/90/PDF/N0550490.pdf?OpenElement>.
8. Файнойгл К. Справа Каді, розглянута Судом Європейського Союзу / К. Файнойгл // Європейське право. – 2013. – № 1–2. – С. 146–156.

Новикова Л. В., Кононенко В. П. Практика международных судов и международных организаций по противодействию финансированию терроризма

Аннотация. На современном этапе развития международных отношений проблемы терроризма и противодействия ему стали одними из важнейших как для отдельных государств, так и для мирового сообщества в целом. В современных условиях противодействие финансированию терроризма становится крайне актуальным, требует унифицированного подхода и стандартизации мер, принимаемых на национальном и международном уровнях. В статье рассматривается деятельность международных судов и организаций по решению проблем, связанных с противодействием финансированию терроризма.

Ключевые слова: финансирование терроризма, судебная практика, ограничительные меры, Суд первой инстанции, Суд ЕС.

Novikova L. Kononenko V. The practice of international courts and organizations to counter the financing of terrorism

Summary. At the present stage of development of international relations, the problem of terrorism and counteracting to it becomes one of the most important, both for separate country and the international community as well. In modern conditions, the counteracting to the financing terrorism becomes extremely urgent and requires a unified approach and standardization of measures taken at the national and international levels. The article is about the international courts and organizations, which are solved the problems, connected with the prevention of terrorism financing.

The Court of Justice defended the rights of individuals and legal persons to whom restrictive measures were applied. These restrictive measures have been implemented EU regulations on the implementation of relevant UN Security Council resolution number 1267 of October 15, 1999 concerning Afghanistan, where the Taliban contained the requirement to give Osama bin Laden a country where he will be arrested and prosecuted. In order to ensure compliance with this requirement stipulated that all States shall freeze the funds and other financial resources owned or controlled directly or indirectly by the Taliban or any organizations owned and controlled by the Taliban.

Key words: financing terrorism, judicial practice, restrictive measures, Court of First Instance, Court of Justice.

УДК 341.01

ПОЛЯКОВ С. И.,

**кандидат исторических наук,
заведующий кафедрой международного права,
истории права и политико-правовых учений
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара**

**Ф. Ф. МАРТЕНС ОБ ЭКСТРАДИЦИИ ЛИЦ
ЗА СОВЕРШЕНИЕ ТАК НАЗЫВАЕМЫХ
«ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ»
И «ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПОЛИТИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА»**

Аннотация. В статье проанализированы взгляды Ф. Ф. Мартенса по вопросам периодизации истории становления института экстрадиции, соотношения права и политики, обоснования нормы о выдаче лиц, совершивших так называемые «политические преступления» и «преступления политического характера», установления гарантий правосудия, взаимодействия государств в деле оказания международной судебной помощи.

Ключевые слова: Ф. Ф. Мартенс, институт экстрадиции, «политическое преступление», «преступление политического характера», концепция «исключения политических преступлений».

Постановка проблемы. Во второй половине XIX в. юридическая общественность Западной Европы активно обсуждала проблему выдачи или невыдачи лиц, совершивших так называемые «политические преступления» и «преступления политического характера». Ф.Ф. Мартенс принял участие в этой полемике. В 1882–1883 гг. вышел в свет его главный труд по международному праву – «Современное международное право цивилизованных народов» [1]. Изложенные им взгляды о так называемых «политических преступлениях» и «преступлениях политического характера» сформировали целостный и важный сегмент в теории экстрадиционного права. Данная проблема не утратила своей актуальности в практике современных международных отношений. В новейшей литературе представлена концепция «исключения политических преступлений» [2, с. 79–114]. Ее основу образовали международно-правовые документы второй половины XX в., в частности Европейская конвенция о выдаче правонарушителей 1957 г. и два дополнительных протокола 1975 г. и 1978 г. [3, с. 343]. Однако закрепленные ею нормы, «выстраданные» огромным историческим опытом сотрудничества в сфере права, и в наши дни оказались весьма уязвимыми

в теории и декларативными на практике. Не случайно многие государства, ратифицировавшие указанную конвенцию (например, Украина сделала это в 1998 г.), выступили с некоторыми оговорками.

Анализ последних исследований и публикаций. Имя Ф.Ф. Мартенса настолько значимо для международно-правовой науки в прошлом и настоящем, что оно никогда ранее не входило в категорию «фигур умолчания». Примечательно, что начиная еще с прижизненных изданий и до наших дней на страницах различных библиографических словарей, справочников и энциклопедий были опубликованы статьи, авторы которых, руководствуясь достаточно жесткими схемами изложения, установленными для этих видов научных книг, осветили основные этапы, достижения и заслуги Ф.Ф. Мартенса в научно-педагогической и государственной деятельности. В этих статьях превалировала событийно-фактическая сторона, лишенная какой-либо политико-идеологической окраски. Между тем авторы второго издания «Большой советской энциклопедии» сочли необходимым отметить, что «по ряду вопросов (например, о выдаче политических эмигрантов) Ф.Ф. Мартенс отстаивал реакционные позиции царского правительства» [4, с. 394]. Сложно понять, почему были отмечены взгляды ученого именно по вопросу об экстрадиции политэмигрантов.

Первыми исследователями его доктрины стали ближайшие коллеги – отечественные юристы-международники, наряду с ним включившиеся в дискуссию об экстрадиции «политических преступников», в частности А.Я. Штигиц, Е.Я. Шостак, Д.О. Никольский (посвятивший свою работу Ф.Ф. Мартенсу), В.Л. Даневский [5]. Их труды стали основами историографического, историко-правового осмысления взглядов Ф.Ф. Мартенса по заявленной теме, поскольку последние были проанализированы названными авторами коротко и в связи с изложением множества других вопросов.

Формирование целей статьи. Установление в квалификации «политического преступления» и «преступления политического характера» составляющей обычного уголовного преступления – это многоуровневая, внутренне противоречивая проблема, вызвавшая во второй половине XIX в. полемику среди выдающихся юристов-международников. Современная концепция «исключения политических преступлений» еще не расставила всех точек над «і». Поэтому специальное изучение исторических истоков проблемы, ее теоретических основ в их изначальном виде не утратило и сегодня своего научного значения. Отметим, что в международной судебной практике взгляды, доктрины выдающихся ученых часто использовались в качестве вспомогательных средств для уточнения содержания международно-правовых норм и дополнительной аргументации при принятии решений.

Цель статьи – проанализировать взгляды Ф.Ф. Мартенса по таким вопросам истории и теории экстрадиционного права, как периодизация истории становления института экстрадиции, соотношение права и политики в международном уголовном праве, обоснование нормы о выдаче

лиц, совершивших так называемые «политические преступления» и «преступления политического характера», установление гарантий правосудия и эффективного взаимодействия национальных судебных систем в деле оказания международной судебной помощи.

Изложение основного материала исследования. Вопрос о выдаче преступников, основанный на понятии об их праве убежища, которое играло определяющую роль в международном общении, сам по себе не был в мировой истории каким-то новым событием или общим правилом, но в первой половине XIX в. приобрел особое значение. Ф.Ф. Мартенс, изучавший любое правовое явление в его многомерном историческом измерении и писавший свои труды на основе богатейшего фактического материала, выделял в истории выдачи преступников три периода, начиная с описания единичных актов, обычаев и заканчивая характеристикой процесса становления международно-правового института [1, с. 422, 426, 430]. В основе этой периодизации лежало глубокое понимание двуединой основы международного права и диалектики таких противоречивых предпосылок его существования, как прогрессирующая потребность обособленно существующих государств во взаимоотношениях и государственное разделение общества, которое стремилось к самоутверждению и самосохранению в окружающем его мире.

Руководящей идеей в теории экстрадиции было убеждение в том, что право наказания преступника имело то государство, которое находилось в каком-либо юридическом отношении к преступлению. Прежде всего это право принадлежало государству, в котором было совершено преступление (*forum delicti commissi*), поэтому оно имело если не исключительное, то главенствующее право требовать выдачи. Следовательно, принципиально не исключена возможность выдачи собственных подданных государству, в пределах которого они совершили преступные деяния. Национальность преступника играла бы второстепенную роль. С помощью таких подходов в деле обеспечения всеобщего правопорядка государства, совершая акты взаимной судебной помощи, происходила бы демонстрация уважения к правосудию чужой заинтересованной страны. При этом, конечно же, решающее значение имели бы уголовные законы места совершения преступления, а национальные законы страны пребывания не играли бы никакой роли, не отменяли бы действие принципа *legis loci delicti commissi*. Поэтому исчезали бы какие-либо коллизии в вопросах квалификации преступлений во взаимоотношениях между запрашивающим и запрашиваемым государствами как в случае отсутствия между ними картельных соглашений об экстрадиции, так и в случае наличия пробелов относительно того или иного деяния. Таким образом, алгоритм поведения государств абсолютно ясен: выдача должна последовать за все деяния, признаваемые преступными по законам места их совершения. Вопрос о том, будут ли они наказуемыми по законам местопребывания преступника, утратил бы всякое принципиальное значение.

Аргумент о том, что выдача лица, не совершившего преступного деяния по законам запрашиваемой стороны, противоречила бы его юридическому мировоззрению и морали, не выдерживал критики, поскольку акт выдачи касался бы связей между европейскими «образованными» (в отличие от иных, например, восточных) государствами. Будучи актом взаимной помощи, выдача преступников могла быть правильно поставлена только в отношениях между цивилизованными странами. Речь шла о правовых интересах государств, в которых уголовная политика, уголовное законодательство и судопроизводство находились приблизительно на одинаковой ступени развития. Только между такими государствами экстрадиция могла быть организована в соответствии с общепринятыми принципами права и требованиями международного правопорядка [1, с. 419-421]. Ф.Ф. Мартенс как убежденный сторонник правового государства считал необходимым и возможным применение его принципов во всех сферах международного общения, в том числе в делах экстрадиции, без каких бы то ни было «изъятий», поскольку, с одной стороны, никто не отрицал необходимости взаимных усилий в обеспечении международного правопорядка, а с другой – не существовало существенных юридических препятствий в деле сопровождения интересов запрашивающей стороны.

Используя понятия «цивилизированные народы», «цивилизированные государства» в названии и самом тексте своего труда, Ф.Ф. Мартенс не давал их дефиниции, что часто становилось предметом критики из-за фактического признания «исключительных» интересов некоторых групп государств. Возможно, он позаимствовал эти понятия у своего учителя – швейцарского юриста и политика И.К. Блюнчли, труд которого был опубликован на русском языке в 1877 г. [6]. Предположительно, по факту заключения двухсторонних договоров об экстрадиции в категорию «цивилизированных» были включены США и все ведущие государства Западной Европы. Россия вошла в семью цивилизованных народов и государств в 60-70-е гг. XIX в. вследствие проведения судебной реформы и последовавшего за ней подписания картельных соглашений о выдаче преступников с 14 государствами [7, с. 3-179; 8, с. 425-519]. Начиная с 30-х гг. XIX в. почти все европейские государства подписали между собой соглашения о выдаче преступников, установившие номенклатуру преступлений, правила проведения предварительных переговоров о выдаче, порядок задержания преступников и так далее. В 60-х гг. XIX в. была значительно расширена номенклатура правонарушений, по которым производилась выдача. Подписание картельных соглашений сопровождалось принятием в отдельных государствах специальных законов о выдаче. В итоге было определено, какие лица и какому государству подлежали выдаче, за какие деяния выдавались преступники, какой устанавливался порядок выдачи, какими были последствия выдачи [1, с. 430-433].

В сентябре 1880 г. в Оксфорде состоялась сессия Института международного права, которая сделала вывод о завершении институционализа-

ции экстрадиции как инструмента в деле предоставления международной судебной помощи. Члены Института международного права, другие участники сессии поддержали мнение И.К. Блюнчли о том, что улучшение уголовных законов и уголовного судопроизводства во всех цивилизованных странах Европы и Америки побудило государства заключить договоры о выдаче, между ними уже установлена солидарность относительно осуществления и развития управления уголовным правосудием [9, с. 212–213].

Между тем в двусторонних картельных соглашениях, национальных законах была установлена норма о невыдаче так называемых «политических преступников». Ф.Ф. Мартенс, анализируя этапы развития экстрадиционного права, отметил, что Великобритания первой провозгласила начало невыдачи политических преступников. Когда европейская реакция достигла своего апогея, а счет преследуемых правительствами политических изгнанников шел на тысячи, она особенно энергично выступила на защиту этих лиц, содействуя утверждению того положения, что политические преступники не выдаются. Это положение сделалось аксиомой. Сложилось убеждение, что политэмигранты имели не только право на невыдачу со стороны государства, в пределах которого они поселились, но и право на убежище в этой стране, в котором ни в каком случае им не может быть отказано [1, с. 446–447].

Хотя изложенная мысль Ф.Ф. Мартенса по своей сути не вызывает возражений у современного читателя, она нуждается в некоторых комментариях, поскольку в самом тексте работы ученый не осветил важные события и явления. Наиболее ярким примером лояльного отношения к политэмигрантам Ф.Ф. Мартенс назвал Великобританию, которая первой ввела невыдачу «политических преступников» в ранг государственной практики, провозгласила ее своей политикой. Почему туманный Альбион в условиях Великой французской буржуазной революции XVIII в. стал пристанищем для «махровых» реакционеров-роялистов, причем английское правительство содержало их не только на английской территории, но и в других странах? Одними лишь представлениями о политической свободе, демократии, парламентаризме, конституционализме руководствовались правящие круги при обосновании такой государственной практики и политики? Или же имели место иные мотивы, и что говорят о них исторические факты?

Великобритания, в которой буржуазная революция победила столетием раньше, в отличие от государств континентальной Европы первой поняла, что события 1789 г. в Париже дали начало новой эпохе. Из анархии и хаоса во Франции выросли новые силы и угрозы, которым сложно было противостоять старыми методами. Английская буржуазия, разобравшись в ситуации, своевременно приняла решение поддерживать не тех, кто создавал буржуазные порядки во Франции, а тех, кто этому препятствовал. Когда же были непосредственно затронуты ее интересы в Европе, Великобритания выступила организатором всех антифранцуз-

ских коалиций, решительнее всех стремилась доводить войны коалиции до победного конца.

Итак, с позиций Великобритании необходимо было действовать вопреки теоретическим моделям юриспруденции, поставив на первое место свой интерес, всеми силами и методами поддерживая так называемое «европейское равновесие», не давая континентальной Европе ни малейшей возможности обогнать Великобританию экономически или оспорить ее морскую и колониальную гегемонию в мире. Эмигранты (они же «политические преступники») оказались как нельзя кстати, и какое-либо требование об экстрадиции этой категории иностранцев Великобритания оставляла без ответов. Сама же с помощью угроз вынудила вольный ганзейский город Гамбург выдать трех ирландцев, обвиняемых в «политическом преступлении». Факт выдачи вызвал энергичный протест со стороны Н. Бонапарта, который обвинил городской сенат в нарушении законов гостеприимства – акте столь позорном, что за него краснели бы и дикари [1, с. 446].

Хотя международно-правовые акты и национальные законы об экстрадиции использовали термины «политические преступления», «преступления политического характера», ни соглашения, ни внутреннее законодательство не дали соответствующих дефиниций, что обусловило массу всевозможных трудностей. Ф.Ф. Мартенс писал: «Невыдача политических преступников – господствующее начало. Как объяснить это своего рода «общее место» законов и конвенций? Почему политические преступники составляют исключение? Что должно считать политическим преступлением?» [1, с. 445]. Поэтому он неоднократно использовал словосочетание «так называемое».

Эти вопросы ставили перед собой, пытаясь выйти из тупика, все ученые-теоретики, принявшие участие в дискуссии. Некоторые из них даже предложили свои дефиниции, однако ни одна из них не получила всеобщего одобрения. И все потому, что тексты самих конвенций ограничились лишь декларативной нормой о том, что за «политические преступления» и «преступления политического характера», то есть любые деяния, которые имели какую-либо внешнюю связь с политикой вообще, выдача не полагалась. Предложенные дефиниции были восприняты как личное мнение. Одни из них отличались поразительным многословием, другие – такой же поразительной лапидарностью. Ж. Ортолан определял: «Политическое преступление – деяние, имеющее целью ниспровергнуть или изменить противозаконным образом устройство высших государственных властей, разрушить или ослабить одну из них, расширить или сузить участие в них разных членов общества, совершить незаконные действия в образе деятельности этих властей или в общем и высшем направлении государственных дел, разрушить, преобразовать какой-нибудь из элементов их или все общественные условия положения частных лиц, наконец, возбудить смятения, ненависть, насильственную борьбу в обществе из-за указанных предметов» [9, с. 161]. Другие авторы были более краткими, называя

«политическими преступлениями» деяния, направленные против политического порядка (то есть независимости, территориальной целостности, межгосударственных отношений) или правительственной конституции и верховной власти.

Однако более сложной оказалась задача установления состава «политических преступлений». На основе бельгийского кодекса, например, было предложено следующее: 1) посягательство и заговор с целью разрушить или изменить форму правительства или преемство трона, поднять оружие против короля и палат; 2) преступное собрание для совершения посягательства на политический порядок; 3) посягательство и заговор с целью возбудить междоусобную войну, вооружая или приглашая граждан вооружиться друг против друга; 4) возбуждение армий, солдат и так далее; 5) проступки против конституционных преимуществ представителей народа или министров; 6) коалиция должностных лиц, принимающих противозаконные меры; 7) захваты, совершаемые административными и судебными властями; 8) злоупотребление властью со стороны государственных должностных лиц; 9) тайные и явные нападения на конституционную власть короля, неприкосновенность его особы, конституционные права династии, права и власть палат; 10) коварство, подлоги и принудительные средства, употребляемые на выборах [9, с. 161-162].

В контексте закона единства и борьбы противоположностей отношение запрашивающей стороны с запрашиваемой характеризовалось тем, что преимущество в установлении состава преступления принадлежало первой стороне, то есть перечень деяний, посягающих на государственные интересы, устанавливался каждым государством самостоятельно. Зато вторая сторона резервировала за собой возможность самостоятельно решать вопрос о выдаче преступника либо об отказе, поскольку для одних то или иное деяние было посягательством, а для других – нет. В последнем случае экстрадиции быть не могло, если какое-либо деяние не было признано преступлением на территории запрашиваемой стороны. Кроме того, любой обвиняемый в совершении преступления, оказавшись на территории другого государства, мог настаивать на политическом характере своего деяния, на отказе запрашивающей стороне от экстрадиции. Перед запрашиваемой стороной возникала сложная дилемма: оставить преступника на своей территории, признав политический характер содеянного и предоставив ему политическое убежище, либо выдать. Она считала своей обязанностью исключить всякие риски жестокого обращения с обвиняемым или преследования за политические убеждения на его родине.

Существовало ли решение такой сложной диалектической ситуации? Да, но при условии, что эпигоны невыдачи «политических преступников» не будут смешивать право с политикой. Ф.Ф. Мартенс писал: «Для юриста руководящим началом должно служить положение, что всякое преступление есть преступление, убийство есть убийство, и мотивы политические тут решительно ни при чем» [1, с. 454]. С позиции права вопрос о пре-

ступлении, по мнению ученого, не имел ничего общего с вопросом о государственном строе запрашивающей стороны. Однако на практике именно политические мотивы или интересы конкретных государств служили решающим основанием для признания ненаказуемости деяния, именуемого политическим, и даже в том случае, когда выдвигаемое требование об экстрадиции было подкреплено всеми необходимыми формальностями в пользу выдачи. Оправдание невыдачи было в принципе несложным делом, поскольку «политический преступник» представлял опасность только для местного, или специального, юридического порядка в виде формы государства либо социального строя. Эти индивидуальные особенности не могли претендовать на роль обязательных компонентов юридического порядка в рамках единого пространства всех цивилизованных государств, и международное сообщество в целом, признавая многообразие моделей государственного устройства, не отдавало предпочтения ни одной из них, не считало обязанностью оказывать судебную помощь государству, в котором преступник посягал на местный юридический порядок. Таким образом, возможности для самых разных политических манипуляций в пользу своего государственного интереса не имели пределов. Иное дело, что никакой политический и социальный строй не был вечным, и отношение к прежней избирательности во взаимной судебной помощи должно измениться.

Возвратимся к статье во втором издании «Большой советской энциклопедии», обвинявшей Ф.Ф. Мартенса в реакционности взглядов о политэмигрантах. Если быть абсолютно точным в определениях, то феномен политэмиграции не входил в круг непосредственных интересов ученого, хотя в контексте рассматриваемых проблем он признавал, что среди эмигрантов было немало заслуживающих всеобщего уважения общественных деятелей. Они выражали известные идеалы, уже реализованные в других странах. Поэтому было бы несправедливо отдавать их под суд и наказание со стороны того государства, которое само осуществило такие идеалы и где такой подданный был добрым и честным гражданином, выдавать государству, которое в настоящее время может казнить его, однако через несколько лет само изменит свой строй, приближаясь к идеалу казненного. Выдача таких лиц вредна и малополезна, поскольку не только шокировала общественность, но и настраивала ее против своего правительства. Более того, казнь сама по себе не уничтожает ни идей, ни их многочисленных сторонников [1, с. 448-449].

В августе 1879 г. (заметим: за несколько лет до издания книги) Ф.Ф. Мартенс обратился к руководству Института международного права с письмом, в котором имелись такие строки: «Право убежища играло большую роль в истории европейской цивилизации. Оно способствовало или могло способствовать спасению жизни таких людей, как Тьер, Манин, Виктор Гюго, Прудон, граф Андраши и так далее. До последних времен право убежища было оплотом, о который разбивались политические страсти и непримиримая ненависть к «политически побежденным». Выходцы целью

своих желаний ставили господство какой-либо партии и замену данного правительства другим правительством <...> Политические изгнанники этого рода были жертвами неблагоприятных обстоятельств; очень часто они были проникнуты искренней любовью к своему отечеству, к своему народу. Они страдали за идеи, в истинности которых были убеждены и которые могли рассчитывать на снисхождение и даже уважение беспристрастных лиц» [9, с. 206]. Ученый указывал: «Преступник в отечестве, политический выходец был «доблестным мужем» на чужой территории» [1, с. 450]. Обратим внимание на то, что, кроме известного термина «политический преступник», впервые были использованы термины «политический выходец», «политический изгнанник». Задача ученых заключалась в том, чтобы дать обоснованный научно-практический комментарий новому понятию. Выяснив отличительные черты «политических выходцев», легко определить, что такое «политический преступник».

Ф.Ф. Мартенс весьма настойчиво пропагандировал принцип выдачи так называемых «политических преступников». Отвечая на вопрос, почему он так делал, предположим, что из-за возникновения угрозы для мирового правопорядка во второй половине XIX в. Для первой половины XIX в. было характерно понимание того, что «политический преступник» – не враг порядка вообще, не нарушитель общих уголовных законов, поскольку он боролся против устаревших форм политической организации только на своей родине, преследовал цели, признанные незаконными лишь в одних государствах, а в других являющиеся совершенно законными и достойными всеобщего уважения. Во второй половине XIX в. произошла интернационализация социалистического движения, охватившего многие западноевропейские страны, США и Россию. Внутри него возникли радикальные идейные течения и организованные группы, которые «разжигали» классовую ненависть, препятствовали общественному компромиссу, призывали уничтожить насильственными методами все существующие государственно-политические институты. Реальную опасность для общеевропейского правопорядка, по мнению Ф.Ф. Мартенса, представлял революционный терроризм, «герои динамита и адских машин, стремящиеся не к политическому какому-нибудь идеалу, лелеянному цивилизованными народами, а к разрушению всякого общественного порядка и низвержению всех идеалов политических и культурных» [1, с. 457]. Следовательно, лица, совершившие так называемые «политические преступления» и «преступления политического характера», должны быть выдаваемы, но не для расправы, а для свершения правосудия. В свою очередь запрашиваемая сторона вправе потребовать от запрашивающей, чтобы был обеспечен беспристрастный над выданным суд, политические мотивы не отягощали наказания, суд осуществлялся не в исключительном, а в общем порядке [1, с. 456]. Ф.Ф. Мартенс, будучи убежденным и последовательным сторонником идеи правового государства, считал, что запрашивающее государство должно быть таковым. Он писал: «На этом основании можно выставить как общий закон: мера международной судебной помощи в выдаче так называемых «политиче-

ских преступников» прямо пропорциональна устойчивости и целесообразности с точки зрения государственных идеалов цивилизованных народов порядков, существующих у государства, требующего выдачи» [1, с. 458].

Выводы. Современные юристы-международники единогласны во мнении, что отсутствие дефиниций понятий «политические преступления», «преступления политического характера» до сих пор является проблемой в концепции «исключения политических преступлений» [2, с. 96]. Между тем двойственная природа международного права осталась неизменной, а материалы дискуссии второй половины XIX в. оказались весьма полезными для будущих поколений.

Так, например, Европейская конвенция о выдаче правонарушителей установила, что выдача не осуществляется, если запрашиваемая сторона имеет основания полагать, что просьба о выдаче была сделана с целью судебного преследования лица в связи с его расой, религией, национальностью или политическими убеждениями либо что положению этого лица может быть нанесен ущерб по любой из этих причин [3, с. 343]. Также установлено, что наказуемость указанных преступлений подчиняется правилам, которые установлены в отношении всех иных уголовных деяний; уголовный закон не предполагает никакого специального режима для преследования преступников данной категории.

Однако все еще существуют различия между национальными судебными системами, не преодолено взаимное недоверие, чтобы можно было приблизиться к идеалу, о котором говорил Ф.Ф. Мартенс.

Литература:

1. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов : в 2 т. / Ф.Ф. Мартенс. - 4 изд., доп. и испр. - СПб. : Тип. А. Бинке, 1900- . - Т. 2. - 1900. - 618 с.
2. Сафаров Н.А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики / Н.А. Сафаров. - М. : Волтерс Клувер, 2005. - 416 с.
3. Збірка договорів Ради Європи: українська версія. - К. : Парламентське видавництво, 2000. - 656 с.
4. Мартенс Федор Федорович // Большая советская энциклопедия : в 51 т. / гл. ред. Б.А. Введенский. - 2 изд. - М. : Большая советская энциклопедия, 1954- . - Т. 26. - 1954. - С. 301.
5. Штиглиц А.Я. Исследование о выдаче преступников / А.Я. Штиглиц. - СПб. : Тип. бр. Пантелеевых, 1882. - 227 с. ; Шостак Е.Я. О выдаче преступников по договорам России с иностранными державами / Е.Я. Шостак. - К. : Тип. И.И. Завадского, 1882. - 50 с. ; Никольский Д.О. О выдаче преступников по началам международного права / Д.О. Никольский. - СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1884. - 539 с. ; Даневский В.Л. Пособие к изучению истории и системы международного права / В.Л. Даневский. - Х. : Тип. А. Дарре, 1892. - Вып. 2. - 178 с.
6. Современное международное право цивилизованных государств, изложенное в виде кодекса И.К. Блюнчли / под ред. Л.А. Камаровского. - М. : Тип. Индриха, 1877. - 609 с.

7. Собрание действующих договоров, заключенных Россией с иностранными державами. Конвенции, декларации и ноты о взаимной судебной помощи и высылке нищих, бродяг и беспаспортных : в 2 т. / сост. И.А. Ивановский. - О. : Тип. «Одесского вестника», 1889- . – Т. 2. – 1889. – 230 с.
8. Собрание важнейших трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами (1774–1906) / сост. В.Н. Александренко. - Варшава : Тип. Варшавского учебного округа, 1906. - 586 с.
9. Никольский Д.О. О выдаче преступников по началам международного права / Д.О. Никольский. - СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1884. - 539 с.

Поляков С. І. Ф. Ф. Мартенс про екстрадицію осіб за скоєння так званих «політичних злочинів» та «злочинів політичного характеру»

Анотація. У статті проаналізовано погляди Ф. Ф. Мартенса щодо періодизації історії становлення інституту екстрадиції, співвідношення права й політики, обґрунтування норми про видачу осіб, які скоїли так звані «політичні злочини» та «злочини політичного характеру», встановлення гарантій правосуддя, взаємодії держав із питань надання міжнародної судової допомоги.

Ключові слова: Ф. Ф. Мартенс, інститут екстрадиції, «політичний злочин», «злочин політичного характеру», концепція «вилучення політичних злочинів».

Polyakov S. F. F. Martens about extradition of persons who committed so called “political crimes” and “crimes of political nature”

Summary. Qualification of so called “political crimes” and “crimes of political nature” is a complicated issue that caused polemics amongst outstanding lawyers of Western Europe and Russia in the second half of XIX century. The aim of the author is to analyze views of F.F. Martens concerning such issues of history and theory of the law of extradition as periodization of history of emergence of the institute of extradition, correlation between law and politics in the international criminal law, justification of the norm for extradition of persons who committed “political crimes” and “crimes of political nature”, establishment of guarantees of justice and effective cooperation amongst national judicial systems in the matters of rendering of international judicial assistance. F.F. Martens assumed that the radical wings of socialistic movements, particularly revolutionists-terrorists had been of danger for overall European order since they called for eradication of all existing state-political institutions. Persons who have committed so-called “political crimes” and “crimes of political nature” should be extradited. There should be set up guarantees for conducting jurisdiction: impartial trial over extradited person; political motives cannot weight punishment; trial should be conducted in general and not in exclusive manner.

Key words: F. F. Martens, institute of extradition, “political crimes”, “crimes of political nature”, concept of “exclusion of political crimes”.

МІЖНАРОДНЕ МОРСЬКЕ ПРАВО

УДК 341.1

КАРАМАН И. В.,

**LLM (Институт международного морского права ИМО)
Doctor Juris (Афинский национальный университет),
юрист Европейского суда по правам человека (2008–2012 гг.),
национальный эксперт Совета Европы и ОБСЕ,
координатор Национальной ассоциации адвокатов Украины
по вопросам повышения квалификации адвокатов**

СОВРЕМЕННАЯ НАУКА МЕЖДУНАРОДНОГО МОРСКОГО ПРАВА: ВОЗМОЖНОСТИ, ШКОЛЫ И ПЕРСОНАЛИИ

Аннотация. В статье рассмотрены положения современной науки международного морского права. В частности, автор обращает внимание на персоналии, школы и возможности международного морского права.

Ключевые слова: современная наука, международное морское право, Организация Объединенных Наций.

Постановка проблемы. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву 1982 г. (далее – Конвенция 1982 г.) [1], будучи на сегодняшний день ратифицированной 166 государствами и одной международной организацией (всего 167 участника), считается одним из наиболее универсально признанных международных договоров по количеству участников. Поэтому не удивительно, что международное морское право в настоящее время является одной из важнейших и центральных отраслей общего международного права. Этот факт, в свою очередь, обуславливает необходимость для любого юриста-международника, занимающегося научными исследованиями по международному морскому праву, ознакомиться с учебными и научными возможностями и перспективами в этой

сфере, основними научно-исследовательскими и образовательными учреждениями, а также с главными действующими лицами – наиболее выдающимися учеными.

Изложение основного материала исследования. Данный обзор следует начать с «ядра» теории и практики международного морского права – *Международного трибунала по морскому праву* (далее – Трибунал), находящегося в г. Гамбурге (Германия). Трибунал является международным судебным учреждением, созданным для разрешения споров, возникающих при толковании и применении государствами-участниками Конвенции 1982 г. Трибунал функционирует с 1997 г. и состоит из 21 судьи, которые являются всемирно признанными экспертами (как теоретиками, так и практиками) в сфере международного морского права. Среди наиболее ярких представителей Трибунала, занимающихся наукой международного морского права, можно выделить Т. Тревеса (Италия), Х. Каминоса (Аргентина), В. Рангеля (Бразилия), А. Янкова (Болгария), Д. Нельсона (Гренада), Ч. Рао (Индия), Р. Вольфрума (Германия), Ж.-П. Кота (Франция), Ж. Гао (Китай), В. Голицина (Россия) и других [2]. Ранее в состав Трибунала входили такие известные ученые в сфере международного морского права, как А. Колодкин (Россия), Д. Андерсон (Великобритания), Г. Эйрикссон (Исландия) и Т. Менса (Гана), которые внесли весомый вклад в развитие этой отрасли международного права. Летом 2011 г. в состав Трибунала был впервые избран представитель Украины (М. Кулик). Большинство судей Трибунала активно занимаются наукой международного морского права, а многие из них были разработчиками Конвенции 1982 г. и главными действующими лицами во время Третьей Конференции ООН по морскому праву 1973–1982 гг. (далее – Третья Конференция), приведшей к принятию Конвенции 1982 г. Любому юристу-международнику, занимающемуся наукой международного морского права, непременно следует ознакомиться с интересующими его работами этих авторитетных ученых.

Следует также отметить, что при Трибунале существует стажировка для студентов юридических специальностей старших курсов, интересующихся международным морским правом. Стажировка проводится несколько раз в году и является уникальной возможностью для тех, кто хочет более глубоко ознакомиться как с теорией, так и с практикой международного морского права. В распоряжении стажеров – наиболее полная в мире библиотека по международному морскому праву, где можно найти как наиболее современные книги, монографии и журналы в данной сфере, так и ряд редких архивных документов, касающихся Третьей Конференции и других вопросов в этой сфере. Кроме того, библиотека будет полезна и всем, кто интересуется общим международным правом, так как в ее каталогах имеется большое количество изданий и на эту тематику. Более подробно о Трибунале, его судьях, делах, а также стажировке можно узнать на веб-сайте этого международного судебного органа [3].

С 2007 г. на территории Трибунала (вилла Шрёдер) ежегодно организовываются одномесячные летние курсы по международному морскому праву для студентов-юристов, молодых ученых, дипломатов и начинающих юристов-международников. Эти курсы, известные как *Летняя академия по международному морскому праву* (Summer Academy for the Law of the Sea), организует Международный фонд по морскому праву (International Foundation for the Law of the Sea / IFLOS) – общественная организация, созданная и функционирующая в Гамбурге. Основной задачей Фонда является повышение осведомленности общественности о работе Трибунала. Фонд, возглавляемый немецким проф. Д. Кёнигом, является своеобразным связующим звеном между Трибуналом и его судьями, с одной стороны, и общественностью и научным миром, с другой стороны. Важной функцией Фонда является и усиление познаний в области международного морского права в менее развитых странах. Лекции в Летней академии читают всемирно известные ученые и практики в сфере международного морского права, включая нескольких судей Трибунала. Например, в 2015 г. лекции читали шесть судей Трибунала, Заместитель секретаря Секретариата Трибунала, ректоры Института международного морского права и Всемирного морского университета и многие другие всемирно известные ученые и практики в сфере международного морского права [4]. Более детально о Фонде, его заданиях, работе, а также о Летней академии можно узнать на веб-сайте Фонда [5].

Не менее престижными курсами по международному морскому праву считаются трехнедельные летние курсы при Эгейском институте международного и частного морского права (Aegean Institute for the Law of the Sea and Maritime Law) на греческом острове Родос – исторической колыбели международного морского права. В данном заведении, возглавляемом видным греческим ученым в сфере международного морского права доктором Н. Скуртосом, проводятся различные научные исследования в сфере международного публичного и частного морского права. Кроме того, студентам старших курсов юридических вузов всех стран мира Эгейский институт предлагает ежегодную летнюю школу, известную как *Родосская академия международного морского права и политики* (Rhodes Academy of Oceans Law and Policy). Данная школа организуется вышеупомянутым институтом в сотрудничестве с Центром международного морского права и политики (юридический факультет Виргинского университета, США), Исландским институтом международного морского права (Рейкьявик, Исландия), Институтом имени Макса Планка по сравнительному публичному праву и международному праву (Гейдельберг, Германия) и Голландским институтом международного морского права (Утрехт, Голландия). Как и в Летней академии при Трибунале, курсы читают всемирно признанные специалисты по международному морскому праву. Так, летом 2015 г. курсы читали судьи Трибунала, профессор М. Нордквист (Центр международного морского права и политики, США), профессор М. Гавунели (Афинский

национальный университет), профессор А. Элферинк (директор Голландского института международного морского права) и многие другие. Эгейский институт также предлагает курсы по частному морскому праву и по международному экологическому праву. Более подробно об институте и курсах, проводимых в его рамках, можно узнать на его веб-сайте [6].

Студенту или аспиранту, интересующемуся наукой международного морского права, могут быть полезны и пятинедельные осенние курсы, ежегодно проводимые Международным океаническим институтом (International Ocean Institute), который находится на Мальте и возглавляется доктором О. Бенамом. Эти курсы называются «Тренинг по региональному управлению морями для Средиземного, Черного, Балтийского и Каспийского морей» (Training Programme on Regional Ocean Governance for the Mediterranean, Black, Baltic and Caspian Seas) и не являются юридическими, так как международное морское право занимает в их рамках только один аспект. Остальные аспекты включают морской и береговой менеджмент, морскую экологию, разрешение конфликтов, морскую политику, дипломатию и др. Однако международное морское право тесно связано с ними, поэтому полезность курсов для морского юриста очевидна. Подробнее о курсах можно узнать на веб-сайте института [7]. Похожие курсы проводятся ежегодно в Канаде (длятся два месяца) при университете Далхаузи (Нова Скотия), только имеют не региональную, а международную направленность [8].

Что касается молодых ученых-аспирантов (докторантов), занимающихся наукой международного морского права, а особенно государственных служащих, работающих в этой сфере, существует престижная стипендия, названная в честь первого Президента Третьей Конференции Гамильтона *Ширли Амерасинге* (Hamilton Shirley Amerasinghe Memorial Fellowship on the Law of the Sea). Даная стипендия учреждена ООН в 1981 г. и присуждается ежегодно на конкурсной основе нескольким молодым ученым. Структура стипендии следующая: стипендиат выбирает несколько ведущих учебных или научных заведений в сфере международного морского права из списка, предоставленного ООН (на сегодняшний день таких заведений 18, среди них – университеты Оксфорда, Кембриджа, Виргинии, Джорджии, Майами, Вашингтона и другие), где он может провести до 6 месяцев, занимаясь научными исследованиями по международному морскому праву. Еще 3 месяца стипендиату предоставляется на стажировку в Отделе по вопросам океана и морскому праву при Управлении ООН по правовым вопросам (Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea; далее – DOALOS). Стипендия, как правило, рассчитана на молодых соискателей, которые в конце срока стипендии должны сделать доклад о проделанных научных исследованиях. Хотя никакой ученой степени по окончании стипендии не присуждается, возможности, предоставляемые в ее рамках, могут значительно облегчить подготовку научной работы. Более детально о стипендии и условиях ее получения можно ознакомиться в соответствующем подразделе веб-сайта ООН [9].

Не менее престижной считается и *программа*, совместно организованная ООН и Фондом Ниппон (Япония) в 2004 г. (The United Nations – The Nippon Foundation of Japan Fellowship Programme: Human Resources Development and Advancement of the Legal Order of the World's Oceans) [10]. Программа координируется DOALOS, ее целью является предоставление возможностей для последипломного обучения и исследований в сфере международного морского права и сродненных дисциплин. Программа в основном направлена на государственных служащих и других специалистов среднего звена из развивающихся стран, которые по окончании программы вернутся в свою страну и будут внедрять полученные знания на национальном уровне. По структуре программа очень схожа со стипендией имени Амерасингхе: шесть месяцев научных исследований в одном или нескольких ведущих научных или учебных учреждениях, занимающихся международным морским правом (всего в списке предлагается на выбор 42 таких учреждения), и три месяца стажировки в DOALOS, Трибунале, Международном органе по морскому дну (далее – Орган), Международной морской организации, Международной организации труда, Программе ООН по экологии или Департаменте рыболовства Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН. Программа не предусматривает получения ученой степени, но, подобно стипендии имени Амерасингхе, предоставляет большие возможности для научных исследований в сфере международного морского права.

Несмотря на наличие вышеуказанных курсов и программ, которые длятся от нескольких недель до девяти месяцев, на сегодняшний день международное морское право преподается в рамках фундаментального магистерского курса только в нескольких учебных заведениях. Наиболее известным и престижным вузом считается *Институт международного морского права*, созданный в 1988 г. под эгидой Международной морской организации (IMO International Maritime Law Institute / IMO IMLI). Данный вуз, находящийся на Мальте, по статусу является учебным заведением с международным статусом и возглавляется выдающимся мальтийским юристом-международником профессором Д. Аттардом, который летом 2011 г. был избран судьей от Мальты в Трибунал. Хотя магистратура в институте называется «международное морское право» (International Maritime Law), ее программа включает и ряд курсов, посвященных частному морскому праву, поэтому будет полезной и юристам, работающим в сфере морского бизнеса. Часть лекций в институте читаются местными преподавателями, среди которых и профессор Д. Аттард (один из ведущих мировых экспертов по вопросам исключительной экономической зоны [11]), который читает лекции по международному публичному праву и по международному морскому праву. Кроме местных лекторов, различные спецкурсы читаются и рядом приглашенных преподавателей, как теоретиков из ряда ведущих учебных заведений, так и практиков (представителей международных организаций, дипломатов, государственных чиновников и юристов крупных

компаний, працюючих в морській сфері). Серед найбільш яскравих запрошених викладачів – професор В. Лоу (Оксфордський університет), професор Т. Сковацци (Міланський університет), професор М. Фітцморіс (Лондонський університет), професор Р. Лагоні (Гамбургський університет), судді Трибуналу і багато інших [12]. При інституті також існує докторантура по міжнародному морському праву і ряд коротких курсів для тих, хто не може по темі або іншим причинам вивчитися один академічний рік в магістратурі. Більш детальної інформації про інститут і його програми можна знайти на його веб-сайті [13].

З національних вузів, пропонуючих магістратуру по міжнародному морському праву на англійській мові, можна виділити *Університет Тромсё* (Норвегія) [14], *Університет Майами (США)* [15] і *Інститут морського права* (Тайвань) [16]. Останній пропонує також і докторантуру по міжнародному морському праву. Університет Майами славиться тим, що в ньому магістратуру по міжнародному морському праву (*Ocean and Coastal Law Program*) очолює всесвітньо визнаний авторитет в сфері міжнародного морського права професор Б. Оксман [17], який був представителем США на Третій Конференції, виступав радником сторін у багатьох міжнародних морських справах, а також арбітром або суддею *ad hoc* в ряді таких спорів, включаючи посаду судді *ad hoc* від України в справі Міжнародного суду про демаркацію в Чорному морі (справа «Румунія проти України»).

Навчальними закладами з міжнародним ім'ям, відомими по викладанню *міжнародного морського права*, хоч і не в межах магістратури, вважаються наступні вузи: юридичний факультет Університету Далхаузі (Канада) [18], юридичний факультет Оксфордського університету (Великобританія) [19], Інститут морського права при університеті Саутгемптона (Великобританія; однак цей інститут в основному спеціалізується на викладанні приватного морського права і вважається найкращим в цій області) [20] і юридичні факультети університетів Джорджії [21], Вірджинії [22] і Вашингтона [23] (США).

Послєдипломний інститут міжнародних досліджень (*Graduate Institute of International Studies*) в Женеві (Швейцарія) хоч і не є дослідницьким центром суцільно в сфері міжнародного морського права, вважається одним з найвищих і авторитетних інститутів в сфері загального міжнародного публічного права. При інституті існують можливості як в межах магістратури, так і докторантури в сфері міжнародного права. Однак інститут відомий і своїм особливим увагою до науки міжнародного морського права. Так, в інституті працює відомий в світовій науці швейцарський вчений по міжнародному морському праву професор Л. Кафліш. Більш детально про інститут, його дослідження і програми можна дізнатися на його веб-сайті [24].

Також можна сказати і про *Інститут порівняльного публічного права і міжнародного права імені Макса Планка* (*Max Planck Institute for*

Comparative Public Law and International Law) [25]. Институт возглавляется одним из самых авторитетных немецких ученых в сфере международного морского права, судьей и бывшим Президентом Трибунала профессором Р. Вольфрумом [26]. При институте существует возможность получения степени доктора права по международному праву. Разумеется, темой научной работы может стать и какой-то из аспектов международного морского права.

Кроме вышеупомянутых учебных заведений, предлагающих различные возможности в изучении и проведении исследований в сфере международного морского права, в мире существует несколько известных научно-исследовательских институтов, занимающихся наукой международного морского права. Кроме Эгейского института (см. выше), следует упомянуть следующие НИИ.

Голландский институт морского права (Netherlands Institute for the Law of the Sea) был создан в 1983 г. и находится при Университете Утрехта. Институт возглавляет профессор А. Элферинк – ученый с мировым именем и специалист по праву морской делимитации [27]. В институте работает такой всемирно известный в сфере международного морского права ученый, как профессор Э. Моленаар (Арктика, загрязнение моря и рыболовство [28]) и другие [29]. В рамках института издано 14 книг и множество других публикаций по различным аспектам международного морского права. Специалисты института ежегодно преподают в Родосской академии морского права. Более детально узнать об институте, его задачах, а также найти некоторые онлайн-публикации института можно на веб-сайте института [30].

Центр морского права и политики (Centre for Oceans Law and Policy) при Виргинском университете (США) возглавляют профессора Дж. Мур (почетный редактор Американского журнала международного права, сфера научных интересов – морские границы) и профессор М. Нордквист – всемирно известные ученые по международному морскому праву. В Центре работает также и такой известный юрист-международник, как профессор С. Нандан (бывший Генеральный секретарь Органа). Главной гордостью центра является подготовленный в его рамках авторитетный многотомный научно-практический комментарий к Конвенции 1982 г., который готовился на протяжении 17 лет (1985–2002 гг.) и известный в научном мире как «Комментарий Виргинии» (Virginia Commentary) [31]. В рамках центра также организовываются различные лекции и конференции по международному морскому праву, а его специалисты ежегодно читают лекции в Родосской академии. Более детально о центре и его научной деятельности можно узнать на его веб-сайте [32].

Институт международного морского права при университете Беркли (Калифорния) (The Law of the Sea Institute / LOSI) основан в 1970 г. Возглавляет институт профессор Д. Керон – президентом Американского общества по международному праву [33]. В рамках института был под-

готовлен ряд научных публикаций по международному морскому праву [34]. Более подробно об институте и его деятельности можно узнать на его веб-сайте [35].

Центр морского права (Россия) [36] занимается, помимо прочего, курсами повышения квалификации, консультациями и подготовкой экспертных заключений по морскому праву. Центр располагает специализированной литературой по международному и морскому праву и оказывает учебно-методическую помощь аспирантам, докторантам и соискателям в работе над диссертациями по международно-правовой и морской тематике. Ежеквартально на сайте публикуется онлайн-журнал «Морское право» с открытым доступом к публикациям в данной сфере [37].

Подразделение по исследованию международных границ (International Maritime Boundaries Unit / IBRU) [38] при Даремском университете (Великобритания), как следует из названия, занимается научными исследованиями в сфере международных границ, включая и морские. Подразделение было основано в 1989 г. и возглавляется профессором М. Праттом – всемирно известным ученым в сфере делимитации морских пространств и разрешении связанных с этими вопросами межгосударственных споров.

Кроме уже упомянутых выше некоторых ученых, занимающихся наукой международного морского права и ассоциированных с тем или иным учреждением, хотелось бы выделить и следующих всемирно признанных авторитетов в данной сфере, а также научные интересы некоторых из них:

Австралия: доктор Н. Клейн (университет Маквери, Сидней; урегулирование международных морских споров) [39]; профессор В. Прескотт (университет Мельбурна; делимитация морских границ) [40]; профессор Р. Рэйфюс (университет Нового Южного Уэльса, Сидней; рыболовное право, морская экология и изменение климата) [41]; профессор Д.Р. Ротвелл (Австралийский национальный университет) [42]; доктор Т. Стивенсон (Сиднейский университет) (два последних ученых издали совместно в 2011 г. фундаментальный учебник по международному морскому праву [43]);

Бельгия: профессор Э. Франкс (Свободный университет Брюсселя) [44];

Великобритания: профессор А. Бойль (Университет Эдинбурга) [45]; профессор Э.Д. Браун (университеты Уэльса и Кардиффа); профессор В. Лоу (Оксфордский университет) [46]; доктор А. Серди (университет Саутгемптона; континентальный шельф, морская делимитация, рыболовное право) [47]; доктор Дж. Харрисон (университет Эдинбурга; история и развитие международного морского права на современном этапе) [48]; профессор Р. Черчилль [49] (университет Данди; в соавторстве с профессором В. Лоу издал наиболее авторитетный на сегодняшний день учебник по современному международному морскому праву, переживший уже несколько переизданий [50]); профессор М.Д. Эванс (Бристольский университет) [51]; доктор Э. Эгед (университет Кардиффа; глубоководная разведка и добыча ресурсов) [52];

Греция: профессор М. Гавунели (Афинский университет; морское загрязнение от оффшорных установок, разрешение международных морских споров, морское экологическое право, функциональная юрисдикция в международном морском праве) [53]; профессор Х. Дипла (Афинский университет; международно-правовой статус островов) [54]; доктор А. Страти (защита подводного культурного наследия) [55];

Германия: профессор Р. Лагони (Институт частного и публичного морского права при Гамбургском университете) [56] и доктор С. Марр (принцип предосторожности в морском праве) [57];

Голландия: профессор Э. Хей (Роттердамский университет «Эразмус») [58];

Дания: профессор Й. Танака (университет Копенгагена; морская делимитация и разрешение морских споров) [59; 60];

Индия: О.П. Шарма (член индийской делегации на Третьей Конференции, издал в 2009 г. учебник по международному морскому праву и Индии) [61];

Мальта: доктор П. Маллия (университет Мальты; незаконная миграция морем) [62];

Португалия: доктор Н. Антунеш (морская делимитация) [63];

Россия: профессор И.М. Авраменко (Российская академия естественных наук) [64]; профессор В.А. Вылегжанин (Московский государственный институт международных отношений) [65]; профессор В.Н. Гуцуляк (Московская государственная юридическая академия) [66] и профессор Г.Г. Шинкарецкая (Институт государства и права Российской академии наук; разрешение международных морских споров) [67];

США: профессор Дж.М. Ван Дайк (Гавайский университет; разрешение международных споров по морским границам) [68]; Д.А. Колсон (делимитация морских пространств; один из редакторов многотомного авторитетного издания по международным морским границам) [69; 70]; профессор Д. Фристоун (Университет имени Джорджа Вашингтона; главный редактор ведущего международного журнала по морскому праву «The International Journal of Marine and Coastal Law») [71];

Чили: профессор Ф.О. Видуния (университет Чили) [72].

Разумеется, данный список не является исчерпывающим, поскольку в мире существует большое количество и других ученых, занимающихся теми или иными вопросами международного морского права.

Как видно из вышеуказанного обзора, большинство исследований, проводимых в современном международном морском праве, связано с делимитацией морских границ и урегулированием международных морских споров. Кроме того, ряд исследований ведется в таких сферах, как генетические ресурсы дна мирового океана, внешние границы континентального шельфа за пределами 200 морских миль, морская экология и др.

Выводы. Завершить данный экскурс хотелось бы перечнем наиболее авторитетных *периодических изданий* и издательств, в которых на се-

годняшний день публикуються научные исследования по международному морскому праву. Из периодических изданий, специализирующихся на международном морском праве, следует отметить такие журналы, как «The International Journal of Marine and Coastal Law» [73], «Marine Policy» [74] и «Oceans Development and International Law» [75]. Из периодических изданий, специализирующихся на общем международном праве и содержащих значительное количество публикаций по международному морскому праву, можно выделить следующие журналы: «International and Comparative Law Quarterly» [76], «European Journal of International Law» [77], «The Law and Practice of International Courts and Tribunals» [78], «American Journal of International Law» [79], «Chinese Journal of International Law» [80], «Leiden Journal of International Law» [81], «Nordic Journal of International Law» [82] и «Max Planck Yearbook of United Nations Law» [83]. Некоторые из этих изданий предлагают бесплатно прочитать онлайн отдельные публикации или даже целые выпуски.

Наиболее авторитетными *международными издательствами*, которые занимаются публикацией научных работ по международному морскому праву, являются издательства Оксфордского и Кембриджского университетов («Oxford University Press» [84], «Cambridge University Press» [85]), «Kluwer Law International» [86], «Martinus Nijhoff Publishers» [87].

Литература:

1. The Law of the Sea, Official Text of the UN Convention on the Law of the Sea (with Annexes and Index) : UN Doc. A/CONF. 62/122X // International Legal Materials. – 1982. – № 21. – P. 1261.
2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.itlos.org/index.php?id=96&L=0>.
3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.itlos.org/>.
4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iflos.org/en/summer-academy/faculty.aspx>.
5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iflos.org/en/home.aspx>.
6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aegeaninstitute.gr/Lectures-and-seminars-en.aspx>.
7. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ioinst.org/>.
8. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://internationaloceaninstitute.dal.ca/training.htm>.
9. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/Depts/los/technical_assistance/hsa_fellowship/amerasinghe_fellowship.htm.
10. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/depts/los/nippon/index>.
11. Attard D. The Exclusive Economic Zone in International Law / D. Attard. – Oxford : Clarendon Press, 1987.
12. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.imli.org/sites/default/files/uploads_directories/vf_89-11_inc._lectures.pdf.
13. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imli.org/>.

14. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www2.uit.no/ikbViewer/page/students/studies/programmes/prog?studieprogram=42847&ar=2011&p_d_i=-47400&p_d_v=199887&p_d_c=&semester=H&p_document_id=199887.
15. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.law.miami.edu/iglp/ocean_coastal_law/.
16. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ils.ntou.edu.tw/oldsite/english/features.htm>.
17. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.miami.edu/facadmin/boxman.php>.
18. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.dal.ca/>.
19. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.ox.ac.uk/>.
20. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.soton.ac.uk/>.
21. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawsch.uga.edu/>.
22. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.virginia.edu/html/academics/intllaw.htm>.
23. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.washington.edu/>.
24. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://graduateinstitute.ch/>.
25. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mpil.de>.
26. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mpil.de/ww/en/pub/organization/management/directors/wolfrum.cfm>.
27. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uu.nl/medewerkers/AGOudeElferink>.
28. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uu.nl/faculty/leg/NL/organisatie/departementen/departementrechtsgeleerdheid/organisatie/onderdelen/internationaaleneuropeesrecht/organisatie/Medewerkers/Pages/molenaar.aspx>.
29. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uu.nl/en/organisation/utrecht-university-school-of-law/about-the-school-of-law/departments/netherlands-institute-for-the-law-of-the-sea-nilos/staff-of-nilos>.
30. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uu.nl/faculty/leg/en/organisation/schools/schooloflaw/organisation/departments/NetherlandsInstitutefortheLawoftheSea/Pages/default.aspx>.
31. Nordquist M. United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 : A Commentary Vols. I-VI / M. Nordquist. – Dordrecht; Boston ; Lancaster : Martinus Nijhoff, 1985–2002.
32. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.virginia.edu/colp/>.
33. Caron D. The Oceans in the Nuclear Age: Legacies and Risks / D. Caron [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.brill.com/oceans-nuclear-age> ; Caron D. Negotiating Our Future with the Oceans / D. Caron [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://works.bepress.com/david_caron/113/ ; Caron D. The Law of the Sea / D. Caron [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://works.bepress.com/david_caron/50/.
34. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.berkeley.edu/5898.htm>.
35. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.berkeley.edu/1962.htm>.
36. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sea-law.ru/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1.
37. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sea-law.ru/index.php?option=com_content&task=section&id=5&Itemid=76.
38. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dur.ac.uk/ibru/>.

39. Klein N. *Dispute Settlement in the UN Convention on the Law of the Sea* / N. Klein. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005.
40. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.assa.edu.au/fellows/profile.php?id=261>.
41. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.unsw.edu.au/staff/rayfuser/>.
42. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://researchers.anu.edu.au/researchers/rothwell-dr>.
43. Rothwell D. *The International Law of the Sea* / D. Rothwell, T. Stephens. – Oxford, 2010.
44. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vub.ac.be/IERE/efranen.html>.
45. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.law.ed.ac.uk/staff/alanboyle_25.aspx.
46. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.ox.ac.uk/profile/lowea>.
47. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.southampton.ac.uk/iml/about_us/members/dr_andrew_serdy.html.
48. Harrison J. *Making the Law of the Sea – A Study in the Development of International Law* / J. Harrison. – Cambridge University Press, 2011.
49. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dundee.ac.uk/law/staffprofiles/churchill/>.
50. Churchill R.R. *The Law of the Sea* / R.R. Churchill, A.V. Lowe. – 3rd ed. – Manchester : Manchester University Press, 1999.
51. Evans M.D. *Relevant Circumstances and Maritime Delimitation* / M.D. Evans. – Oxford : Clarendon Press, 1989.
52. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cardiff.ac.uk/euros/contactsandpeople/profiles/egedee.html>.
53. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://international.law.uoa.gr/english/dep_bio_en/gavouneli_en.htm.
54. Dipla H. *La regime juridique des iles dans le droit international de la mer* / H. Dipla. – Paris : Presses universitaires de France, 1984.
55. Strati A. *The protection of the underwater cultural heritage: an emerging objective of the contemporary law of the sea* / A. Strati. – The Hague ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 1995.
56. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www2.jura.uni-hamburg.de/issr/mitarbeiter/Lagoni/>.
57. Marr S. *The Precautionary Principle in the Law of the Sea: Modern Decision-Making in International Law* / S. Marr. – Martinus Nijhoff Publishers, 2003.
58. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ls/Hey_bio.pdf.
59. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://jura.ku.dk/english/staff/profile/?id=353836&f=3>.
60. Tanaka Y. *Predictability and Flexibility in the Law of Maritime Delimitation* / Y. Tanaka. – University of Virginia : Hart, 2006 ; *A Dual Approach To Ocean Governance. The Cases of Zonal and Integrated Management in International Law of the Sea*. – Ashgate Publishing Limited, 2008.
61. Sharma O.P. *The International Law of the Sea. India and UNCLOS 1982* / O.P. Sharma. – Oxford : Oxford University Press, 2009.
62. Mallia P. *Migrant Smuggling by Sea: Combating a Current Threat to Maritime Security through the Creation of a Cooperative Framework* / P. Mallia. – Martinus Nijhoff Publishers, 2009.

63. Antunes N.M. *Towards the Conceptualization of Maritime Delimitation* / N.M. Antunes. – Martinus Nijhoff Publishers, 2003.
64. Авраменко И.М. *Международное морское право*. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001.
65. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mgimo.ru/users/document1203.phtml>.
66. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.famous-scientists.ru/10492/>.
67. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.famous-scientists.ru/list/1001>.
68. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.hawaii.edu/personnel/van-dyke/jon>.
69. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.deweyleboeuf.com/en/People/C/DavidAColson>.
70. Charney L.M. *International Maritime Boundaries*. Vols. I-VI / L.M. Charney, A.R. Smith & D.A. Colson (eds.). – Dordrecht; Boston; London : Martinus Nijhoff, 1993–2011.
71. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.gwu.edu/Faculty/profile.aspx?id=12557>.
72. Viciña F.O. *The Exclusive Economic Zone: Regime and Legal nature under international law* / F.O. Viciña. – Cambridge : Cambridge University Press, 1989 ; *The changing International Law of High Seas Fisheries*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999 ; *La Zone Economique Exclusive dans la legislation et pratique des Etats*. – Editions de l'INEL, Pedone, 1990.
73. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.brill.nl/international-journal-marine-and-coastal-law>.
74. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.elsevier.com/wps/find/journaldescription.cws_home/30453/description#description.
75. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tandf.co.uk/journals/titles/00908320.asp>.
76. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://journals.cambridge.org/action/displayJournal?jid=ILQ>.
77. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ejil.org/>.
78. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.brill.nl/law-practice-international-courts-and-tribunals>.
79. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.asil.org/ajil/ajilindx.htm>.
80. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://chinesejil.oxfordjournals.org/>.
81. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://journals.cambridge.org/action/displayJournal?jid=LJL>.
82. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.brill.nl/nordic-journal-international-law>.
83. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mpil.de/ww/en/pub/research/details/publications/institute/mpyuml.cfm>.
84. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ukcatalogue.oup.com/>.
85. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cambridge.org/home/home/item5655304/?site_locale=fr_FR.
86. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kluwerlaw.com/>.
87. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.brill.nl/about/imprints/martinus-nijhoff-publishers>.

Караман І. В. Сучасна наука міжнародного морського права: можливості, школи та персоналії

Анотація. У статті розглянуто положення сучасної науки міжнародного морського права. Зокрема, автор звертає увагу на персоналії, школи та можливості міжнародного морського права.

Ключові слова: сучасна наука, міжнародне морське право, Організація Об'єднаних Націй.

Karaman I. Modern science of international maritime law: opportunities, schools and personalias

Summary. Article describes the statutes of modern science of international maritime law. By the way, author pays attention to the personalies, schools and opportunities of international maritime law.

Convention of United Nations by the maritime laws of year 1982 which today is ratified by 166 states and one international organization (all 167th participant), it is considered one of the Most universally recognized international treaties by number of participants. That's why, it's no wonder that international maritime law today is one of the most important and central fields of general international law. This fact provides the necessity for any lawyer-internationalist to study with educational and scientific possibilities and perspectives in this sphere, the main scientificallly-research institutes and also with the main active persons who are the honored scientists.

For today the international maritime law is studied within the fundamental master course only in several educational institutes. International Maritime Law Institute is the most famous and prestigious which is created in year 1988 under the protection of International Maritime Organization. This high educational institute is located on the Malta and it's the institution with international status.

Key words: modern science, International Maritime Law, United Nations Organization.

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

УДК 341.2

КЕЛЕСТИН М. В.,

аспірант кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНІ ТОВАРНІ УГОДИ ЩОДО КАВИ

Анотація. У статті здійснено всеохоплююче дослідження міжнародних товарних угод щодо кави. Стисло розглядаються перші багатосторонні спроби з врегулювання між-державної торгівлі цією сировиною, а саме Міжамериканська угода щодо кави та угоди між Латиноамериканськими країнами кінця 1950-х – початку 1960-х років, детально аналізуються всі міжнародні угоди в цій сфері, що містили економічні положення, зокрема укладені під егідою ООН угоди 1962, 1968, 1976 та 1983 років, а також згадуються адміністративні міжнародні угоди щодо кави 1994, 2001 та 2007 років. Найбільше уваги в статті приділено вивченню ключових положень і принципів дії Міжнародної угоди щодо кави 1962 року. Також у ній відображено основні нововведення, запроваджені трьома такими угодами, висвітлено їх характерні риси й головні відмінності порівняно з угодою 1962 року.

Ключові слова: міжнародні товарні угоди, сировинні товари, Міжамериканська угода щодо кави, Латиноамериканська угода щодо кави, Міжнародна угода щодо кави 1962, 1968, 1976 та 1983 років, Міжнародна рада з кави, основні експортні квоти, річні експортні квоти, четвертинні експортні квоти, кавовий рік, щоденна комплексна індикативна ціна, свідоцтво про походження товару, Фонд диверсифікації, Фонд сприяння.

Постановка проблеми. Питання міжнародно-правового регулювання торгівлі кавою вперше постало ще наприкінці дев'ятнадцятого століття та не втрачає своєї актуальності й досі. Хоча економічні положення в цій сфері не запроваджувалися вже більше 25 років, адміністративні угоди щодо цієї сировини продовжують регулярно пролонговуватися та переукладатися. Наукове дослідження міжнародних угод щодо кави є необхідним і важливим насамперед із тих міркувань, що вони мали низку специ-

фічних норм, не характерних для міжнародних товарних угод щодо інших видів сировини. Крім того, застосування ними винятково експортних квот і відмова від інших механізмів дає змогу повною мірою оцінити переваги й недоліки ізольованого використання цього засобу в регулюванні обігу сировини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням міжнародних товарних угод щодо кави займалися декілька зарубіжних науковців. Найкраще це питання висвітлено в наукових статтях Р. Білдера та Ш. Сінха. Надзвичайно ґрунтовними й інформативними є монографії на цю тематику Д.М. Магі й Б. Фішера. Крім того, проблематика міжнародно-правового регулювання торгівлі кавою досить широко відображена в загальних роботах щодо сировинних товарів М. Рафаеллі, Ф. Гордон-Ашворт та Дж. Роу. Важливу частину наукових матеріалів у цій сфері складають офіційні переклади й оригінали текстів міжнародних угод щодо кави. В українському ж науковому полі це питання ніколи не розроблялося.

Мета статті – здійснити вичерпний розгляд усіх міжнародних товарних угод, які уклалися щодо кави, провести порівняльний аналіз їх ключових положень і висвітлити характерні особливості цих документів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кава є чи не найважливішою сільськогосподарською сировиною в комерційному плані у світовій торгівлі. Її важливість обумовлюється передусім тим, що більшість кави споживається країнами, які не виробляють та змушені імпортувати цю сировину. Вона також має стратегічне значення для економічного й політичного життя більшості держав, що її вирощують. Ця сировина виробляється переважно в країнах, що розвиваються, дохід від реалізації кави в яких складає значну частину їх загального експортного прибутку. Крім того, кава була включена до Інтегрованої програми для сировинних товарів ЮНКТАД. Таким чином, зважаючи на перераховані чинники, кава слугує наглядним прикладом для вивчення практичного застосування міжнародних механізмів контролю над обігом сировинних товарів [1, с. 331–333].

Дискусії щодо складнощів, які виникали у світовій торгівлі кавою, велися ще з кінця дев'ятнадцятого століття. До початку Другої світової війни спроби з врегулювання ринку здійснювалися самотужки Бразилією на національному рівні. Будучи на той час найбільшим виробником та експортером цієї сировини, вона намагалася за допомогою низки так званих планів із підвищення цін стабілізувати міжнародну торгівлю кавою, обмежуючи свій експорт і за необхідності скуповуючи чи накопичуючи запаси [1, с. 335].

Однак зі збільшенням виробництва кави іншими країнами та послабленням домінуючої ролі Бразилії на світовому ринку такі односторонні заходи ставали для останньої занадто обтяжливими в політичному, фінансовому та економічному плані, а їх ефективність поступово зменшувалась. У першій половині 1930-х років Бразилія неодноразово намагалася залучити інші латиноамериканські країни-виробники кави до співробітництва

в цьому напрямі, однак її зусилля були безрезультатними. Лише початок Другої світової війни, яка майже повністю закрила для виробників кави ринки збуту в Європі, спонукав зацікавлені сторони до початку діалогу щодо узгодження єдиної міжнародної торгівельної політики щодо цієї сировини [2, с. 209].

Перший багатосторонній документ щодо кави з'явився наприкінці 1940 року, коли Сполучені Штати Америки та 14 латиноамериканських країн-виробників цієї сировини уклали Міжамериканську угоду щодо кави. Угода розподілила ринок збуту кави США між договірними сторонами, встановивши для них відповідні експортні квоти. Створена нею Міжнародна рада з кави займалася переглядом квот і виконувала низку адміністративних функцій [3, с. 59–62].

Підвищений попит на каву протягом Другої світової війни й одразу після її завершення та спричинена ним стабільно висока вартість цієї сировини призупинили міждержавне співробітництво в цій сфері. Сприятливі умови на ринку в післявоєнний період стимулювали збільшення вирощування й обсягів виробництва кави. Однак із зрівноваженням споживчого попиту й поступовим зниженням цін на цю сировину почала назрівати проблема надлишкових запасів. Подальше погіршення ситуації в галузі всередині 1950-х років призвело до відновлення інтересу до міжнародних заходів з врегулювання торгівлі кавою [4, с. 37].

Поки тривала підготовка багатосторонньої угоди щодо кави, зацікавлені країни вжили декілька тимчасових заходів, спрямованих на призупинення стрімкого падіння цін на цю сировину. Так, у 1957 році в місті Мехіко сім латиноамериканських країн-виробників кави уклали однорічну угоду, яка передбачала встановлення щоквартальних експортних квот. Наступного року вже 15 держав із Латинської Америки ініціювали та підписали Латиноамериканську угоду щодо кави, в основі якої також лежав механізм експортних квот. У 1959 році цей документ був замінений схожою за принципами дії короткостроковою Міжнародною угодою щодо кави, представництво в якій хоча й розширилось за рахунок підконтрольних Франції та Бельгії африканських колоній і територій, однак, як і в попередніх випадках, обмежувалося винятково виробниками цієї сировини. В очікуванні укладення нової, довгострокової, міжнародної угоди щодо кави ця угода тричі продовжувалася в 1960, 1961 та 1962 роках, при цьому кількість її учасників постійно збільшувалася та згодом досягнула 29 країн, на долю яких припадало близько 90% усього світового виробництва. Незважаючи на перспективність перерахованих угод, широке представництво в них виробників кави та певний успіх, якого вони досягли в стабілізації цін, їх загальний вплив на галузь був досить обмеженим і недостатнім для вирішення глобальних проблем [1, с. 336–338].

Підготовкою тексту міжнародної угоди щодо кави займалася створена в 1958 році Група з вивчення кави. У 1962 році на її прохання була скликана Конференція ООН із питань кави, на якій було узгоджено прин-

ципові моменти та підписану Міжнародну угоду щодо кави (далі – МУК 1962 року) [5, с. 180]. Членами угоди стали 36 країн-експортерів кави та 23 країни-імпортери, на долю яких припадало близько 98% світової торгівлі цією сировиною [6, с. 306].

До основних завдань МУК 1962 року відносилося, зокрема, встановлення належного співвідношення між попитом і пропозицією на такій основі, яка б забезпечувала споживачам достатню кількість кави, а виробникам – ринки збуту за підходящими цінами, усунення серйозних ускладнень, спричинених наслідками сильних коливань цін на каву, сприяння збільшенню купівельної спроможності країн-експортерів кави шляхом підтримки цін на справедливих рівнях і збільшення споживання, а також заохочення всіма можливими засобами до споживання кави [7, с. 246, 248].

Для виконання положень МУК 1962 року та з метою забезпечення нагляду за її застосуванням була заснована Міжнародна рада з кави. На неї було покладено низку важливих функцій, зокрема зі встановлення та зміни квот і прийняття рішень з інших економічних питань. Міжнародна рада з кави також врегульовувала суперечки між сторонами щодо тлумачення положень угоди, розглядала скарги й застосовувала санкції за невиконання сторонами своїх зобов'язань [7, с. 248].

Оскільки пропозиція щодо буферного запасу була відкинута ще на етапі переговорів, головним механізмом угоди, який мав забезпечити стабілізацію цін на каву, стало регулювання експорту за допомогою експортних квот. Додаток А до МУК 1962 року містив перелік країн-експортерів кави та закріпив за ними основні експортні квоти. Перед початком кожного кавового року¹ Міжнародна рада з кави розраховувала орієнтовний загальний обсяг світового експорту кави й об'єми експорту з країн, що не були учасницями угоди.

Зважаючи на ці розрахунки, Рада встановлювала річні експортні квоти, які повинні були складати однаковий для всіх сторін-експортерів кави відсоток основних експортних квот, визначених у додатку А. Одразу після визначення річних експортних квот Міжнародна рада з кави встановлювала четвертинні експортні квоти. Їх метою була підтримка розумної рівноваги між попитом і пропозицією протягом кавового року. Ці квоти повинні були за можливості наближатися до 25% річної експортної квоти кожного учасника угоди. При цьому жодній стороні не дозволялось експортувати більше 30% у першу четверть, 60% у перші дві квартали та 80% у перші три квартали кавового року [7, с. 276, 278].

Окрім контролю над експортом МУК 1962 року також регулювала окремі питання, пов'язані з імпортом і виробництвом кави. Стаття 45 встановлювала обмеження на імпорт цієї сировини країнами-членами з третіх країн. Вона, зокрема, передбачала, що загальна сума річного імпорту кожної держави-учасниці з країн, що не були сторонами МУК 1962 року, не

¹ Під «кавовим роком» розумівся річний період із 1 жовтня по 30 вересня включно [7, с. 250].

повинна перевищувати її середнього річного імпорту за останні три роки, що передували даті вступу угоди в силу. Це положення мало не допустити збільшення імпорту третіми державами за рахунок держав-членів МУК 1962 року. Що ж стосується виробництва, то ст. 48 зобов'язувала учасників слідкувати за тим, щоб їх обсяги виробництва кави узгоджувалися з кількістю, необхідною для внутрішнього споживання, експорту й накопичення запасів [7, с. 294, 300].

Хоча в преамбулі МУК 1962 року згадувалося про існування проблеми, пов'язаної з накопиченням надлишкових запасів, сама угода не пропонує жодних конструктивних шляхів чи засобів для її вирішення. Єдина стаття, яка стосувалася цього питання, була надто загальною. Вона лише передбачала проведення консультацій із відповідними учасниками щодо їх виробничої політики й не містила жодних інших, більш дієвих та ефективних, механізмів [7, с. 304].

На відміну від інших міжнародних товарних угод МУК 1962 року не встановлювала чіткого цінового коридору та не передбачала детальної системи регулювання цін. Натомість ст. 27 закріпила, що загальний рівень цін на каву не повинен бути нижче їх загального рівня за 1962 рік [7, с. 276]. Зважаючи на практичну складність включення до тексту угоди конкретних цінових показників для кожного виду та сорту кави, було вирішено, що ціна визначатиметься ринком, а непрямий вплив на неї здійснюватимуть експортні квоти [1, с. 358–359].

МУК 1962 року містила ще декілька особливостей, не властивих іншим міжнародним товарним угодам. Наприклад, ст. 44 передбачала, що кожна партія кави, яка експортувалася з будь-якої країни-учасниці, на території якої ця кава була вирощена, мала супроводжуватися свідоцтвом про походження товару. Відповідне свідоцтво вимагалось також під час реекспорту кави. Таким чином, за допомогою встановлення жорсткого контролю за походженням кави, яка потрапляла у світовий обіг, планувалося запобігти ухиленням від експортних квот і вирішити проблему так званої «туристичної кави»² [8, с. 62–65].

Нехарактерними для міжнародних товарних угод були також положення, які звільняли учасників від зобов'язань стосовно експортних квот. Так, згідно зі ст. 39 та ст. 40 МУК 1962 року не обмежувалися квотами ті країни-експортери кави, середній річний експорт яких за попередній трирічний період складав менше 25 тисяч мішків³, або які поставляли каву в країни, у яких споживання кави на душу населення було невеликим, проте які при цьому мали значний потенціал для розширення споживання [7, с. 284, 286, 290].

Варто зауважити, що МУК 1962 року також передбачала можливість звільнення сторін від деяких інших зобов'язань. Відповідно до ст. 60 МУК

² Туристичною вважалася кава, яка переправлялась транзитом експортуючою країною-членом через територію держави, що не була учасницею МУК 1962 року, або реекспортувалася з вільних від квот ринків із метою приховування її походження. Таким чином, експортуючі країни-члени могли збільшити свій експорт понад встановлений квотами обсяг [9, с. 15].

1962 року Міжнародна рада з кави могла звільнити будь-якого учасника від будь-якого зобов'язання, яке серйозно обмежувало цього учасника, поклало на нього несправедливий тягар або надавало іншим учасникам несправедливу чи необґрунтовану перевагу. Під час прийняття відповідного рішення рада повинна була вказувати, на яких умовах і на який строк той чи інший учасник звільнявся від своїх зобов'язань [7, с. 310].

Незважаючи на чималу кількість випробувань, які довелося подолати МУК 1962 року, а також на відсутність прогресу в досягненні її довгострокових цілей щодо врівноваження попиту з пропозицією, у цілому здобутки угоди у сфері кави були суттєвими. Насамперед перша міжнародна угода щодо кави не допустила колапсу світового ринку цієї сировини, стримавши потік надлишкового експорту за допомогою механізму квот. Угода також досягнула одного з найголовніших короткострокових завдань, підвищивши та стабілізувавши ціни на каву на рівні, прийнятному як для виробників, так і для споживачів. Чималий внесок МУК 1962 року здійснила й у забезпеченні сталого зросту прибутків від продажу кави країнам, що розвиваються. Не можна не відзначити відсутність збільшення виробництва кави протягом строку дії угоди на фоні підвищення споживання, а також її роль у стримуванні розширення вирощування цієї сировини [9, с. 18–19].

У цілому МУК 1962 року запропонувала доволі гнучкий режим для регулювання світового ринку кави, який досить швидко приніс бажані результати. Її загальній ефективності й беззаперечному успіху насамперед сприяв той факт, що до неї увійшли як країни-експортери, так і країни-імпортери цієї сировини. Вона сприяла посиленню міжнародного співробітництва в цій сфері та заклала фундамент для подальших регулятивних заходів на міжнародному рівні та багатосторонніх угод щодо кави.

Після завершення свого п'ятирічного терміну дії МУК 1962 року була замінена практично ідентичною угодою в 1968 році. Чи не єдиним важливим нововведенням МУК 1968 року було заснування Фонду диверсифікації. Він мав сприяти досягненню цілей угоди щодо обмеження виробництва кави задля приведення пропозиції в розумний баланс зі світовим попитом на цю сировину. Членство у фонді було обов'язковим для кожної експортуючої країни-учасниці, експортна квота якої становила більше ста тисяч мішків. Експортери вносили у фонд щоквартальними долями суму, еквівалентну 0,60 центів США за кожен мішок, який вони фактично вивозили понад сто тисяч мішків кожного кавового року на ринок за своєю квотою [10, с. 163].

Варто згадати також ст. 44 МУК 1968 року, включення якої до угоди пролобіювали США з метою захисту національних переробників кави. Вона забороняла учасникам застосовувати будь-які урядові заходи до свого експорту кави стосовно інших сторін, які б ставили оброблену каву експортера в більш вигідне положення порівняно із зеленою кавою. Якщо

³ Вага звичайного бразильського мішка кави складала 60 кілограмів. Вона й була прийнята за стандартну одиницю виміру кави [4, с. 33].

існування такого дискримінаційного режиму підтверджувалося, сторона могла вживати відповідні контрзаходи [11, с. 98–101].

Хоча тексти й основні положення міжнародних угод щодо кави 1962 та 1968 років були майже аналогічними, поведінка цін на цю сировину протягом строків їх дії суттєво різнилася. Так, якщо за першої ціновий діапазон залишався переважно вузьким, то друга функціонувала на фоні сильних коливань вартості кави. Такі діаметрально протилежні результати фактично однакових за змістом угод були зумовлені зовнішніми факторами, наприклад ліквідацією США своїх запасів кави в 1969 році чи несприятливими кліматичними умовами в Бразилії на початку 1970-х років [2, с. 214–215].

Посередні досягнення МУК 1968 року в стабілізації цін на каву стали головною причиною, через яку експортні квоти на 1972–1973 роки не були погоджені. Договірні сторони вирішили продовжити її дію на два роки без економічних положень, щоб отримати певний час для обговорення наступної угоди та надати можливості ситуації на ринку дещо врівноважитися [4, с. 58].

Міжнародна угода щодо кави 1976 року хоча й зберегла основний зміст і структуру своїх попередниць, водночас запропонувала декілька суттєвих новацій. Насамперед треба відзначити, що механізм розподілу основних квот став більш гнучким. Тепер вони розраховувалися, виходячи із середніх обсягів експорту до країн-імпортерів за нещодавній період. Так, відповідно до ст. 30, якщо квоти вступали в силу протягом 1976–1977 кавового року, основна квота визначалася на основі середнього обсягу річного експорту кожного експортуючого учасника в імпортуючі країни-члени протягом 1968–1969 та 1971–1972 кавових років. У тому випадку, якщо квоти мали бути введені в 1977–1978 кавових роках, то основна квота підраховувалася шляхом вибору вищого з двох експортних показників, отриманих у 1976–1977 кавовому році, або в період із 1968–1969 та 1971–1972 кавових років. Якщо ж квоти запроваджувалися вперше або поновлювалися в 1978–1979 кавовому році, для визначення основної квоти учасника брався показник експорту, який був найвищим у 1976–77 чи 1977–1978 кавових роках або за три кавові роки з 1968–1969 по 1971–1972 [12, с. 172].

Така формула встановлення основних квот мала стати стимулом для здійснення якомога більших обсягів експорту протягом того часу, коли квоти не діяли. На думку М. Рафаеллі, саме ця мета переслідувалася під час вдосконалення вказаної статті. Науковець зазначає, що в такому вигляді вона мала б призвести до декількох позитивних наслідків: по-перше, перешкодити затримці й накопиченню надлишкових запасів кави на територіях країн-виробників і забезпечити її поставки на ринки; по-друге, дозволити тим країнам, які домагалися для себе більших основних квот, наростити свої експортні потужності [4, с. 59].

Зміненим у МУК 1976 році був не лише спосіб розрахунку квот, а й процедура їх розподілу. Стаття 35 передбачала, що річні квоти складалися з двох частини: фіксованої та змінної. Перша становила 70% від загальної

річної квоти та вираховувалася відповідно до розглянутої вище формули. Розмір другої дорівнював, відповідно, 30% та розподілявся серед експортуючих учасників у пропорції, у якій перевірені запаси кожного такого учасника відносилися до загальних перевірених запасів усіх членів-експортерів [12, с. 176]. Така непростя на перший погляд система розподілу квот мала уберегти країни з незначними запасами кави від проблем із нестачами цієї сировини для експорту у випадках несприятливих погодних умов.

МУК 1976 року стала першою міжнародною угодою про каву, яка запровадила норми стосовно заходів у сфері цін. Характерним було те, що вона не передбачила в своєму тексті конкретного цінового діапазону, натомість надавши Міжнародній раді з кави право визначати його межі. Згідно зі ст. 38 рада встановлювала систему індикативних цін, яка передбачала щоденну комплексну індикативну ціну. На основі такої системи рада визначала межі коливання цін і різницю в цінах з огляду на сорт чи групу кави, а також межі комплексних цін. Передбачені угодою квоти вводилися в дію відповідно до поведінки та величини індикативних і комплексних цін [12, с. 177].

З тексту МУК 1976 року зникли положення про заснований попередньою угодою Фонд диверсифікації, який проіснував всього біля п'яти років. Натомість з'явився Фонд сприяння, основним завданням якого було заохочення споживання кави. Його діяльність фінансувалася за рахунок внесків держав-учасниць, розмір яких залежав від величини встановлених для них експортних квот [12, с. 181–182].

Запропоновані МУК 1976 року нововведення суттєво покращили тексти попередніх угод. У цілому версія 1976 року була більш збалансованою, а запроваджені модифікації були корисними як для виробників, так і для споживачів кави. Серед найвідчутніших покращень МУК 1976 року треба виокремити такі: метод підрахунку основних квот, який став більш гнучким і надавав змогу пристосовувати квоти до виробничого потенціалу кожного учасника; розподіл квот з урахуванням існуючих у тій чи іншій країні-учасниці запасів кави; існування визначених цін та можливість їх зміни й перегляду; удосконалений текст положень щодо обробленої кави; створення програми сприяння каві.

Міжнародна угода щодо кави 1983 року принципово не відрізнялася від своєї попередниці. За винятком повернення до механізму встановлення квот, передбаченого першими двома угодами щодо цієї сировини, відповідно до якого в додатках до угод за кожною стороною закріплювалася її доля, а також незначного техніко-юридичного вдосконалення ще декількох статей, МУК 1983 року не запропонувала жодних інших важливих змін.

МУК 1983 року стала останньою міжнародною угодою з економічними положеннями у сфері кави. Коли її шестирічний строк дії закінчувався, було здійснено декілька спроб з укладення нової угоди, однак розбіжності позицій учасників переговорів щодо кількох принципових питань завадили цьому. По-перше, країни-експортери кави не змогли узгодити розміри

квот. Невирішеним також залишилося питання, пов'язане з експортом кави до країн, що не брали участі в угодах. Імпортуючих членів не влаштувало, що експорт на їх ринки обмежувався квотами, а поставки до третіх держав були вільними. Така ситуація призводила до того, що вартість кави для членів-імпортерів досить часто була значно завищеною, оскільки підтримувалася системою квот, у той час як країни, що не брали участі в угодах, мали змогу придбавати цю сировину за набагато нижчою ціною [4, с. 68–69].

За умов відсутності консенсусу щодо повноцінної міжнародної угоди щодо кави співробітництво в цій галузі в подальшому продовжувалося без запровадження економічних положень. Міжнародні угоди щодо цієї сировини 1994 та 2001 років, а також чинна на сьогоднішній день угода 2007 року за предметом свого регулювання були адміністративними документами та містили винятково загальні, декларативні положення та завдання.

Висновки. Підсумовуючи аналіз міжнародних угод щодо кави, можна зробити такі висновки. Усього економічні положення в цій сфері проіснували близько тридцяти років. Усі чотири угоди, які передбачали економічні заходи регулювання міжнародного обігу цієї сировини, переважно використовували систему квот і цінових коридорів як єдиний засіб впливу на світовий ринок кави. На відміну від інших міжнародних товарних угод міжнародні угоди щодо кави ніколи не покладалися на механізми буферних запасів, які були характерні, наприклад, для угод щодо олова, какао чи натурального каучуку, або на спеціальні запаси, які застосовувались в окремих угодах щодо цукру.

Незважаючи на дещо обмежений на перший погляд інструментарій, який був у розпорядженні міжнародних угод щодо кави, це не завадило їм продемонструвати доволі успішні результати, особливо в плані захисту нижньої межі цін на цю сировину. Цьому сприяли особливості кавової галузі, а також вдала регулятивна політика, яка проводилася в рамках угод.

Однією з найголовніших переваг міжнародних угод щодо кави було те, що рівень членства в них завжди був надзвичайно високим, причому як зі сторони експортерів, так і зі сторони імпортерів. Усі великі й середні виробники кави, а також усі великі імпортери цієї сировини брали участь у кожній із угод. Такої однотайності не бачила жодна інша сировинна галузь.

Ще одним важливим чинником, який значно посприяв успішності міжнародних угод щодо кави, було те, що жоден імпортер не міг стати виробником цієї сировини. Її вирощування завжди було й залишатиметься прерогативою тих країн, які мали для цього відповідні природно-кліматичні умови. Це означало, що навіть індустріально розвинуті держави не мали реальних перспектив чи потенційних можливостей зменшення своєї залежності від імпорту кави шляхом стимулювання національних промисловостей, як це відбулось, наприклад, у галузі цукру, та суттєво змінити чи вплинути таким чином на кон'юнктуру світового ринку цієї сировини.

Варто також визнати, що передбачені міжнародними угодами щодо кави засоби контролю досить ефективно запобігали порушенням і маніпуляціям із квотами. Запровадження системи сертифікатів про походження та штампів не дозволяло договірним сторонам здійснювати незаконні поставки цієї сировини в обхід встановлених для них квот.

Варто також підкреслити, що міжнародні угоди щодо кави були успішними в утриманні індикативної ціни у визначених межах, переважно завдячуючи тому факту, що цінові межі встановлювалися Міжнародною радою з кави щорічно, дозволяючи пристосовуватися до змін на ринку набагато краще, ніж якби ці показники були прописані в самих текстах документів.

Насамкінець варто зазначити, що на відміну від інших міжнародних товарних угод угоди щодо кави намагалися вирішити структурні проблеми галузі. Свідченням цього було запровадження МУК 1968 року Фонду з диверсифікації та подальше продовження його діяльності у вигляді Фонду сприяння.

Література:

1. Bilder R. The International Coffee Agreement: a case history in negotiation / R. Bilder // International commodity agreements. – 1963. – P. 378–391.
2. Gordon-Ashworth F. International commodity control: A contemporary history and appraisal / F. Gordon-Ashworth. – London : Croom Helm, 1984. – 356 p.
3. Intergovernmental commodity control agreements / International Labour Office. – Montreal : ILO, 1943. – 221 p.
4. Raffaelli M. Rise and demise of commodity agreements: an investigation into the breakdown of international commodity agreements / M. Raffaelli – Cambridge : Woodhead Pub., 1995. – 240 p.
5. Rowe J.W. Primary commodities in international trade / J.W. Rowe. – Cambridge : Cambridge University Press, 1965. – 223 p.
6. Kravis I. International Commodity Agreements to Promote Aid and Efficiency: The Case of Coffee / I. Kravis // The Canadian Journal of Economics. – 1968. – Vol. 1. – № 2. – P. 295–317.
7. International Coffee Agreement, 1962 / United Nations Treaty Series. – New York. – Vol. 469. – P. 246–324.
8. Magee D. The 1962 International Coffee Agreement: Past, Present and Future: thesis / D. Magee. – Hamilton, 1973. – 100 p.
9. Singh S. International coffee agreement, 1968: background and analysis / S. Singh. – Washington : International Bank for Reconstruction and Development, International Development Association, 1968. – 32 p.
10. International Coffee Agreement, 1968 / United Nations Treaty Series. – New York. – Vol. 647. – P. 97–189.
11. Fisher B. The international coffee agreement: a study in coffee diplomacy / B. Fisher. – New York : Praeger, 1972. – 287 p.
12. International Coffee Agreement, 1976 / United Nations Treaty Series. – New York. – Vol. 1024. – P. 158–194.

Келестин М. В. Международные товарные соглашения по кофе

Аннотация. В статье осуществлено всеохватывающее исследование международных товарных соглашений по кофе. В ней кратко рассматриваются первые многосторонние попытки по урегулированию межгосударственной торговли этим сырьем, а именно Межамериканское соглашение по кофе и соглашения между латиноамериканскими странами конца 1950-х – начала 1960-х годов, подробно анализируются все международные соглашения в этой сфере, содержащие экономические положения, в частности соглашения 1962, 1968, 1976 и 1983 годов, а также упоминаются административные международные соглашения по кофе 1994, 2001 и 2007 годов. Больше всего внимания в статье уделено изучению ключевых положений и принципов действия Международного соглашения по кофе 1962 года. Также в ней отражены основные нововведения, предложенные тремя последующими соглашениями; отражены их характерные черты и главные отличия по сравнению с соглашением 1962 года.

Ключевые слова: международные товарные соглашения, сырьевые товары, Межамериканское соглашение по кофе, Латиноамериканское соглашение по кофе, Международное соглашение по кофе 1962, 1968, 1976 и 1983 годов, Международный совет по кофе, основные экспортные квоты, годовые экспортные квоты, четвертные экспортные квоты, кофейный год, ежедневная комплексная индикативная цена, свидетельство о происхождении товара, Фонд диверсификации, Фонд содействия.

Kelestyn M. International commodity agreements on coffee

Summary. This article provides an all-around research of international commodity agreements on coffee, including first multilateral attempts to regulate the inter-state trade in this commodity, namely the Inter-American Coffee Agreement and agreements between the Latin American countries in the late 1950s – early 1960s, all agreements with economic provisions in this sphere, particularly the 1962, 1968, 1976 and 1983 agreement, and administrative coffee agreements of 1994, 2001 and 2007.

The core of the article rightfully forms the study of the key provisions and principles of operation of 1962 International Coffee Agreement, as probably the most important and influential international instrument on coffee, which not only for the first time represented the interests of both producers and consumers of coffee in a large scale multilateral document, but also laid foundations for the subsequent agreements on this commodity. The 1962 International Coffee Agreement as its three successive international coffee agreements relied on the system of export quotas as a sole mean to resolve the problems facing the world coffee economy at the time, which included persistent disequilibrium between production and consumption of coffee, accumulation of burdensome stocks, pronounced fluctuations in prices.

The economic provisions were excluded from the 1994 International coffee agreement and were not reintroduced either in 2001 version or in currently in force agreement of 2007. The International Coffee Agreement of 2007 continues to operate today, serving mainly as a forum for cooperation and consultations between the producers and consumers of coffee, promoting market transparency, developing and implementing projects and providing a wide range of statistical data on the world coffee sector.

Key words: international commodity agreements, raw materials, Inter-American Coffee Agreement, Latin American Coffee Agreement, 1962, 1968, 1976 and 1983 International Coffee Agreement, International Coffee Council, basic quotas, annual quotas, quarterly quotas, coffee year, daily composite indicator price, certificate of origin, Diversification Fund, Promotion Fund.

УДК 341.2

КОБЕРНИК У. В.,

аспірант кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВА ОХОРОНА ГЕОГРАФІЧНИХ ЗАЗНАЧЕНЬ В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розкрито компаративістський аспект правової охорони географічних зазначень в Україні та державах Європейського Союзу. Охарактеризовано переваги реєстраційного принципу й правового регулювання географічних зазначень конкурентним законодавством. Надано пропозиції щодо адаптації законодавства України до *acquis communautaire*.

Ключові слова: географічне зазначення, континентальна правова сім'я, реєстраційна модель, конкурентне законодавство, Угода про асоціацію.

Постановка проблеми. Правова охорона географічних зазначень в Україні та Європейському Союзі є одним із ключових питань порядку денного в межах процесу адаптації законодавства нашої держави до *acquis communautaire*. Саме специфічні властивості географічного зазначення як засобу індивідуалізації товарів у цивільному обігу визначають його провідне місце в межах системи права України, Європейського Союзу та світу. Розвиток ринкових відносин вимагає із часом усе більшої концентрації представників правової доктрини та законодавця до підвищення ролі й значення географічних зазначень у взаємодії суб'єктів господарювання.

Впровадження відповідних механізмів реалізації правових норм для забезпечення ефективного захисту прав на географічні зазначення є вимогою для повноцінної інтеграції України до Європейського Союзу. Порівняльно-правова характеристика охорони географічних зазначень в Україні та державах Європейського Союзу є актуальним питанням, оскільки дає змогу на прикладі конкретних правових систем відобразити процес адаптації до загальноєвропейських вимог, проаналізувати проблеми, які виникнуть у зв'язку із цим, та розробити поетапні кроки для України в частині узгодження вимог національного законодавства з європейськими стандартами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою порівняльно-правових аспектів правової охорони географічних зазначень в Украї-

ні й державах Європейського Союзу займалися такі вчені, як М. Блейкні, Ю.Л. Бошицький, В.П. Воробйов, В.С. Дроб'язко, Ю.М. Капіца, О.О. Ковальчук, А.О. Козинець, Ю.С. Мельниченко, В.П. Мороз, О.П. Орлюк, М.В. Паладій, Н.О. Саніахметова, А.Д. Святоцький, С.К. Ступак та інші. Однак, незважаючи на вагомий внесок зазначених науковців у розробку порівняльних засад і концептуальних моментів адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в частині географічних зазначень, можемо констатувати необхідність перегляду основних аспектів у межах цього питання.

Метою статті є здійснення порівняльного дослідження правової охорони географічних зазначень в Україні та державах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні географічному зазначенню як засобу індивідуалізації товарів і послуг присвячено положення глави 45 Цивільного кодексу України [1] та Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» [2]. Проте, незважаючи на комплексність такого правового регулювання, вказані нормативно-правові акти поєднали в собі дві різні системи правової охорони географічного зазначення: норми конкурентного законодавства та реєстраційну систему виникнення права. Як наслідок, у цій сфері спостерігається значна кількість суперечностей, зокрема поєднання несумісних принципів правової охорони географічних зазначень, подвійне регулювання законодавством з інтелектуальної власності та конкурентним законодавством, відсутність у цілому системних підходів правової охорони.

Ю.М. Капіца звертає увагу на те, що на цей час міжнародна практика застосування географічних зазначень вимагає, щоб такі зазначення було розглянуто й піддано експертизі в кожній країні, у якій передбачається отримати таку охорону, оскільки реєстрація географічних зазначень лише в країні походження не є достатньою для забезпечення їх охорони. Так, географічне зазначення може користуватись охороною в певній країні, при цьому вважаючись видовою назвою або торговельною маркою в іншій [3, с. 295]. Аналізуючи викладене, зазначимо, що за час свого розвитку держави Європейського Союзу виробили декілька підходів до правової охорони географічних зазначень на національному й міжнародному рівнях.

У країнах континентальної правової сім'ї, до якої найбільше наближається Україна, законодавство про захист від недобросовісної конкуренції було доповнено реєстрацією географічних зазначень в окремому реєстрі [4, с. 205–206]. Однак охорона географічних зазначень у Європейському Союзі (далі – ЄС) забезпечується на рівні регламентів. Такі регламенти мають пряму дію на територіях усіх держав-членів ЄС і не потребують імплементації до національних законів, за винятком необхідності передбачення обов'язкових реєстраційних процедур. Так, сучасні закони Болгарії, Польщі та Румунії про географічні зазначення не містять положень, що визначають попередню перевірку заявок про реєстрацію зазначень, і з'ясовують лише процедуру їх національної реєстрації. У Франції також для

забезпечення правової охорони географічних зазначень приведено в дію систему національної реєстрації географічних зазначень [5, с. 36]. Вказана національна реєстрація передбачає створення національного реєстру, метою якого є здійснення охорони й контролю за використанням географічних зазначень, які використовуватимуться в конкретній державі, а також в іноземних державах. При цьому в такі реєстри вносяться переважно зазначення походження вин і спиртних напоїв, а правова охорона інших географічних зазначень підпадає під дію законодавства про недобросовісну конкуренцію (наприклад, Закону України «Про захист економічної конкуренції» [5], Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [6] тощо).

Зазначимо, що окреме правове регулювання в цій частині не є монополізованим Францією. Питання охорони географічних зазначень є однією з найважливіших домовленостей про торгівлю вином, яких було досягнуто між ЄС та Швейцарією (у межах Угоди про торгівлю сільськогосподарськими товарами), балканськими країнами (у межах Угоди про асоціацію і стабілізацію), Чилі (у межах Угоди про асоціацію), Кореєю (у межах Угоди про вільну торгівлю). Положення щодо захисту географічних зазначень і найменувань міститься також в окремих угодах про торгівлю вином, які ЄС підписав із США та Австралією. Основна увага в цих угодах приділяється врегулюванню спірних ситуацій у зв'язку з використанням географічних зазначень виноробами однієї з договірних сторін.

Зазначимо, що у Франції визнано близько 600 найменувань місць походження товарів та географічних зазначень. З них 470 стосуються вина, алкогольної продукції, 47 – молочних продуктів, 30 – інших сільськогосподарських продуктів. Деякі найменування місць походження товарів і географічні зазначення визнаються за ініціативи з місць, інші – за ініціативи Національного інституту контрольованих найменувань знаків походження товарів [8, с. 69]. Переліки визнаних найменувань місць походження товарів та географічних зазначень уряд Франції в особі Міністерства сільськогосподарства передає в ЄС. ЄС публікує отримані заявки у своєму офіційному бюлетені.

С.К. Ступак зазначає, що французька система розвивалась у напрямі захисту прав виробників і промисловців, а не як реакція на стурбованість із приводу обману чи введення в оману споживачів [3, с. 295]. Із цього постає, що система французької правової охорони зосереджується на вибірковості правової охорони географічних зазначень за критерієм пріоритетності розвитку в межах національної економіки. Вважаємо цей підхід виправданим, адже таким чином відбувається розвиток і динаміка цивільного обігу не лише в межах Франції, а й у межах Європи та світу.

Натомість С.В. Савич вказує, що в Польщі до прийняття реєстраційної моделі правової охорони географічних зазначень діяли винятково положення закону про подолання недобросовісної конкуренції 1993 р. Його нормами охоронялись як прості (артикул 8), так і кваліфіковані зазначен-

ня (артикул 9). Згадані норми являли собою лише опис заборонених діянь щодо географічних зазначень, не передбачаючи для їх користувачів певних суб'єктивних прав [9, с. 318]. Правова охорона географічних зазначень антиконкурентним законодавством у Польщі пов'язується насамперед із забезпеченням міжнародно-правових зобов'язань цієї держави у сфері інтелектуальної власності загалом. У такому контексті можна назвати як приклади угоду Польщі з тогочасною Чехословаччиною, за якою Польща охороняла географічне зазначення «Пілзенське пиво», відповідні угоди з Францією та Угорщиною щодо вин [10, с. 57].

Зазначимо, що реєстраційну модель у Польщі було запроваджено законом Польської Республіки «Про промислову власність» (*prawo własności przemysłowej*) [9, с. 316]. Фактором, який вплинув на запровадження реєстраційної моделі в Польщі, слугувало створення в польській системі права системи приписів, які відповідали б моделям охорони цих позначень у Європейському Союзі. Як вважає М. Кепінські, ця система мала підготувати польських виробників до реєстрації географічних зазначень на європейському рівні через Європейську Комісію [11, с. 2]. Нині цим законом охороняються здебільшого саме промислові географічні зазначення, які ЄС виключив із європейської охорони.

Хоча певні держави континентальної та змішаної правової сім'ї вирішили по-своєму врегулювати питання правової охорони цих видів географічних зазначень. Так, Швейцарія ухвалила Закон «*Ordonnance du 23 décembre 1971 réglant l'utilisation du nom «Suisse» pour les montres*», за яким охороняється зазначення «*Swiss made*» щодо годинників [12, с. 92], а в Німеччині зареєстровано географічні зазначення для столового приладдя, ножів, бритв (наприклад, *Keiserhoff, Rondell, Gipfell*).

Вважаємо, що охорона кваліфікованих географічних зазначень нормами законодавства про подолання недобросовісної конкуренції має свої очевидні недоліки, що зрештою не могло не змусити польського законодавця прийняти реєстраційну модель охорони кваліфікованих зазначень. На нашу думку, Україна має наслідувати такий приклад з огляду на наведене далі.

Сучасні завдання права інтелектуальної власності в охороні географічних зазначень полягають здебільшого не в усуненні третіх осіб від неправомірного використання географічного зазначення (це може зробити й конкурентне право), а в унеможливленні самим виробникам погіршувати якість товару, підриваючи довіру до географічного зазначення. Це завдання досягається через механізм специфікації продукції та її контролю, яка є неодмінним елементом заявки на реєстрацію географічного зазначення згідно з вимогами Європейського Союзу.

На підставі викладеного пропонуємо усунути подвійне регулювання географічних зазначень на основі конкурентного й реєстраційного принципів, адже, як бачимо, останні в певних точках своєї взаємодії є взаємовиключними.

Таким чином, у межах континентальної правової сім'ї переважно склалася змішана система застосування реєстраційного принципу, що передбачає факультативний характер союзної правової охорони, за якої держава може самостійно обирати між національною та європейською правовою охороною географічних зазначень. Під час адаптації вітчизняного законодавства необхідно враховувати проаналізований досвід Польщі, зокрема в частині полегшення умов надання національної правової охорони за реєстраційним принципом, адже це сприяє всебічному розповсюдженню й підвищенню авторитету географічних зазначень на національному ринку, що в подальшому позитивно впливатиме на можливість реєстрації в Комісії ЄС, у чому Україна, безумовно, є зацікавленою.

У певних державах, яким притаманні ознаки держав правової сім'ї загального права, для отримання охорони географічних зазначень заходи проти недобросовісної конкуренції поєдналися із реєстрацією географічних зазначень у межах законодавства про торговельні марки (у вигляді колективних чи сертифікаційних знаків). Такі ознаки, зокрема, притаманні Данії, у якій правова охорона географічних зазначень здійснюється переважно на підставі законодавчих актів про недобросовісну конкуренцію (наприклад, Закону Данії «Про конкуренцію» 1989 р.) [3, с. 268]. Цей підхід на перше місце ставить концепцію про те, що використання географічного зазначення на виробках, які походять поза зазначеною зоною, є актом недобросовісної конкуренції цих товарів. Власне, це, як і порушення прав на торговельну марку, є спробою отримати грошову вигоду від гудвілу й репутації виробників певної географічної зони.

Як вказує Ю.М. Капіца, такий підхід обумовлюється тією перевагою, що він надає виробникам із певної зони з репутацією місця виробництва якісних продуктів підставу для позову з огляду на винятково їх репутацію незалежно від будь-якої реєстрації для визнання цього географічного зазначення. Водночас він спирається на те, що споживачі повинні знати це географічне зазначення [3, с. 295–296].

Аналізуючи наведене, зауважимо, що держави, які надають перевагу розвитку конкурентного законодавства перед власне втіленням реєстраційного принципу, застосовують законодавство про торговельні марки до географічних зазначень (сертифікаційні знаки). А це означає, що виробник може обмежувати як зазначення географічного виробництва предмета чи надання послуги, так і охорону встановлених методів виробництва, чому саме українське законодавство в частині охорони географічних зазначень приділяє недостатньо уваги.

Однак, як вказує С.А. Горленко, останнім часом у всьому світі спостерігається тенденція до створення спеціальних механізмів охорони географічних зазначень, найбільш цінною та рідкісною частиною яких є найменування місць походження товарів і методів виробництва. Такі механізми вже втілено в межах ЄС, де діють регламенти та директиви [8, с. 64].

Натомість Україна, на жаль, нині не здатна сприйняти такі окремі правові механізми. Так, у переговорах між Україною та ЄС ідеться про використання не лише таких класичних назв продукції, як «шампанське» та «коньяк», а й назв «портвейн», «мадера», «херес» і «кагор». Також існує конфлікт між назвами українських торгових марок і європейськими географічним зазначенням (наприклад, ТМ «Котнар» і румунська місцевість Cotnari) [13, с. 135].

З огляду на значення цих назв для українського ринку виноробної продукції Україна не може погодитись із введенням автоматичної заборони використання таких назв відповідно до правил ЄС, що у свою чергу веде до призупинення плану адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в частині правової охорони географічних зазначень.

На наше переконання, у межах переговорів із ЄС про вільну торгівлю Україна має забезпечити національним виробникам права, подібні до тих, що передбачаються в ст. 6 Угоди про торгівлю вином між ЄС і США.

Згідно із цією нормою американські виробники можуть і далі використовувати окремо визначені в Угоді про торгівлю вином між ЄС і США європейські географічні найменування (у тому числі «Шампань») для позначення бренду або вина за умови, якщо ці виробники використовували подібну назву до того, як було підписано вказану угоду. У контексті України це можуть бути «Київський завод шампанських вин» та херес від «Масандри».

Однак питання охорони географічних зазначень і найменувань української виноробної продукції є лише однією частиною проблеми. Адже з ратифікацією Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. [14], з майбутнім створенням зони вільної торгівлі з ЄС український ринок вина стає частиною світового виноробного ринку, на якому конкуренція стає все суворішою. У цьому контексті варто погодитись із позицією Ю.С. Мельниченка, який вважає, що більш прийнятною для України є система охорони й захисту прав володільців географічного зазначення на підставі національної реєстрації, ніж реакція на стурбованість із приводу змішування та введення в оману споживачів. Саме така система правової охорони дасть можливість чітко стверджувати про момент виникнення прав, окреслити коло суб'єктів такого права та визначити обсяг і межі його здійснення.

Позитивним досвідом для України може слугувати також досвід окремих країн Співдружності Незалежних Держав. Так, наприклад, Молдова після підписання з ЄС Угоди про захист географічного походження товарів зобов'язалася захищати на своїй території низку назв продовольчих товарів, серед яких такі, як коньяк, шампанське, пермська шинка, родоська оливкова олія та сир «Гауда». Натомість на території країн-членів ЄС захист отримали молдавські вина [13, с. 179]. Раніше аналогічні угоди було

підписано більшістю країн, які є членами Світової організації торгівлі та ЄС, зокрема й Італією, Іспанією, Португалією, Чилі, Кореєю, балканськими державами тощо.

Показовими для дослідження цього питання є Угода про торгівлю сільськогосподарськими товарами між ЄС та Швейцарією, Угода про асоціацію й стабілізацію між ЄС та балканськими країнами, Угода про асоціацію між ЄС та Чилі, Угода про вільну торгівлю між ЄС та Кореєю, Угода про торгівлю вином між ЄС та США й Австралією (про останню ми в цьому контексті зазначали).

Узагальнюючи положення згаданих угод, можемо констатувати, що найбільш цікавим у них є відповідна регламентація врегулювання спірних ситуацій із використанням географічних зазначень і найменувань однією стороною угоди товаровиробниками іншої сторони.

Висновки. Отже, нині в Україні в межах перспектив фактичного створення зони вільної торгівлі з ЄС існує конфлікт між географічними зазначеннями й торговельними марками в контексті географічної прив'язки українських товаровиробників та захищеними географічними найменуваннями європейських виробників. На нашу думку, Україна зобов'язана в цій частині адаптувати своє законодавство до вимог Європейського Союзу та узгодити назви своїх продуктів.

Таким чином, можна сформулювати такі пропозиції:

– усунути протиріччя між Цивільним кодексом України та спеціальним Законом України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» щодо втілення подвійного реєстраційного регулювання й регулювання конкурентним законодавством шляхом узгодження функціонування єдиної національної системи реєстрації географічних зазначень на прикладі досвіду держав континентальної правової сім'ї;

– у межах переговорів із ЄС про вільну торгівлю Україна має забезпечити національним виробникам права, подібні до тих, що передбачаються в ст. 6 Угоди про торгівлю вином між ЄС і США;

– для суб'єктів, які здійснюватимуть діяльність із використання географічних зазначень після створення зони вільної торгівлі, необхідно буде узгодити назви товарів із європейськими вимогами.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
2. Про охорону прав на зазначення походження товарів : Закон України від 16 червня 1999 р. № 752-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 32. – Ст. 267.
3. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / [Ю.М. Капіца, С.К. Ступак, В.П. Воробйов та ін.] ; за ред. Ю.М. Капіци. – К. : ВД «Слово», 2006. – 1104 с.

4. Лакерт К. Географічне зазначення: минуле, сьогодення, майбутнє / К. Лакерт // Захист прав інтелектуальної власності: досвід Сполучених Штатів Америки : зб. документів, матеріалів, статей. – К. : ВД «Ін Юре», 2003. – С. 205–234.
5. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
6. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 164.
7. Данилина Е.А. Географические указания и наименования мест происхождения, маркирующие традиционные продукты / Е.А. Данилина // Коллегиальные чтения : сб. докладов 8-й ежегодной науч.-практ. конф. – СПб., 2006. – С. 34–46.
8. Горленко С.А. Правовая охрана наименований мест происхождения товаров / С.А. Горленко. – М. : ИНИЦ Роспатента, 2001. – 132 с.
9. Савич С.С. Охорона географічних зазначень за законодавством Польщі та України: порівняльно-правова характеристика з точки зору відповідності вимогам Європейського Союзу / С.С. Савич // Право України. – К., 2012. – № 6. – С. 314–321.
10. Baranczyk I. Ochrona prawna oznaczen geograficznych / I. Baranczyk. – Warszawa, 2008. – 272 s.
11. Kepinsky M. Oznaczenia geograficzne w prawie wlasnosci przemyslowej / M. Kepinsky // Przegląd prawa handlowego. – 2002. – Grudzien. – S. 1–12.
12. Ковальчук О.О. Географічні зазначення: поняття та еволюція правового регулювання в Україні та зарубіжних країнах / О.О. Ковальчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». – К., 2012. – Вип. 93. – С. 91–93.
13. Мельниченко Ю.С. Цивільно-правова охорона права на географічне зазначення в Україні : [монографія] / Ю.С. Мельниченко. – Донецьк : Ноулідж, 2012. – 214 с.
14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_UkraineEU_Association_Agreement_%28body%29.pdf.

Коберник У. В. Правовая охрана географических указаний в Украине и в других государствах Европейского Союза: сравнительно-правовой аспект

Аннотация. В статье раскрыт компаративистский аспект правовой охраны географических указаний в Украине и государствах Европейского Союза. Охарактеризованы преимущества регистрационного принципа и правового регулирования географических указаний конкурентным законодательством. Даны предложения по адаптации законодательства Украины к *acquis communautaire*.

Ключевые слова: географическое указание, континентальная правовая семья, регистрационная модель, конкурентное законодательство, Соглашение об ассоциации.

Kobernyk U. The legal protection of geographical indications in Ukraine and other countries of the European Union: a comparative legal aspect

Summary. The comparative aspect of the legal protection of geographical indications in Ukraine and the European Union are prescribed in the article. The advantages of registration principle and regulation of geographical indications of competition law are defined. There are given key provisions of continental, common and mix legal systems which refer to geographical indication's protection. The legal rules of geographical indication's use in vinification industry are outlined in this article and the main problems of using terms "Champagne", Jeres and others in the context of the Association Agreement between Ukraine and European Union.

It is analyzed in the article, that in certain states, which have inherent features of common law legal family, the registration of geographical indications within the law of trademarks is used to obtain protection of geographical indications action against unfair competition. The main provisions of the article refer to complex analysis of that in this area there is a significant number of controversies, including a combination of incompatible principles of legal protection of geographical indications. Among them there are double regulation laws on intellectual property and competition law, the lack of a whole system approach of legal protection.

There were given the proposals regarding adaptation of Ukrainian law to *acquis communautaire*.

Key words: geographical indication, continental legal family, registration model, competition law, Association Agreement.

УДК 341.2

РЗАЕВ Р.,**председатель****II Бакинского административно-экономического суда**

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ СУДОВ ПО ДОБЫЧЕ И ПЕРЕВОЗКЕ НЕФТИ И НЕФТЕПРОДУКТОВ: ПРАВореАЛИЗАЦИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация. Статья посвящена исследованию соотношения понятий судна в международных конвенциях и нормативно-правовых актах Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: специализированные суда, платформа, загрязнение нефтью, стандарты, деятельность, правовое положение.

Постановка проблемы. Система международно-правовых актов, обеспечивающих взаимодействие государств по защите и охране морской среды, возникла во второй половине XX века. Особую значимость приобретает деятельность нефтедобывающих платформ и танкеров, поскольку объемы потребляемого топлива и, соответственно, необходимость его добычи и доставки возрастают. 22 апреля 2010 года управляемая British Petroleum платформа Deepwater Horizon затонула в Мексиканском заливе у побережья американского штата Луизиана после 36-часового пожара, последовавшего вслед за мощным взрывом, унесшим жизни 11 человек. Всего в воды Мексиканского залива вылилось 4,9 миллионов баррелей сырой нефти. Поступление нефти в воды Мексиканского залива продолжалось 86 дней [1]. Вряд ли есть необходимость объяснять, что в районах интенсивного судоходства и нефтегазодобычи (а именно таким является Каспий) вопросы совершенствования правового регулирования деятельности судов по добыче и перевозке ресурсов дна Каспийского моря и взаимодействия государств лишены актуальности.

Анализ последних исследований. Определение судна в нормативно-правовых актах Азербайджанской Республики имеет некоторые специфические особенности. Учитывая концептуальный подход к систематизации понятийного аппарата в классификации судов, предложенный в свое время в работах А.К. Жудро, Ф.С. Бойцова, А.П. Яскевича, Ю.Г. Зурбова, А.Л. Маковского, А.Ф. Высоцкого, Г.Г. Иванова, Г.А. Анцеливича,

А.Н. Шемякина, В.Н. Гуцуляка, С.А. Гуреева, необходимо определить видовое состояние изучаемого объекта в его классификационной шкале правовых стандартных понятий о судне.

Осознавая высокую эксплуатабельность района Каспийского моря с учетом интенсивного движения судов различных типов в районах нефтегазодобычи, необходимо оценить качество безопасности судоходства для правовой оценки регулирования движения самоходных судов и безопасности платформ в данных условиях. Азербайджанская Республика является стороной Рамочной Конвенции по защите морской среды Каспийского моря (Framework Convention for the Protection of the Marine Environment of the Caspian Sea) 2003 года, вступившей в силу 12 августа 2006 года. Кроме того, специфика правовой регламентации положения специализированных судов, а именно нефтедобывающих и нефтеперевозящих, не исследовалась в правовой науке Азербайджана системно. Данное положение исходит из оценки международных стандартов Организации Объединенных Наций (далее – ООН), Международной морской организации для реализации конкретных правоотношений как в межгосударственных отношениях, так и в соотношении с правом Азербайджанской Республики.

Формирование целей статьи. Необходима систематизация правового положения специализированных судов по добыче и переработке нефти и нефтепродуктов для коррекции правовой оценки судна в законодательстве Азербайджанской Республики. В связи с этим для категории данного типа специализированных судов возникает необходимость оценки регламентации ее правового положения в Азербайджане как государстве, имеющем непосредственный контакт и зависимость от взаимодействия государств Прикаспийского региона по использованию ресурсов дна и его недр, как в пределах национальной юрисдикции, так и за ее пределами. В целом, оценивая характеристику изучаемого объекта, необходимо отметить, что практические стандарты (Конвенция ООН по морскому праву 1982 г., конвенции СОЛАС-74, МАРПОЛ 73/78, МППСС-72) обязывают государства обеспечивать правовыми методами восприятие положений об охране и защите морской окружающей среды нормами конкретного права.

Изложение основного материала. Судно в морском праве – категория значительная. В процессе эксплуатации морского торгового судна значение имеют вопросы, определяющие его правовое положение. В понятие «правовое положение судна» входят следующие элементы: данные о национальной принадлежности судна, его регистрации, праве на флаг, а также основное назначение судна, его техническое состояние, мореходность, грузо- и пассажироместимость, автономность плавания и так далее. Например, Г.А. Анцелевич указывает на необходимость учета специфики правового положения судов в зависимости от территориальных принципов [2, с. 183–185].

Ярким примером деятельности международного сообщества относительно предотвращения опасностей в сфере торгового мореплавания яв-

ляется работа Международной морской организации, целью которой является поддержание оптимального состояния жизнедеятельности человека, судна путем создания на основе общих и специальных принципов международного права специализированной системы правопорядка [3, с. 88].

Для судов специфика правового регулирования деятельности на сегодняшний день характеризуется наличием значительного количества правил из группы международных конвенций, взаимных межгосударственных соглашений. Необходимо отметить, что конвенции, в отличие от двусторонних соглашений, не всегда восприняты (имплементированы) государством. Поэтому налицо наличие двух видов унифицированных стандартов. В частности, для конкретных правоотношений имеют значение имплементированные унифицированные правила поведения. Однако следует отметить, что абстрактные унифицированные акты также могут выступать основой формирования национального законодательства. В данной ситуации необходимо обеспечить связь между конкретикой и абстракцией через анализ имеющихся стандартов в отношении правового положения судов, имеющих различные параметры, с целью обеспечения реализации в Азербайджанской Республике требований абстрактных унифицированных актов в сфере публичного морского права.

В ст. 10 Конвенции об открытом море 1958 года установлено, что каждое государство обязано принимать необходимые меры для обеспечения безопасности в море судов, плавающих под его флагом, в частности в том, что касается пользования сигналами, поддержания связи и предупреждения столкновения, конструкции и оснащения судов [4]. Дальнейшее развитие такие общие положения получили в Конвенции ООН по морскому праву 1982 года. Согласно этой конвенции каждое государство в отношении судов, плавающих под его флагом, должно принимать меры для обеспечения безопасности на море, в частности в том, что касается конструкции, оборудования и годности судов к плаванию, комплектования, условий труда и обучения экипажей и так далее [5]. Согласно данным ООН Азербайджанская Республика не ратифицировала Конвенцию ООН по морскому праву 1982 года [6].

Согласно ст. 7 Кодекса торгового мореплавания Российской Федерации (далее – КТМ РФ) под судном понимается самоходное или несамоходное плавучее сооружение, используемое в целях торгового мореплавания [7, с. 26]. Для КТМ РФ характерно, что в отношении судов, используемых для перевозки грузов и пассажиров, лоцманской и ледокольной проводки, поисковых и спасательных операций, применение к ним понятия «судно» каких-либо сомнений не вызывает. Однако авторы указывают, что на морском транспорте обязательные требования к судам определяются в основном международными конвенциями (СОЛАС-74 с протоколами 1978, 1988, 1990, 1997 годов, МАРПОЛ-73/78, МППСС-72 и другими).

Поэтому приведенные характеристики будут недостаточно полными, поскольку необходимо учитывать факторы риска, связанные с осуществле-

нием судоходной деятельности и влияющие на безопасность судоходства при осуществлении специфических видов судоходной деятельности. Это отмечено в ст. 2 Кодекса торгового мореплавания Азербайджанской Республики [8]. К таким необходимо отнести правовые основы классификационно-технической характеристики состояния судна, режим его движения, режим территорий места нахождения судна, систему актов по контролю за техническим состоянием судна, поскольку они связаны текстом нормы как цели торгового судоходства, и объект, эксплуатируемый в этих целях. Конвенция ООН по морскому праву 1982 года, как и Конвенция об открытом море 1958 года, устанавливает следующие типы судов: военный корабль, торговые суда, суда, находящиеся на государственной некоммерческой службе, ядерные суда. Конвенция СОЛАС-74 устанавливает типы судов в зависимости от специфики вида деятельности, в том числе и нефтеналивные суда, газовозы. Для них существует режим специального конструирования, обеспечения движения, интенсивных мер предупредительного характера (специальные сигналы, оповещающие виды окраски, предупредительные знаки, окраска), предусмотренный специальными правилами СОЛАС. От квалификации состояния объекта, его принадлежности зависит правовое положение судна и, естественно, те правовые последствия, которые возникают в процессе мореплавания [9, с. 39]. Азербайджанская Республика является стороной СОЛАС-74, МППСС-72, МАРПОЛ-73/78/90/97 (подписание 1 июля 1997 года, вступление в силу 1 октября 1997 года, 16 июля 2004 года, 16 октября 2004 года) [10, с. 14, 87, 103].

Некоторые акты международного характера определяют эту категорию в соответствии с целевым назначением. Международная конвенция о гражданской ответственности за ущерб от загрязнения нефтью 1969 года под судном признает любое морское судно и плавучее средство любого типа, фактически перевозящее нефть наливом в качестве груза. Азербайджан является стороной данной конвенции [10, с. 236].

Правило 3 МППСС-72 является исчерпывающим по отношению ко всем типам судов в отношении их с водной средой и возможностью осуществлять определенные маневры, однако не указывает на наличие судов, стационарно закрепленных на морском дне. Данные положения МППСС-72 следует трактовать в контексте содержания правил 27 и 28 данного акта по отношению к нефтедобывающим платформам и иным подобным установкам [11, с. 55–68, 340–353].

Международная конвенция по предотвращению загрязнения с судов 1973 года и Рамочная Конвенция по защите морской среды Каспийского моря 2003 года определяют, что «судно» означает эксплуатируемое в морской среде судно любого типа и включает суда на подводных крыльях, суда на воздушной подушке, подводные суда, плавучие средства, а также стационарные или плавучие платформы [10, с. 99].

Международная конвенция по охране человеческой жизни на море 1974 года с дополнениями, стороной которой является Азербайджанская

Республика, устанавливает необходимость усовершенствования технических характеристик судов, перевозящих нефть и нефтепродукты, с целью защиты и охраны морской среды от выбросов и разлива нефти и нефтепродуктов [10, с. 54; 12].

5 декабря 2015 года нефтяная платформа «Гюнеш» на Каспии загорелась, есть человеческие жертвы [1]. Из всех средств нефтегазодобычи наибольшее развитие получили морские передвижные установки (далее – МПУ). По типам они делятся на самоподъемные, погруженные, полупогруженные, плавучие, буровые суда и баржи. Масса некоторых из них достигает нескольких сотен тысяч тонн. Разведка и добыча минеральных ресурсов морского дна является перспективным направлением хозяйственной деятельности. Однако многие проблемы обеспечения безопасности эксплуатации МПУ и мореплавания вокруг них пока не разрешены (вопросы дипломирования персонала, международно-правовой статус платформ, ответственность владельцев МПУ, навигационное и гидрологическое обеспечение, создание систем разделения движения судов в районах постановки платформ и многие другие). Основные технические средства по добыче минеральных ресурсов морского дна, как правило, находятся на путях интенсивного судоходства и рыболовства, что создает большие неудобства для безопасного плавания. Отдельные нормы по обеспечению безопасности МПУ закреплены в международных договорах, в частности, в Международном кодексе постройки и оборудования судов, перевозящих опасные химические грузы наливом. Согласно правилу 3 главы II-1 Конвенции СОЛАС-74 танкер-химовоз – это грузовое судно, построенное или приспособленное и используемое для перевозки наливом любого жидкого продукта. В соответствии с главой VII СОЛАС-74 данное правило является обязательным для государств-участников конвенции [10, с. 14, 54; 12]. Кроме того, безопасность движения в местах нахождения МПУ регламентируется МППСС-72.

Положение о порядке классификации, расследования и учета аварийных случаев с судами (ПРАС-2000), утвержденное Постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 8 мая 2000 года № 83, в ст. 1.2.2 дает перечень судов, под которыми понимаются управляемые экипажами морские, озерные, речные, грузовые, пассажирские, ледокольные, рыбопромысловые, технические, гидрографические, экспедиционные, нефтегазоразведочные и другие плавучие средства, плавучие маяки, плавучие краны, плавучие перегружатели, подводные аппараты, системы сбора океанских данных, дебаркадеры, плавучие буровые установки, плавучие доки, плавучие мастерские, платформы, станции и другие плавучие объекты. Однако, по нашему мнению, этот перечень не является определяющим конкретику каждого типа судов и носит характер закрепления видов судов без достаточной аргументации.

Выводы. Таким образом, международные стандарты по безопасности судоходства в специфике регламентации правового положения судов оп-

ределены как международные договоры в сфере безопасности судоходства, не имплементированные в законодательство Азербайджанской Республики (статус международных стандартов), и международные договоры в сфере безопасности судоходства, имплементированные в законодательство Азербайджанской Республики (статус норм национального права).

Ратификация Конвенции ООН по морскому праву 1982 года – это необходимый элемент систематизации норм морского права Азербайджанской Республики для обеспечения взаимодействия с государствами Каспийского региона.

Необходимо выделить в национальном законодательстве данный вид судов с целью закрепления специфики регулирования их деятельности (специализированные суда по добыче и переработке нефти и нефтепродуктов) и провести детализацию видов судов в зависимости от видов деятельности с учетом требований СОЛАС-74. Например, для этой цели можно дополнить перечень ПРАС-2000 детальным описанием конструктивных специфических особенностей различных типов судов и их характеристик.

Литература:

1. РИА Новости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru>.
2. Анцелевич Г.А. Международное морское торговое право : [учеб. пособие] / Г.А. Анцелевич. – К. : Слово, 2003. – 560 с.
3. Иванов Г.Г. Правовое регулирование судоходства в Российской Федерации / Г.Г. Иванов. – М. : Спарк, 2002. – 478 с.
4. Женевские конвенции по морскому праву / сост. С.О. Кузнецов ; под ред. Е.В. Додина. – неофиц. перевод. – О. : Инкосервис, 1998. – 20 с.
5. Конституция для океанов – UNCLOS 82 / [Е.В. Додин, С.О. Кузнецов] ; под ред. С.В. Кивалова. – неофиц. перевод. – О. : Инкосервис, 1999. – 250 с.
6. Chronological lists of ratifications of, accessions and successions to the Convention and the related Agreements as at 3 October 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://static.un.org>.
7. Комментарий к Кодексу торгового мореплавания Российской Федерации / [И.И. Барина, Л.М. Егоров, Г.Г. Иванов] ; под ред. Г.Г. Иванова. – М. : Спарк, 2000. – 734 с.
8. Кодекс торгового мореплавания Азербайджанской Республики // Собрание законодательства Азербайджанской Республики. – 2001. – № 7. – Ст. 444.
9. Гуцуляк В.Н. Морское право : [учеб. пособие для студ. вузов] / В.Н. Гуцуляк. – М. : РосКонсульт, 2000. – 325 с.
10. Status of multilateral Conventions and instruments in respect of which the International Maritime Organization or its Secretary General performs depositary or other functions (as at 5 November 2015) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imo.org/en/About/Conventions/StatusOfConventions/Documents/Status%20-%202015.pdf>.

11. Яскевич А.П. Комментарий к МППСС-72 : [справочник] / А.П. Яскевич, Ю.Г. Зурабов. – М. : Транспорт, 1990. – 479 с.
12. Международная конвенция по охране человеческой жизни на море 1974 г. (СОЛАС-74). – СПб. : ЗАО ЦНИИМФ, 2000. – 757 с.

Рзаев Р. Міжнародно-правова регламентація діяльності спеціалізованих судів із видобутку й перевезення нафти та нафтопродуктів: правореалізація в Азербайджанській Республіці

Анотація. Статтю присвячено дослідженню співвідношення понять судна в міжнародних конвенціях і нормативно-правових актах Азербайджанської Республіки.

Ключові слова: спеціалізовані судна, платформа, забруднення нафтою, стандарти, діяльність, правове положення.

Rzaev P. International and legal regimentation of specialized ships activity from production and transportation of oil and its' products: right realization in the Azerbaijan Republic

Summary. The article is dedicated to research of cooperation in notions of „ship” in international conventions and legally-normative acts of Azerbaijan Republic.

Ratification of UN Convention according to maritime law of 1982 – is the necessary element of systematization of maritime law statutes in Azerbaijan Republic for providing the cooperation with states of Caspian region.

System of international and legal statutes which provide the cooperation of state directed to the security and protection of maritime environment appeared in second half of XX century. The especial importance is got by activity of oil-extracting platforms and tankers as volumes consumed fuels and, respectively, need of its production and delivery increase.

It's necessary to outline in the national legislation of special type of ships with the goal of securing in regulation specific of their activity (specialize ships for production and oil refining and oil products) and realize the specification of ships types in dependence of kinds of activities according to requires of SOLAS Convention. For example for this goal, we can add the list of PRAS-2000 with detailed describing of constructive features of different types of and their characteristics.

Key words: specialized ships, platform, oil pollution, standards, activity, legal condition.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Анцупова Т. О.

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТЕОРЕТИЧНИХ
ТА ПРАКТИЧНИХ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ПРАВА РАДИ ЄВРОПИ..... 4

Жалій Т. В.

МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ЦІЛІСНОСТІ ТА НЕПОРУШНОСТІ КОРДОНІВ
ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ НЕОБХІДНОСТІ
ЇХНЬОГО ВИВЧЕННЯ В ПРАВознавчих
КУРСАХ ВНЗ УКРАЇНИ..... 12

Тарас М. В.

ПРАВО НА НАЙВИЩИЙ ДОСЯЖНИЙ РІВЕНЬ
ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ ІЗ ВІЛ/СНІДОМ:
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ..... 20

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Боровик А. В.

СПІВВІДНОШЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ВИДІВ
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ
З МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМИ СТАНДАРТАМИ..... 29

Новікова Л. В., Кононенко В. П.

ПРАКТИКА МІЖНАРОДНИХ СУДІВ
ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
ІЗ ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ..... 37

Поляков С. И.

Ф. Ф. МАРТЕНС ОБ ЭКСТРАДИЦИИ ЛИЦ
ЗА СОВЕРШЕНИЕ ТАК НАЗЫВАЕМЫХ
«ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ»
И «ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПОЛИТИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА»..... 45

МІЖНАРОДНЕ МОРСЬКЕ ПРАВО

Караман И. В.

СОВРЕМЕННАЯ НАУКА МЕЖДУНАРОДНОГО
МОРСКОГО ПРАВА: ВОЗМОЖНОСТИ,
ШКОЛЫ И ПЕРСОНАЛИИ.....

56

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

Келестин М. В.

МІЖНАРОДНІ ТОВАРНІ УГОДИ ЩОДО КАВИ.....

70

Коберник У. В.

ПРАВОВА ОХОРОНА ГЕОГРАФІЧНИХ ЗАЗНАЧЕНЬ
В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....

81

Рзаев Р.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ СУДОВ
ПО ДОБЫЧЕ И ПЕРЕВОЗКЕ НЕФТИ И НЕФТЕПРОДУКТОВ:
ПРАВореализация в АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ.....

90

НОТАТКИ

Здано в роботу 02.11.2015. Підписано до друку 27.11.2015.
Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. 11,63. Папір офсетний.
Цифровий друк. Зам. № 1004-55. Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.